

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τμήμα Φιλολογίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

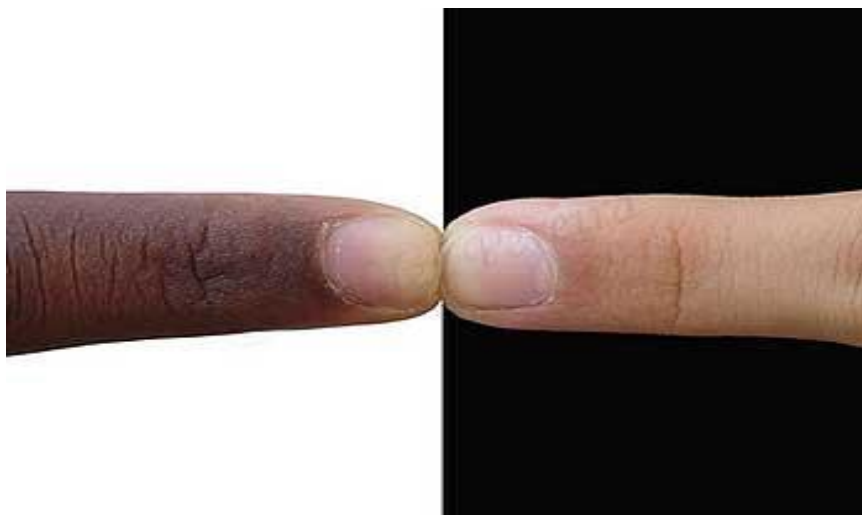
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

ΦΡΑΣΙΣΜΟΣ, ΗΘΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της ΕΟΥΛΕΗ ΑΣΗΜΙΝΑΣ του Παναγιώτη

Διπλωματούχου του Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

A.M. 1320130019

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: κ. Λεζέ Ευαγγελία

Συνεπιβλέποντες καθηγητές:

κ. Στείρης Γεώργιος

κ. Ξέστερνου Μαρία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
Κεφάλαιο 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
I. Προσδιορισμός του όρου «ρατσισμός» και των επιμέρους στοιχείων του.....	6
II. Ιστορική αναδρομή του ρατσισμού.....	9
III. Το ζήτημα ξενοφοβίας και ο ρατσισμός.....	13
IV. Ηθική διάσταση του φαινομένου του ρατσισμού.....	14
V. Εκπαιδευτική διάσταση του φαινομένου του ρατσισμού.....	19
Κεφάλαιο 2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	20
I. Επιμέρους μορφές ρατσισμού.....	20
II. Αίτια του ρατσισμού.....	31
III. Ο ρατσιστικός λόγος και οι εκφάνσεις του.....	35
IV. Ετερότητα.....	39
V. Κοινωνικές διακρίσεις.....	40
VI. Στερεότυπα	41
VII. Προκαταλήψεις	43
VIII. Στίγμα.....	48
IX. Κοινωνικός αποκλεισμός.....	49
X. Ρατσισμός και εθνικισμός.....	51
XI. Βασικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του ρατσιστή.....	54
Κεφάλαιο 3 Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	55
I. Το «αντιρατσιστικό μοντέλο» εκπαίδευσης	62
Κεφάλαιο 4 Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	66
I. Το νομοθετικό πλαίσιο.....	66
II. Στόχοι των αντιρατσιστικών προγραμμάτων.....	72
Κεφάλαιο 5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	74
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από την αρχική συγκρότηση των κοινωνιών και τον τρόπο ελέγχου και άσκησης της πρωταρχικής εξουσίας διαφαίνονται όλες οι αρνήσεις, όσον αφορά τον σεβασμό των στοιχειωδών δικαιωμάτων των ανθρώπων και πρωτίστως τη βιολογική τους ύπαρξη. Θα υποστηρίζαμε ότι στη σημερινή εποχή, της ακραίας τεχνολογικής εξέλιξης, στην οποία ζούμε τα φαινόμενα αυτά αποκτούν ένα ιδιαίτερα ενισχυτικό χαρακτήρα. Οι υπάρχοντες αποκλεισμοί, φυλετικοί, θρησκευτικοί, πολιτισμικοί καθώς και οι περιορισμοί ως προς τα φύλα, συνιστούν την κυριότερη μορφή αποκλεισμού που είναι ο ρατσισμός.

Ο ρατσισμός εμφανίζεται με διάφορες μορφές και στοχεύει στη μικρότερη ή μεγαλύτερη μείωση των δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των ανθρώπων. Εκφράζεται ως περιφρόνηση για τους άλλους, προτείνοντας μια στάση απόρριψης, αποφυγή, μη συγχρωτισμού με τους άλλους, είτε ακόμη προχωρώντας σε ενέργειες λεκτικές αλλά και νομικές εναντίον των άλλων, σε κάθε περίπτωση σημαίνει περιφρόνηση και καταδίωξη των άλλων. Έτι περισσότερο όταν οι κάθε λογής ενέργειες έχουν την νομική κάλυψη του κράτους και ορίζουν ή επιτρέπουν αντίστοιχα όργανα για την εφαρμογή αποκλειστικών μέτρων. Οι αντιλήψεις για τον αποκλεισμό, τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις και οι πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφορές συνιστούν τις βασικές αιτίες για την ενδυνάμωση του ρατσισμού την τελευταία εικοσαετία και στην Ευρώπη. Η αναβίωση σήμερα του ρατσισμού σε μια κρίσιμη φάση για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι επίσης μία σαφής ένδειξη ότι ακόμα και στις δημοκρατικές κοινωνίες της Ευρώπης δεν έχουν εξαλειφθεί οι αιτίες που τον δημιουργούν και τον αναπαράγουν.

Η παρούσα εργασία προσεγγίζει το φαινόμενο του ρατσισμού μέσα από την ηθική και εκπαιδευτική του διάσταση. Πέρα από την ηθική ερμηνεία του, γίνεται αναφορά στα εκπαιδευτικά μοντέλα αντιμετώπισης του ρατσισμού όπως το αντιρατσιστικό μοντέλο, που στοχεύει στην αποδυνάμωση ή και εξάλειψη των εκδηλώσεων του ρατσισμού και τις συνέπειες της επικράτησής του μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Στην εργασία αυτή θα καταδείξουμε τους λόγους για τους οποίους ο ρατσισμός πρέπει να στηλιτεύεται όταν οδηγεί στην προσβολή και στην υποτίμηση του ατόμου. Ο κάθε πολίτης πρέπει να ζει ισότιμα με τους άλλους μέσα στην κοινωνία. Δεν πρέπει να στοχοποιούνται άτομα ή ολόκληρες κοινωνικές ομάδες λόγω

ενός ιδιαίτερου κοινωνικού, σωματικού ή πνευματικού τους χαρακτηριστικού, ενθαρρύνοντας ή δημιουργώντας ευνοϊκές προϋποθέσεις για πραγματική ή πιθανή άσκηση βίας εναντίον τους. Και αυτό πρέπει να γίνεται, τόσο σε θεσμικό επίπεδο, όσο και σε ατομικό επίπεδο εκφράζοντας την αντίθεσή μας σε κάθε ενέργεια προσβολής της ετερότητας του ατόμου. Στη συνείδηση των ανθρώπων παραμένει ισχυρή η αντίληψη ότι όλοι είμαστε ίσοι και όμοιοι. Ενυπάρχει το λογικό καθήκον της προσφοράς προς τον άλλο, της αγάπης και της αλληλεγγύης και αυτό μπορεί να άρει σταδιακά τους υπάρχοντες αποκλεισμούς.

Η κοινωνική και ατομική στάση του ανθρώπου προς τον συνάνθρωπό του διαφαίνεται στο ηθικό status και τα ηθικά παραγγέλματα των κοινωνιών. Οι ηθικές αξίες μιας κοινωνίας δεν είναι αιώνιες αλλά διαμορφώνονται και ισορροπούν με το επίπεδο που διαγράφει η ίδια η εξέλιξη του κοινωνικού σχηματισμού. Η ηθική της κοινωνίας αντιστοιχίζεται πάντοτε με το επίπεδο της ανάπτυξής της, πράγμα που καθιστά αδύνατη την ύπαρξη κανόνων γενικής ισχύος για όλες τις εποχές. Σε κάθε στάδιο εξέλιξης της κοινωνίας ο ηθικός νόμος που πρέπει να ισχύει είναι ότι ο άνθρωπος είναι η κύρια ηθική αξία και πρέπει να αντιμετωπίζεται, σύμφωνα με τον Kant «ως σκοπός και όχι ως μέσο».

Η εργασία ολοκληρώνεται με την αναφορά ορισμένων συμπερασμάτων σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης του ρατσισμού. Διατυπώνονται σκέψεις και προτάσεις τόσο για τον τρόπο αντίδρασης απέναντι σε ρατσιστικές προκλήσεις όσο και για την στάση που οφείλουμε να κρατήσουμε απέναντι σε άτομα που φέρουν ρατσιστικές απόψεις και εκδηλώνουν ανάλογες συμπεριφορές.

Κεφάλαιο 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ρατσισμός, ως κοινωνικό φαινόμενο έχει κατακλύσει τις κοινωνίες μας και τον συναντάμε πλέον σε όλες της πτυχές της καθημερινής ζωής, όπου εμφανίζεται με διαφορετική μορφή κάθε φορά. Μερικές από αυτές είναι η οικονομική εκμετάλλευση ατόμων και λαών, η έλλειψη κριτικής σκέψης και πνευματικής ελευθερίας από τα άτομα, η δυσλειτουργία των δημοκρατικών θεσμών, η κυριαρχία της αδικίας, της αναξιοκρατίας η περιφρόνηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Τα άτομα περιθωριοποιούνται και παρεμποδίζεται η δημιουργική τους συμμετοχή στην κοινωνία και η εξέλιξη τόσο των ίδιων όσο και της κοινωνίας. Στερεί από τους λαούς, θύματα του ρατσισμού, την ευκαιρία να αναπτύξουν πολιτισμό στη χώρα διαμονής

τους. Ο ρατσισμός ως ακραία μορφή απόρριψης του «Άλλου» με βάση τη διαφορά της φυλής, είχε και εξακολουθεί να έχει ολέθριες συνέπειες για την ανθρωπότητα, ιδιαίτερα σε ιστορικές περιόδους κατά τις οποίες συγκεκριμένες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες συντελούν στην εκδήλωση και εξάπλωσή του. Θεωρητικά βασίζεται στην παραδοχή ότι το ανθρώπινο είδος χωρίζεται σε φυλές οι οποίες βρίσκονται σε έναν διαρκή ανταγωνισμό. Ως εκ τούτου, οι ρατσιστές αρνούνται την κοινή προέλευση όλων των ανθρώπων την οποία η επιστήμη της Βιολογίας έχει ήδη αποδεχθεί, και αποδέχονται μια συγκεκριμένη ιεραρχία ανάμεσα στις ράτσες που καθεμιά προσιδιάζει σε ορισμένα βιολογικά, πνευματικά και ηθικά χαρακτηριστικά που διαθέτουν εκ φύσεως τα μέλη της.

Η συζήτηση και προβληματισμός γύρω από το ρατσισμό είναι ιδιαίτερα επίκαιρη στην εποχή μας, καθώς πρόκειται για ένα φαινόμενο που αν και δεν εξαφανίστηκε ποτέ, στις μέρες μας έχει επανακάμψει δυναμικά, έστω με τη μορφή του πολιτισμικού ρατσισμού που έχει αντικαταστήσει ως ένα βαθμό τον βιολογικό. Στην Ελλάδα ειδικότερα, βλέπουμε τα τελευταία χρόνια τη μεγάλη μετακίνηση και εισροή μεταναστών αλλά και πολιτικών προσφύγων. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι δεν μεταφέρουν μόνο τη φυσική τους παρουσία, αλλά κουβαλούν όλα τα εθνικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, τη γλώσσα, τις αξίες και τις στάσεις που έχουν αποκτήσει. Αυτό έχει προκαλέσει σοβαρές ρατσιστικές αντιδράσεις στον εγχώριο πληθυσμό, φέρνοντας στην επιφάνεια ρατσιστικές προκαταλήψεις που βρίσκουν αφορμή για να εκδηλωθούν. Είναι γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία δεν ήταν εξοικειωμένη στη συνύπαρξη με το διαφορετικό. Παρόλα αυτά όμως, σε ολόκληρη τη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας, φαινόμενα μη ανοχής και απόρριψης της διαφορετικότητας που έφταναν μέχρι και τη ρατσιστική συμπεριφορά, προερχόμενα τόσο από την κοινωνία όσο και από το κράτος, έχουν επανειλημμένα παρατηρηθεί κυρίως απέναντι σε εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες που βρέθηκαν εντός του ελληνικού γεωγραφικού χώρου.

Ο οικονομικός αποκλεισμός αποτελεί τη βάση για την ουσιαστική διάκριση των ανθρώπων, την υποτίμηση και περιφρόνησή τους, αλλά συνιστά παράλληλα και τον κύριο λόγο μετακίνησης των κάθε λογής αναξιοπαθούντων ανά τη γη. Το στοιχείο του οικονομικού αποκλεισμού δεν συμβαίνει μόνο σε τρίτες χώρες αλλά και στην ίδια τη χώρα τους, όπου στερούνται τα πολιτικά τους δικαιώματα ή εμποδίζονται από την άσκησή τους.

Ο ρατσιστικός λόγος που στρέφεται ενάντια σε άτομα ή ομάδες, συνιστά

κίνδυνο από την άποψη ότι εξεγείρει τα πάθη και δημιουργεί ή ενισχύει ρατσιστική στάση ή συμπεριφορά από το εξατομικευμένο ρατσιστικό μήνυμα. Ακόμη είναι προσβλητικός, αφού για τα περισσότερα άτομα που ανήκουν σε μια ομάδα με ξεχωριστή συλλογική ταυτότητα, που προσδιορίζεται από τη φυλή, την εθνικότητα ή το θρήσκευμα, η ένταξή τους σε αυτήν αποτελεί κεντρικό στοιχείο της προσωπικής τους ταυτότητας.

Ο πολιτισμικός ρατσισμός συνδέεται και με τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ορισμένων ατόμων τα οποία θεωρούνται κατώτερα άλλων και αυτό το παρατηρείται στο πεδίο της παιδείας και της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η παιδεία με την έννοια της γενικής μόρφωσης, συνδέεται και συνδυάζεται με το βιοτικό αλλά και το πολιτισμικό επίπεδο του ατόμου.

Σε αυτή την κοινωνική πραγματικότητα υπάρχουν άνθρωποι που βιώνουν έντονα φαινόμενα ρατσισμού, τα οποία προκύπτουν μέσα από τον τρόπο με τον οποίο αποδίδεται το νόημα στην ετερότητα του άλλου και στον ρόλο του στην κοινωνία. Ο όρος «ρατσισμός» (από τον αγγλικό όρο racism που γεννιέται από την έννοια της φυλής-face) είναι ένα φαινόμενο που επηρεάζει τις στάσεις και συμπεριφορές των ατόμων και των συλλογικοτήτων. Αποτελεί γενικευμένη πρακτική και με αυτή την έννοια δεν έχει ταξικό χαρακτήρα με τη στενή έννοια του όρου. Παρόλα αυτά καταφέρνει να επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα τα άτομα στην προσπάθειά τους να περιγράψουν αλλά και να ερμηνεύσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα.

Ωστόσο ο ρατσισμός δεν είναι κάτι νέο για την εποχή μας. Στην αρχαιότητα έχουμε συναντήσει παραδείγματα ρατσιστικής συμπεριφοράς έναντι διαφορετικών ομάδων και κοινωνιών, όταν φυλές απέκλειαν και κατέστρεφαν άλλες φυλές στην Ευρώπη της φεουδαρχίας, στο αποκορύφωμα του ναζισμού, στην Αμερική με την κου κλουξ κλαν, στην Αφρική με το απαρτχάιντ, στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις και στα γκέτο. Στη σύγχρονη, βέβαια, εποχή επανέρχονται με διαφορετική διάσταση από παλιότερα, αλλά τα δομικά στοιχεία που τα χαρακτηρίζουν παραμένουν τα ίδια.

1. Προσδιορισμός του όρου «ρατσισμός» καθώς και των επιμέρους στοιχείων του.

Ο ρατσισμός ως έκφραση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είναι ένα φαινόμενο που έχει απασχολήσει πολλές επιστήμες όπως την ανθρωπολογία, τη βιολογία, τη φιλοσοφία και την κοινωνιολογία και τον συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτως τις ιστορικές κοινωνίες. Με την παραδοσιακή έννοια του όρου αναφέρεται στις

ικανότητες που είναι φυλετικά προσδιορισμένες. Την πρώτη θέση ανάμεσα στις φυλές κατέχει η λευκή φυλή η οποία με βάση τα ανώτερα, μέσω κληρονομικότητας, βιολογικά της γνωρίσματα, είναι αυτή που κυριαρχεί επί των άλλων και έτσι αποδίδει το πνεύμα του παραδοσιακού ρατσισμού.

Με το όρο ρατσισμό ο Τσιάκαλος αναφέρεται σε «ένα πλέγμα αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών και μη θεσμοθετημένων μέτρων που εξαναγκάζει ορισμένους ανθρώπους σε μια υποτελή διαβίωση, μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία ανθρώπων» (Τσιάκαλος, 2000:75). Οι συμπεριφορές αυτές απευθύνονται κυρίως από άτομα της λεγόμενης κυρίαρχης ομάδας σε βάρος ατόμων που θεωρούνται κατώτερα ή και επικίνδυνα, επειδή απλά είναι διαφορετικά. Ορισμένα άτομα συμπεριφέρονται ρατσιστικά χωρίς να προβάλλονται ευκρινώς οι ρατσιστικές τους πεποιθήσεις, ενώ κάποια άλλα εμφανίζουν σκόπιμη και εκ προθέσεως ρατσιστική συμπεριφορά. (Παπάς,1998).

Ο Παπαδημητρίου(2000) ορίζει ως ρατσισμό: α) τις προκαταλήψεις που εκδηλώνονται σε βάρος «φυλετικών» εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών μειονοτήτων, και β) την πρακτική των διακρίσεων, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διωγμών, μέχρι τη φυσική εξόντωση των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν. Τα άτομα ή οι ομάδες που είναι δέκτες ρατσισμού, αποκλείονται από ένα ευρύ φάσμα παροχών στα δημόσια ή κοινωνικά αγαθά ή συμμετέχουν ανισομερώς σε αυτά. Οι παροχές αυτές μπορεί να αφορούν την υγεία, τη δικαιοσύνη, την εκπαίδευση, την επαγγελματική σταδιοδρομία κ.α. Η Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου υποστηρίζει ότι ρατσισμός υποδηλώνεται και με την εμμονή στην πρωτοκαθεδρία του ανθρώπινου είδους έναντι των άλλων μορφών ζωής στον πλανήτη που ορίζεται ως ανθρωποκεντρισμός, δηλαδή οι άνθρωποι θεωρούν ότι είναι είδος ανώτερο από τα ζώα και αυτό ονομάζεται στις σύγχρονες φιλοσοφικές θεωρήσεις *ειδοκρατία* (speciesism), (Δραγώνα-Μονάχου,1995:409).

Ο Taguieff (Taguieff,1998:69-70) υποστηρίζει ότι ο ρατσισμός ερμηνεύει τη σχέση ανάμεσα σε «Εμάς» και τους «Άλλους» ως διάκριση ανάμεσα σε δυο ξεχωριστά ανθρώπινα είδη που το ένα είναι ανώτερο από το άλλο το οποίο ίσως και να μη θεωρείται ανθρώπινο. Τέτοιες αντιλήψεις εγγράφονται στο ασυνείδητο αρκετών ανθρώπων και μπορούν να γίνουν αντιληπτές μέσα από τις καθημερινές εκφράσεις ή πράξεις τους. Όταν αυτές παγιωθούν και μετατραπούν σε πεποιθήσεις τότε εμφανίζεται το φαινόμενο του ρατσισμού.

Τα χαρακτηριστικά του ρατσισμού, σύμφωνα με τον ΜΙΚΕΛ ΛΕΒΙ, (Παπάς.1998:64)είναι:

1. Η αντιδημοκρατική συμπεριφορά που καταλύει το όνομα της φυλής.
- 2.Μια σειρά διακρίσεων απέναντι στα άτομα που τους στερεί δικαιώματα που έχουν κατοχυρώσει μέσα από διεθνείς και παγκόσμιες συνθήκες.
- 3.Ένα κράμα αυταρχισμού και ολοκληρωτισμού που εμμένει σε έναν «απανθρωπισμό» του ανθρώπου.
- 4.Ο ρατσισμός είναι στενά συνδεδεμένος με την ξеноφοβία και παρουσιάζεται ως λυτρωτής στο υποτιθέμενο πρόβλημα της εισροής μεταναστών στη χώρα και την απειλή ξένων μειονοτήτων.

Ο ρατσισμός είναι μια διαδικασία «εμπραγμάτωσης» κατά την οποία αφηρημένες έννοιες όπως η φυλή και το έθνος νομιμοποιούνται και μετατρέπονται σε μη αμφισβητούμενες. Δηλαδή, έννοιες οι οποίες κατασκευάζονται κοινωνικά και αντανακλούν ιστορικές και κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, μέσα από αυτή τη διαδικασία καταλήγουν να αποτελούν «σημαντικές διαιρέσεις του κοινωνικού κόσμου»(Χρυσοχόου,2005:145). Έτσι, όσο και αν ο ρατσισμός αποτελεί μια αυθαίρετη κοινωνική κατασκευή, αποτελεί πραγματική κατηγορική διαίρεση και συνδέεται με κοινωνικές πρακτικές που συμβάλλουν στη διατήρηση και την ενίσχυση των ανισοτήτων.

Ετυμολογία του ρατσισμού

Ετυμολογικά ο όρος «ράτσα» και «ρατσισμός» προέρχονται από την ισπανική λέξη «raza» και την πορτογαλική «raça» που χρονολογούνται από το 13ο αιώνα, Και στις δυο γλώσσες η λέξη έχει τη ρίζα της στην αραβική λέξη «ras» που σημαίνει «κεφάλι». Ο όρος λοιπόν, αποδίδεται στους Άραβες που ήταν χωρισμένοι σε φυλές και είχαν νομαδικό τρόπο ζωής. Στο πλαίσιο της φυλής του, ο καθένας έδινε μεγάλη σημασία στην επίγνωση της γενεαλογικής του καταγωγής, βάση της οποίας αποκτούσε προνόμια και υποχρεώσεις. Η καταγωγή δηλαδή, προσδιόριζε την κοινωνική θέση του καθενός. Όμως η καταγωγή μεταβιβαζόταν προφορικά, από στόμα σε στόμα, και αυτό επέβαλλε στον καθένα από αυτούς, να γνωρίζει την καταγωγή του και να την έχει μέσα στο «κεφάλι» του, έτσι ώστε με αυτό τον τρόπο να ξεχωρίζει από τις άλλες φυλές. Με το αρχικό αυτό νόημα της φυλετικής και κοινωνικής καταγωγής, η λέξη «ράτσα» πέρασε και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

(Μύτιλης,57-58).

Η έννοια της φυλής ιστορικά διαμορφώθηκε σε δυο διαστάσεις. Ως ανθρωπολογική κατηγορία ταξινόμησης, αναφέρεται σε ομάδες ανθρώπων που, ανεξάρτητα από ήθη, έθιμα και γλώσσα, διαθέτουν κοινά φαινοτυπικά χαρακτηριστικά όπως χρώμα δέρματος ή σχήμα κρανίου. Η ανάμιξη γονιδίων σύμφωνα με τη βιολογία μπορεί να δημιουργήσει νέα ράτσα. Το ανθρώπινο είδος έχει μια και μοναδική προέλευση ενώ η διαφοροποίηση ως προς τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων οφείλονται στις διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στους γεωγραφικούς χώρους όπου και μετακινούνται οι άνθρωποι.(Λίποβατς,2003:233).

Ως αξιολογική κατηγορία είναι φορτισμένη ιδεολογικά και δηλώνει την ύπαρξη γενετικών και βιολογικών διαφορών μεταξύ των λαών που χρησιμοποιούνται ως κριτήριο αξιολόγησης και φυλετικής ιεράρχησης σε ανώτερους και κατώτερους λαούς(Παπαδημητρίου,2000:30). Όπως υποστηρίζει και ο Miles(Miles,1989:71), οι φυλές είναι «κοινωνικές φαντασιώσεις» αποτελούμενες από πραγματικά και φανταστικά στοιχεία και δεν αποτελούν «βιολογικές πραγματικότητες». Είναι αυθαίρετες κατασκευές που αποσκοπούν στην παραπλάνηση των ανθρώπων με σκοπό την νομιμοποίηση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας.

Εξαρχής λοιπόν ο όρος αυτός υποδήλωνε άρνηση και υποβάθμιση της ετερότητας του άλλου. Το ανθρώπινο γένος είχε διαιρεθεί σε φυλές εξαιτίας της ανομοιομορφίας του χρώματος. Η διαίρεση αυτή οδήγησε σε αντιπαλότητα τους λαούς με μισαλλοδοξία, υποτίμηση του άλλου και δημιουργία μιας επίπλαστης ανωτερότητας κάθε λαού για τον εαυτό του.

II. Ιστορική αναδρομή του ρατσισμού

Η γνώση της ετερότητας των ανθρώπων και η συνειδητοποίηση ότι δεν είναι όλοι ίδιοι δεν είναι καινούργιο φαινόμενο, αντίθετα εμφανίζεται σε πολλές φάσεις της ανθρώπινης ιστορίας. Οι άνθρωποι διαπίστωσαν από πολύ παλιά ότι «δεν είναι όλοι ίδιοι», εντόπισαν διαφορές στα χαρακτηριστικά -κυρίως στο χρώμα του δέρματος- και δημιούργησαν φυλές με σκοπό να διατηρήσουν την εσωτερική τους ενότητα. Στην Βίβλο γίνεται αναφορά στους τρεις γιους του Νώε, τον Σημ, τον Χαν και τον Ιάφεθ που θεωρούνταν γενάρχες των τριών φυλών της εποχής εκείνης, δείγμα της συναίσθησης της διαφορετικότητας των ανθρώπων (Μύτιλης,1998:57).

Η ρατσιστική ιδεολογία εμφανίστηκε στα μέσα περίπου του 18^{ου} αιώνα ως

ακραία ανορθολογική αντίδραση απέναντι στην καθολική έννοια του ανθρώπου όπως αυτή προέκυψε από τις ιδέες του Διαφωτισμού και σύμφωνα με την οποία όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως γένους, οικονομικής κατάστασης, φύλου, καταγωγής ή χρήματος γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι. (Χαραλάμπης 1998:37-40). Ωστόσο οι ρατσιστικές πρακτικές εμφανίστηκαν στις αρχές του καπιταλιστικού συστήματος, δηλαδή αρχές του 16^{ου} αι., όταν κορυφώθηκε το δουλεμπόριο στην Αμερική και τις Ινδίες. Τότε η ρατσιστική ιδεολογία δικαιολογούσε το απάνθρωπο δουλεμπόριο με τη δήθεν εφεύρεση ανώτερων και κατώτερων φυλών που στερούσαν από τους μαύρους «υπάνθρωπους» τις ανθρώπινες ιδιότητες και τα δικαιώματα που κατέχει η λευκή φυλή. Οι Ευρωπαίοι κατακτητές στην προσπάθειά τους να δικαιολογήσουν την εκμετάλλευση των ντόπιων πληθυσμών και του φυσικού πλούτου των χωρών τους, καλλιεργούσαν συστηματικά το ιδεολόγημα της δήθεν εκ φύσεως κατωτερότητας των ιθαγενών και της ανάγκης «εκπολιτισμού» τους. Αυτή η κατάταξη δε βοήθησε στην αποδοχή και τη συνεργασία των λαών αλλά καλλιέργησε την ξενοφοβία και τον ανταγωνισμό για την υπεροχή και την επικράτηση. Σχεδόν πάντα σύμμαχος αυτής της αίσθησης υπεροχής ήταν η υποτίμηση και ομαδοποίηση σε κατώτερες κατηγορίες των «άλλων λαών». Οι φυλές στα μάτια των ρατσιστών μοιάζουν ομοιογενείς ενώ το διανοητικό επίπεδο, οι ικανότητες και η συμπεριφορά των μελών τους είναι αποτέλεσμα του βιολογικού τους υπόβαθρου (Λίποβατς,2003:234-236).

Κορύφωση του φυλετικού ρατσισμού εκδηλώνεται στη διάρκεια του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου, όταν ο Χίτλερ, αρχηγός της ναζιστικής Γερμανίας, βάσει του ναζιστικού μύθου της «άριας φυλής» αποφάσισε να εξοντώσει με επιστημονικές μεθόδους περίπου έξι εκατομμύρια Εβραίους και διακόσιες χιλιάδες Τσιγγάνους. Κατάφερε να κάψει και να σκοτώσει με αέρια εκατομμύρια Εβραίους με βάση τη ρατσιστική θεωρία ότι «Οι Εβραίοι ανήκουν σε μια «ακάθαρτη», δηλαδή κατώτερη φυλή, και δεν έχουν δικαίωμα στη ζωή. Πρέπει λοιπόν να εξοντωθούν, να εξαφανιστούν μέχρι τον τελευταίο» (Τζελούν,1998:11). Σύμφωνα με τη ναζιστική θεωρία, ή «άρια φυλή» θεωρείται ανώτερη από πλευράς ποιότητας και χαρισμάτων και ως εκ τούτου πεπρωμένο και αποστολή της είναι η κυριαρχία του κόσμου. Στην κατώτερη βαθμίδα της ιεράρχησης βρίσκονται όντα που η ζωή τους δεν έχει καμιά αξία καθώς, αν και είναι ανθρωπόμορφα, δεν έχουν πραγματικά την ιδιότητα του ανθρώπου. Ο Χίτλερ πίστευε ότι η ξανθή άρια φυλή έχει δικαίωμα να κυριαρχεί στον πλανήτη, και χρησιμοποίησε το ρατσισμό ως μέσο χειραγώγησης και παραπλάνησης των λαών. Το ολοκαύτωμα έδειξε πόσο τραγικές μπορεί να είναι οι συνέπειες για την

ανθρωπότητα, όταν ο ορθός λόγος που έχει ανθρωπιστικό και ηθικό προσανατολισμό, αντικαθίσταται από τον εργαλειώδη λόγο και ο τελευταίος τίθεται στην υπηρεσία της πιο αυταρχικής και παράλογης εξουσίας(Παπαδημητρίου,2000:127). Μετά από αυτό το αποτρόπαιο γεγονός ο ρατσισμός απονομιμοποιήθηκε σε τέτοιον βαθμό, που κανείς πια δεν ήθελε να παραδεχτεί ότι είναι ρατσιστής.

Μια ιδιαίτερη μορφή ρατσισμού είναι ο αντισημιτισμός που σχετίζεται με το φόβο της εξασθένησης των διαφορών μεταξύ «αρίων» και «σημιτών» που αμφότεροι ανήκουν στη λευκή φυλή (Λίποβατς,2003:248). Ο αντισημιτισμός έχει βαθιές ρίζες μέσα στην ευρωπαϊκή και μεσογειακή ιστορία καθώς ο εβραϊκός λαός υπέστη πολλούς διωγμούς στη μακρά του ιστορία του. Πρόδρομος του αντισημιτισμού ήταν ο αντιουδαϊσμός που ξεκίνησε από την αρχαιότητα και είχε κυρίως θρησκευτικά αλλά και οικονομικά και πολιτικά αίτια. Όμως ο αντισημιτισμός διαφέρει σε σχέση με τον αντιουδαϊσμό καθώς συνδέθηκε με την αναγωγή των Εβραίων από θρησκευτική κοινότητα σε φυλή ή ράτσα, την οποία οι αντισημίτες θεωρούσαν πολύ κατώτερη βιολογικά, πνευματικά και ηθικά από την ινδοευρωπαϊκή ή άρια φυλή. Εντός της νεωτερικότητας παράγεται ο «φανταστικός Εβραίος», όπως τον βλέπει ο κάθε πολίτης του έθνους-κράτους, η απεικόνιση του οποίου διαφέρει από αυτή του παραδοσιακού Εβραίου, αφού πλέον ο Εβραίος καθίσταται αόρατος και άρα πιο επικίνδυνος. Η ανάδυση του «φανταστικού Εβραίου» λοιπόν συνδέεται με την επικράτηση του κράτους-έθνους, της γλωσσολογίας, του επιστημονισμού και την εμφάνιση της Άριας φυλής (Αμπατζοπούλου, 1998: 27-28).

Οι προκαταλήψεις ενάντια στους μαύρους, σε αντίθεση με ότι συνέβη με τους Εβραίους, δεν είχαν εμφανιστεί στην Αρχαιότητα. Τόσο οι αρχαίοι έλληνες όσο και οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι οι εξωτερικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων οφείλονται στις κλιματικές συνθήκες και όχι σε διαφορετικό βιολογικό υπόβαθρο (Παπαδημητρίου,2000:89). Το δουλοκτητικό σύστημα που ίσχυε στην Αμερική και η προσπάθεια κατάργησής του δημιούργησαν τα πρώτα κρούσματα αντινεγρισμού, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στις αγγλικές αποικίες της Καραϊβικής. Όταν ο πρόεδρος της Αμερικής, Αβραάμ Λίνκολν, αποφάσισε το 1962 την κατάργηση της δουλείας οι νότιες πολιτείες αποσχίστηκαν και ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος. Την ήττα των Νότιων ακολούθησε η κατάργηση της δουλείας σε ολόκληρη την Αμερική. Όμως παρά το γεγονός αυτό, οι Αφροαμερικανοί δεν εξισώθηκαν επί της ουσίας με τους λευκούς (Παπαδημητρίου,2000:175-88).

Οι μαύροι ζούσαν περιθωριοποιημένοι στα γκέτο και αντιμετώπιζαν την

τρομοκρατία των παρακρατικών ρατσιστικών οργανώσεων που χτυπούσαν και δολοφονούσαν πολλούς από αυτούς. Η πιο γνωστή και ακραία ρατσιστική οργάνωση ήταν η Κου Κλουξ Κλαν που ιδρύθηκε το 1865. Ο όρος Κου Κλουξ Κλαν (Ku Klux Klan, KKK) αναφέρεται κυρίως σε δύο διακριτές τρομοκρατικές οργανώσεις οι οποίες έδρασαν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και υποστήριξαν το ιδεολόγημα της υπεροχής των λευκών έναντι των άλλων φυλών, τον αντισημιτισμό, τον ρατσισμό και την ομοφοβία, αλλά και την αυτοχθονία. Αυτές οι οργανώσεις χρησιμοποίησαν συχνά την τρομοκρατία, τη βία και άλλες πράξεις εκφοβισμού, για να καταπιέσουν τους Αφροαμερικανούς και τις άλλες φυλετικές ομάδες. Η ίδρυση της πρώτης Κου Κλουξ Κλαν χρονολογείται στις 24 Δεκεμβρίου 1865 στο Πουλάσκι του Τεννεσί, αμέσως μετά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Ιδρύθηκε από έξι βετεράνους των Ομόσπονδων Πολιτειών και η δράση της διήρκεσε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1870. Η ονομασία «Κου Κλουξ Κλαν» προήλθε από σύνθεση της ελληνικής λέξης κύκλος (Κου Κλουξ) και της αγγλικής clan (φυλή). (<http://edu09.pbworks.com/>).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι μαύροι άρχισαν να διεκδικούν πιο δυναμικά τα δικαιώματά τους. Σε αυτόν τον αγώνα αναδείχθηκαν πολλοί σπουδαίοι αγωνιστές. Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ ήταν σπουδαίος άνθρωπος και αγωνιστής που πρόσφερε τον εαυτό του για στον αγώνα για ισότητα και δικαιοσύνη ανάμεσα στους ανθρώπους. Ήταν επικεφαλής στην μεγαλειώδη πορεία προς την Ουάσιγκτον, το 1963, που απαιτούσε την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων, γεγονός που έδωσε νέα δυναμική στον αγώνα των μαύρων για την κατάκτηση των ατομικών τους δικαιωμάτων όχι θεωρητικά αλλά στην πράξη. Ο ίδιος ως μαύρος ένιωσε βαθιά μέσα του την αδικία και τις διακρίσεις εναντίον όσων είχαν, όπως ο ίδιος, διαφορετικό χρώμα. Ο σπουδαίος αυτός άνθρωπος θυσιάστηκε για τις ιδέες του και δολοφονήθηκε στις 4 Απριλίου του 1968. Ωστόσο το κήρυγμά του έμεινε ζωντανό και έγινε απαίτηση η αγάπη για το συνάνθρωπο όσο διαφορετικός και αν είναι αυτός.

Μια άλλη ακραία μορφή κρατικού ρατσισμού σε βάρος των μαύρων εκδηλώθηκε στη Νότια Αφρική, με το καθεστώς Απαρτχάιντ που βασίστηκε στο φυλετικό διαχωρισμό του πληθυσμού της χώρας σε λευκούς, έγχρωμους, που ήταν οι μιγάδες και οι Ασιάτες, και μαύρους. Οι λευκοί βρίσκονταν βέβαια σε ευνοϊκότερη θέση, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους, καθώς μπορούσαν να εκλέγουν και να εκλέγονται. Οι μαύροι αναγκάστηκαν να μεταφερθούν σε άγονες περιοχές εγκαταλείποντας τη γη τους και να ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες και φυσικά

απαγορευόταν η συμμετοχή τους στα εργατικά συνδικάτα των λευκών. Στην περιθωριοποίηση αυτή οι μαύροι αντέδρασαν με την ίδρυση του Αφρικανικού Εθνικού κογκρέσου με επικεφαλής τον Νέλσον Μαντέλα. Μετά από αγώνες το Απαρτχάιντ καταργήθηκε το 1993 και την επόμενη χρονιά ο Νέλσον Μαντέλα εκλέχθηκε πρόεδρος στις πρώτες ελεύθερες εκλογές της χώρας. Η κατάργηση της δουλείας και η χειραφέτηση των μαύρων, στην οποία συνέβαλαν οι αντιρατσιστικές οργανώσεις λευκών και μαύρων, έδειξε τα όριά της καθώς οι απόγονοι των μαύρων δούλων δεν παύουν στην πλειονότητά τους να βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, τουλάχιστον στην αφετηρία της ζωής τους, τόσο σε κοινωνικό όσο και οικονομικό επίπεδο, ενώ ο ρατσισμός εναντίον τους, παρόλο που δεν είναι θεσμοθετημένος, ούτε βρίσκεται στην έξαρση του παρελθόντος, εξακολουθεί να υφίσταται (Λίποβατς,200:257).

Στη δεκαετία του '90 το επιχείρημα των ρατσιστών μετατοπίζεται από τη φυλή στην εθνότητα και τις πολιτισμικές διαφορές με επιχείρημα την εισροή μεταναστών σε κάθε χώρα και την αδυναμία συνύπαρξης γηγενών και μεταναστών. (<https://istoriatexnespolitismos.wordpress.com>).

III. Το ζήτημα ξενοφοβίας και ο ρατσισμός

Η αύξηση του φαινομένου της λαθρομετανάστευσης είναι ένα από τα κατεξοχήν κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα μας, όπως και όλες οι δυτικές χώρες. Η αθρόα υποδοχή μεταναστών στη χώρα μας και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια που υπάρχει οικονομική κρίση και ύφεση, συνδέεται άμεσα με την εμφάνιση φαινομένων ξενοφοβίας και ρατσισμού. Αυτές οι πληθυσμιακές αλλαγές στη σύνθεση και τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας δυσχεραίνουν τις σχέσεις ανάμεσα σε ημεδαπούς και μετανάστες (Clay&George,2000:205).

Οι μετανάστες που εισέρχονται, θεωρούνται απειλή είτε για τη συνοχή και διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και ομοιογένειας είτε για τη διασάλευση της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο ξένος ενοχλεί και φοβίζει αφού διαφέρει από εμάς στην καταγωγή, στο θρήσκευμα, στα ήθη και τα έθιμα. Έτσι σπεύδουμε να διαχωριστούμε από αυτούς και να επαναπροσδιορίσουμε τη θέση μας αφού δεν μπορούμε να συγκροτήσουμε το «εγώ» χωρίς τον αποκλεισμό του «άλλου». (Καστοριάδης,1992:32). Ο ξένος «απειλεί» την κοινωνική διαστρωμάτωση και συνοχή αφού η παρουσία του αλλάζει την δεδομένη κοινωνική κατάσταση.

Όμως γιατί ο ξένος αποτελεί απειλή; Καταρχήν ο ξένος είναι διαφορετικός

από εμάς και αυτό μας οδηγεί να διαχωρίσουμε τη θέση μας από αυτόν φτάνοντας πολλές φορές στο σημείο να νοιώθουμε μίσος γι' αυτόν και να οδηγούμαστε στον ρατσισμό. Αφού ο ξένος δεν ακολουθεί τους δικούς μας κοινωνικούς κανόνες, τα ήθη και τις αντιλήψεις, τότε μετατρέπεται αυτόματα σε κάτι μη ανθρώπινο και μη φυσικό (Στενού,1998:16). Ως εκ τούτου, θεωρείται κάτι διαφορετικό και συγκρούεται με τον «αξιακό μας κώδικα» και η παρουσία του άλλου διαφοροποιεί και ανατρέπει το οικείο μας πλαίσιο (Γκότοβος,1996:74-75).

Δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι υπάρχουν και στοιχεία που συνδέουν τους ανθρώπους. Όμως τα στοιχεία που τους διαφοροποιούν είναι η βάση για την εμφάνιση ρατσισμού και ξενοφοβίας. Όταν ο ξένος δεν ακολουθεί τους κανόνες, τα ήθη, τις συνήθειες και τις αντιλήψεις μας, τότε εκλαμβάνεται ως κάτι διαφορετικό από εμάς, κάτι μη φυσικό, αφού η αυτοεικόνα μας θεωρείται λογική και φυσιολογική (Στενού,1998:16).

IV. Ηθική διάσταση του φαινομένου του ρατσισμού

Ο ρατσισμός είναι ένα πρωταρχικό φαινόμενο της ατομικής και συλλογικής ζωής που στις παλαιότερες περιόδους της ιστορίας λειτούργησε ως καθοριστικός θεσμός για τις διανθρώπινες σχέσεις. Από τότε και με πολλές διακυμάνσεις κατά περιόδους και κατά εποχές, έφτασε τις τελευταίες δεκαετίες να είναι ιδιαίτερα ισχυρός και να υπονομεύει δυναμικά τις πραγματικές δυνατότητες, τις προοπτικές και την ίδια τη ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων (Καραφύλλης,2011:188). Ξεκίνησε ως φυλετική διάκριση σφραγίζοντας τη ζωή πολλών ανθρώπων και στη σύγχρονη εποχή εμφανίζεται έντονα στο εσωτερικό των κρατών ως μια ιδιαίτερα περιφρονητική στάση απέναντι σε ομάδες πληθυσμών που υφίστανται τις δυσμενείς επιπτώσεις του σε πάρα πολλά επίπεδα. Παρόλο που το φαινόμενο του ρατσισμού έχει μια διαχρονικότητα, μόνο τα τελευταία χρόνια αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό ζήτημα.

Ο ρατσισμός αρχικά εμφανίζεται ως δόγμα σύμφωνα με το οποίο μια εθνική ομάδα είναι κατώτερη εκ γενετής, ενώ μια άλλη καθορίζεται εκ γενετής ως ανώτερη. Μια άλλη διάσταση είναι πως ο ρατσισμός είναι μια θεωρία κατά την οποία τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά και οι ικανότητες καθορίζονται από τη φυλή. Υπερασπίζεται λοιπόν την ανωτερότητα της φυλής με κάποια ελαστικότητα σε ορισμένες περιπτώσεις. Επίσης πολύ σημαντικός είναι ο ορισμός ότι: «*ρατσισμός είναι κάτι που δεν αναμειγνύει τις πεποιθήσεις και την ορθολογικότητά μας ή μη αλλά τις ανάγκες, τις προθέσεις, τις προτιμήσεις και τις αντιπάθειές μας*»

(Καραφύλλης,2011:189).

Το πρόβλημα της ισότιμης συμμετοχής των μελών της κοινωνίας στα δρώμενα όλων των επιπέδων ήταν και παραμένει καθολικό και θεμελιακό για την ίδια την ύπαρξή της. Ωστόσο πρέπει να επισημανθεί ότι η κοινωνία είναι δομημένη πάνω σε αυτό το υπόβαθρο της άνισης συμμετοχής, γεγονός που δυσκολεύει την αξιοκρατική και απρόσκοπτη εξέλιξη των μελών της μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Αν η συμμετοχή των μελών μέσα στην κοινωνία ήταν ισότιμη, τότε θα υπήρχε αρμονία και όλα τα άτομα θα είχαν τη δυνατότητα να καταλαμβάνουν κοινωνικές θέσεις χωρίς να αποκλείονται εφόσον θα υπήρχαν ασφαλιστικές δικλείδες που θα εξασφάλιζαν την αξιοκρατία. Δυστυχώς όμως από την εποχή των σοφιστών, όταν ο Θρασύμαχος(Πλάτων,Πολιτεία:338c), υπερασπιζόταν το δίκαιο των ισχυρών επιβάλλοντας αποκλεισμούς υπέρ των ολίγων, το πρόβλημα υπήρχε, και στην εποχή μας εμφανίζεται ακόμη πιο ενισχυμένο καθώς οι ομάδες των κοινωνικά αποκλεισμένων έχουν διευρυνθεί και αναζητούν την κοινωνική επανένταξη που παρέχει θαλπωρή και ασφάλεια.

Ένα άλλο ζήτημα που τίθεται είναι εάν οι άνθρωποι είναι πραγματικά ίσοι και ο ρατσισμός παραβιάζει αυτή την ισότητα ή πρόκειται για την παραβίαση της άποψης ότι όλοι θεωρούμαστε ή πρέπει να θεωρούμαστε ίσοι, ενώ στην πραγματικότητα δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Γεγονός είναι ότι στην κοινωνία μας υπάρχουν ανισότητες και είναι θεμιτό να γίνονται προσπάθειες να εξομαλυνθούν όσο περισσότερο γίνεται χωρίς όμως να γίνεται εκμετάλλευση των ανισότιμων καταστάσεων.

Είναι γεγονός ότι, εάν μια φυλετική ομάδα θεωρήσει ότι τα άτομα μιας ομάδας δεν έχουν τη δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού, πρέπει να παρέμβει ή θα σημειωθεί ένας πατερναλισμός, μια προστατευτική συμπεριφορά που θα κατευθύνει τη ζωή αυτών των ανθρώπων. Από την άλλη, εάν αυτή η φυλετική ομάδα αφεθεί μόνη της να λύσει τα προβλήματά της ενώ στερείται βασικών ικανοτήτων τότε η μη ανάμειξη μπορεί να οδηγήσει την ομάδα αυτή σε ανεπανόρθωτο κακό αφήνοντας την στην μοίρα της άσχετα αν γίνεται σκόπιμα ή όχι (Καραφύλλης,2011:197). Πρέπει να δίνεται βοήθεια στις αδύναμες ομάδες ή λαούς γιατί είναι πολύ εύκολη η εκμετάλλευσή τους και η ανωτερότητά τους θα κριθεί από τις δυνατότητες που θα αποκτήσουν να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Ο ρατσισμός εξηγείται μέσα από δύο αντιλήψεις: την άποψη για την ανωτερότητα της μια φυλής απέναντι σε μια άλλη και το φαινόμενο του ενδοφυλετικού ανταγωνισμού. Αυτά τα δύο στοιχεία συνθέτουν την κοινή μορφή του

ρατσισμού και από αυτά τα δύο, αυτό που κάνει τον άνθρωπο να είναι ρατσιστής είναι η άποψη για την ανωτερότητα της φυλής, γιατί ως απόρροια αυτής της άποψης προκαλείται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις ομάδες και αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για το ρατσισμό (Καραφύλλης, 2011: 195).

Είναι γεγονός ότι οι λεγόμενοι οικονομικοί μετανάστες όταν έχουν εισέλθει λαθραία σε μια χώρα και έχουν στερηθεί τα πάντα όπως πατρίδα, οικογένεια, ακόμη και βασική τροφή, τότε είναι δυνατόν να αναπτύξουν τέτοια συμπεριφορά αλλά και ακόμη να προβούν σε οποιαδήποτε παράνομη ενέργεια. Στο κέντρο της Αθήνας για παράδειγμα, όπου συγκεντρώνεται ο μεγαλύτερος όγκος μεταναστών που εισέρχονται παράνομα στη χώρα, είναι επόμενο να παρατηρείται αύξηση της φτώχειας και της εγκληματικότητας καθώς η κοινωνική πρόνοια αδυνατεί να καλύψει τις βασικές ανάγκες των πληθυσμών αυτών.

Ο ρατσισμός ξεκινά από μικρές «ασήμαντες» κατά τη γνώμη μας κινήσεις, τον λεγόμενο συνηθισμένο ρατσισμό που μας διακατέχει όλους. Για παράδειγμα δεν δεχόμαστε για συγκάτοικο έναν αλλόφυλο ή δύσκολα ενοικιάζουμε το σπίτι μας σε έναν Αλβανό. Όταν όλοι γενικώς οι αλλόφυλοι με χαμηλό μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο, στιγματίζονται ως κλέφτες χωρίς αποδείξεις και χωρίς να τους δίνεται το δικαίωμα να υπερασπίζονται τον εαυτό τους και να αποδείξουν το αντίθετο, τότε διαπράττεται ένας ηθικά ανεπίτρεπτος ρατσισμός καθώς προσβάλλεται η ηθική και μειώνεται η αξιοπρέπεια των ατόμων. Ως επακόλουθο των παραπάνω είναι φυσικό να αντιστοιχίζουν τις μειονοτικές αυτές ομάδες με την εγκληματικότητα. Οι συμπεριφορές αυτές αν και δεν έχουν σκοπό να βλάψουν, προκαλούν το ίδιο ή και μεγαλύτερο κακό(Καραφύλλης,2011:202).

Πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε και το ρατσισμό που προκαλείται χωρίς πρόθεση, γιατί πολλές φορές είναι χειρότερος από αυτόν που γίνεται με πρόθεση. Σύμφωνα με τον Schmid (Καραφύλλης,201:204) ο ρατσισμός που βασίζεται στην πρόθεση να βλάψουμε κάποιον απλά και μόνο λόγω της φυλετικής διαφοράς, είναι ο πλέον απαράδεκτος από ηθική άποψη γιατί αναιρεί την αρχή της ισότητας και ιδιαίτερα δυο στοιχείων της: πρώτον την αναγνώριση των ανθρώπων ως ίσων όντων που μπορούν να αυτοδιοικηθούν και να αξιολογηθούν ηθικά, και δεύτερον την αναγνώριση των ίσων δικαιωμάτων και όχι την προσπάθεια για δημιουργία συνθηκών ανωτερότητας εις βάρος κάποιων. Ως εκ τούτου ο ρατσισμός αποτελεί την άρνηση της αρχής της ανθρώπινης ισότητας και συνιστά μια επίθεση όχι μόνο στα δικαιώματα των άλλων, αλλά και στην ίδια την προσωπικότητά τους. Είναι φυσικό

ότι ακόμη και αν δεν υπάρχει πρόθεση για την εκδήλωση ρατσιστικής συμπεριφοράς, υπάρχει ηθική υπευθυνότητα γιατί, όπως υποστηρίζει ο Headley(Καραφύλλης,2011: 204), το κακό δεν είναι πάντα αποτέλεσμα πρόθεσης αλλά και μη πρόθεσης.

Πώς όμως ο άνθρωπος αποκτά την βούληση να βλάψει τον άλλο; Σίγουρα η στάση αυτή διαμορφώνεται μέσα σε μια κουλτούρα, στην οποία οι άλλοι, οι «διαφορετικοί», θεωρούνται κατώτεροι. Όμως δεν αρκεί και μόνο τα αίσθημα ανωτερότητας να στοιχειοθετήσει μια αρνητική ενεργοποίηση σε βάρος άλλων ανθρώπων. Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες για τους οποίους θα μπορούσε κάποιος να γίνει ρατσιστής όπως ο πολιτικός ή ο οικονομικός παράγοντας. Η πολιτική εξουσία πολλές φορές θέτει αξεπέραστα εμπόδια είτε δια μέσου της νομοθεσίας είτε με τον περιορισμό και τον έλεγχο των δικαιωμάτων ανθρώπων ή ομάδων. Πέρα όμως από τον πολιτικό παράγοντα που δεν είναι και τόσο χειροπιαστός, υπάρχει ο οικονομικός παράγοντας ο οποίος αναφέρεται σε πραγματικά συμφέροντα και πάνω σε αυτόν θεμελιώνεται η πρόθεση για ρατσιστική συμπεριφορά. Είναι η επίθεση και ο περιορισμός της ανάπτυξης των άλλων, είναι το όπλο της λευκής φυλής κατά των άλλων και διαφορετικών (Καραφύλλης,2011:206). Ο ρατσισμός λοιπόν είναι κάτι παραπάνω από μια απλή στάση, αντίληψη ή προκατάληψη. Μπορεί κάποιος να έχει προκαταλήψεις για κάποια ζητήματα και να θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο από τους άλλους, όμως ο ρατσισμός είναι συστημικός και αναφέρεται στο ζήτημα της δύναμης και της ικανότητας. Έχει τη δύναμη και την ικανότητα να μεταφράζει τις προκαταλήψεις, την περιφρόνηση ή τα αισθήματα ανωτερότητας σε πρακτικές, έλεγχο, πολιτική και νόμο.

Ένα σοβαρό ερώτημα που αφορά την ηθική του καθενός είναι αν μπορεί ο καθένας από εμάς να γίνει ρατσιστής. Σίγουρα καθένας από εμάς μπορεί να γίνει ρατσιστής αφού ο ρατσισμός παρεισφρέει παντού, ακόμη και σε περιπτώσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οξύμωρες όπως για παράδειγμα οι Εβραίοι ως κύρια θύματα ρατσισμού από τους ναζί, εκδήλωσαν ρατσισμό απέναντι στους Άραβες. Και όχι μόνο αυτό, αλλά και πολλά άλλα παραδείγματα στην σύγχρονη πραγματικότητα το επιβεβαιώνουν με τη στάση των Ευρωπαίων απέναντι στους λαθρομετανάστες, ενώ αγνοούν το πρόβλημα των τσιγγάνων. Αν θεωρούμε, δηλαδή, κάποιους πολιτισμούς ως υποδεέστερους, κατώτερους ή άξιους περιφρόνησης, λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους, εκφράζουμε μια ρατσιστική άποψη. Ανάλογη ρατσιστική στάση εκδηλώνουμε και με πιο χαλαρές μορφές καλαμποριού, φάρσας και ανεκδοτικής υποτίμησης σε άτομα ή ομάδες με συγκεκριμένα πολιτισμικά ή

φυλετικά ή χαρακτηριστικά, όπως είναι οι Πόντιοι για τους Νεοέλληνες. Αλλιώς, η στάση μας μπορεί να χαρακτηριστεί σεξισμός, αν αναφερόμαστε με φαλλοκρατικό και υποτιμητικό ύφος στους gay άνδρες ή στις ομοφυλόφιλες γυναίκες ή απλώς συλλήβδην στις γυναίκες ή στις ξανθιές. Αντίστοιχη στάση εκδηλώνουν, όμως, και οι φεμινίστριες, όταν συλλήβδην χαρακτηρίζουν όλους τους άνδρες ως ασυνείδητους και χωρίς ευαισθησίες (Θεολόγου στο: <http://cohen.gr>).

Επίσης όπως υποστηρίζει ο Θεολόγου (στο: <http://cohen.gr>) στην καθημερινότητά μας σπεύδουμε να υιοθετήσουμε τον αντιρατσισμό. Ο πνευματικός, ο πολιτικός, ο φανατισμένος ή ο απλός κόσμος φαίνεται να ενστερνίζεται την άποψη ότι ο «αντιρατσισμός» είναι καλό πράγμα, έχει θετικό πρόσημο. Συνεπώς, το να θεωρούμε τους ρατσιστές ως κατώτερη ή άξια περιφρόνησης συλλογικότητα, λόγω της «απάνθρωπης» ιδεολογίας τους, αποτελεί μια θεάρεστη και προοδευτική ή «δημοκρατική» επιλογή». Αν, όμως, σκεφτούμε λογικά και απροκατάληπτα, μήπως καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι και ο αντιρατσισμός είναι μια μορφή ρατσισμού; Ο αντιρατσισμός είναι ρατσισμός και ο αντιρατσιστής είναι ρατσιστής, ίσως ενδεχομένως και «προβληματικότερος», επειδή αποδέχεται την ισχύ της ιδεολογίας του ως καθολική.

Όλα τα παραπάνω ανοίγουν μια προβληματική και προσανατολίζονται σε ένα σύνθετο τοπίο αναστοχασμού των δικαιωμάτων και των αξιών, που σίγουρα δεν απαιτούν εφησυχασμό και ιδεολογικό βόλεμα. Αλλά πολύ περισσότερο, δεν απαιτούν νόμους ή κανονιστικό πλαίσιο, στο οποίο αποσκοπεί ο αντιρατσιστικός νόμος. Ο σεβασμός του άλλου και του συνανθρώπου μας, ανεξαρτήτως καταγωγής, φύλου ή φυλής, θρησκείας ή χρώματος, καλλιεργείται και ενσωματώνεται στην συγκρότηση του εαυτού σε αξιακό επίπεδο στο σύστημα της συνείδησης και της ιδεολογίας μας με τη συμβολή και τα διδάγματα του σχολείου και της οικογένειας, αλλά και της τέχνης και του περιβάλλοντος στο οποίο ενηλικιωθήκαμε πολιτισμικά. Ο ρατσιστής και ο αντιρατσιστής, αμφότεροι εξίσου, νομίζουμε ότι χρήζουν κατανόησης, ως άτομα που στερούνται μιας βαθύτερης ανατροφής και δεν έχουν τύχει μιας ολοκληρωμένης διαπαιδαγώγησης. Βέβαια, το σχολείο οφείλει και να διαπαιδαγωγεί διδάσκοντας συνάμα τον πολλαπλώς αυτονόητο σεβασμό στην ανθρώπινη ύπαρξη. Οι κανονιστικές εφαρμογές και οι νόμοι δεν αποτελούν την ενδεδειγμένη οδό για την επίλυση τέτοιου είδους ζητημάτων. Οφείλουμε να καλλιεργήσουμε μέσα από άλλα θεσμικά και κανονιστικά τοπία τα πανανθρώπινα ευεργετήματα που θα μπορούσαν να ευδοκιμήσουν στα σχολεία και στην ανατροφή μας από τους γονείς μας.

Ο ρατσισμός είναι ένα λογικό σφάλμα, όπως μας διδάσκει η επιχειρηματολογία της ηθικής φιλοσοφίας σχετικά με τον πολιτισμικό σχετικισμό (cultural relativism), να θεωρούμε δηλαδή κάποιους πολιτισμούς, ή αντιστοίχως κάποιες κοινωνίες ή συλλογικότητες, ως υποδεέστερους, κατώτερους ή άξιους περιφρόνησης, λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους (Rachels, 2012).

Υπάρχει μια λεπτή γραμμή ανάμεσα στην πολιτισμική ανωτερότητα και το ρατσισμό γιατί ακόμη και οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τους εαυτούς τους πολιτισμικά ανώτερους αλλά οι μαύροι και οι δούλοι δεν βίωσαν τον ρατσισμό. Ο ρατσισμός ως κοινωνική και πολιτισμική έννοια απαιτεί αντίληψη στο χρόνο και το περιεχόμενό του δομείται ως πράξη και ενέργεια του ανθρώπου μέσα στον κοινωνικό χώρο και χρόνο και τροποποιείται ανάλογα με το επίπεδο και τις δυνατότητες των ανθρώπων να το προσεγγίσουν. Δεν πρόκειται για φυσικό φαινόμενο ή σταθερή έννοια αλλά για ένα φαινόμενο που δομείται και αναδομείται, συγκροτείται αλλά και αλλάζει (Καραφύλλης, 2011:208).

Ο ρατσισμός δεν είναι απλώς μια έννοια ή μια αρχή ή ένα ζήτημα συμπεριφοράς που μελετάμε. Μεταβάλλεται, αλλάζει σχήμα, μέγεθος, σκοπό και λειτουργία ανάλογα με τις αλλαγές που υφίστανται η οικονομία και η κοινωνική δομή. Είναι δηλαδή ένα σύνθετο κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο που πρέπει να το αντιμετωπίζουμε στην ολότητά του.

V. Εκπαιδευτική διάσταση του φαινομένου του ρατσισμού

Η λερναία Ύδρα του ρατσισμού έχει απλώσει τα πλοκάμια της στο σύγχρονο σχολικό περιβάλλον έχοντας αγγίξει όλους τους τομείς της εκπαιδευτικής διαδικασίας όπως τους μαθητές, ντόπιους και μετανάστες, τους εκπαιδευτικούς, τη διδασκαλία, τα αναλυτικά προγράμματα και το σχολικό περιβάλλον (Ευαγγέλου, Κάντζου, 2005).

Η βασική αρχή που ισχύει στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι ότι αποβλέπει στη συνολική αναπαραγωγή και διατήρηση του υπάρχοντος συστήματος. Το εκπαιδευτικό σύστημα δεν αποσκοπεί στη γενικευμένη μόρφωση των πολιτών, ούτε βοηθά τα άτομα να αναπτύξουν εκείνες τις ικανότητες όπως την αυτογνωσία και την ετερογνωσία που μπορούν να οδηγήσουν στην απόρριψη ή ανατροπή του υπάρχοντος συστήματος. Οι φραγμοί που τίθενται ανταποκρίνονται στην ανάγκη αναπαραγωγής του συστήματος και στις μορφωτικές ανάγκες των ατόμων. Με κύριο όργανο το σύστημα αξιολόγησης αποσκοπούν στη λειτουργία και αναπαραγωγή της

υπάρχουσας κοινωνικής δομής με την ταξική διαίρεση. Συγκεκριμένα η εκπαίδευση εφοδιάζει τους νέους με τυπικά πιστοποιητικά πλήρωσης των επαγγελματικών και κοινωνικών θέσεων στηρίζοντας τη λειτουργία του υπάρχοντος status quo.

Στην ελληνική εκπαίδευση ο Καραφύλλης(2011:174) διακρίνει τέσσερις υποομάδες αποκλεισμών που οδηγούν αναπόφευκτα στη δημιουργία ρατσιστικών φαινομένων:

1. Αποκλεισμοί που δείχνουν τη σταδιακή μείωση του αριθμού των μαθητών ανά κύκλους σπουδών.
2. Αποκλεισμοί και διαρροή μαθητών εξαιτίας την οικονομικής ανεπάρκειας των κατοίκων συγκεκριμένων περιοχών, όπως για παράδειγμα οι μαθητές που φοιτούν στο κέντρο της Αθήνας με του μετανάστες σε σχέση με τους μαθητές των βορείων προαστίων.
3. Αποκλεισμοί που έχουν σχέση με την απασχόληση και την εκπαίδευση των γυναικών.
4. Αποκλεισμοί των γυναικών από την τεχνική εκπαίδευση που οφείλονται έμμεσα στο εθνικό και κοινωνικό status. Οι καλύτερες και ανώτερες θέσεις εργασίας προσφέρονται κατά κανόνα σε άντρες και μόνο κατ' εξαίρεση σε γυναίκες αν και τα συγκρινόμενα τυπικά προσόντα είναι ίδια. Βέβαια στα τελευταία χρόνια αυτά τα στεγανά τείνουν να εξαλειφθούν, εντούτοις διατηρούν υψηλή ισχύ σε ολόένα και πιο ψηλές σφαίρες της εργασίας και της μόρφωσης. Σήμερα όλο και περισσότερο συναντάμε γυναίκες σε θέσεις προπύργια των ανδρών με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη βουλή όπου η γυναικεία αντιπροσώπευση αυξάνεται σταδιακά.

Κεφάλαιο 2 Βασικές έννοιες και ορισμοί

1. Επιμέρους μορφές ρατσισμού

Ο ρατσισμός έχει κατακλύσει όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής και η εκδήλωσή του μπορεί να λαμβάνει διάφορες μορφές. Όπως υποστηρίζουν οι Carmichael και Hamilton (Καραφύλλης,2011:191), ο ρατσισμός είναι φανερός ή ατομικός και συγκαλυμμένος ή θεσμικός. Στην πρώτη περίπτωση περιλαμβάνονται οι φανερές ενέργειες των ατόμων που προκαλούν βλάβη, καταστροφή της περιουσίας ή και θάνατο. Στη δεύτερη, η δράση των ατόμων είναι συγκαλυμμένη και λιγότερο καταστροφική της ανθρώπινης ζωής.

Ο ρατσισμός σύμφωνα με τον Τσιάκαλο διακρίνεται: (Τσιάκαλος,2000:76)

α) στον ρατσισμό ως αποτέλεσμα ρατσιστικών αντιλήψεων ή Φυλετικό ρατσισμό .

Το είδος αυτού του ρατσισμού ανάγεται χρονικά πολλά χρόνια πίσω και αφορά τις λανθασμένες απόψεις που έχουν κάποιοι άνθρωποι απέναντι σε άτομα που ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο λαό ή έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος. Στην περίπτωση αυτή ο ρατσιστής συνδέει με τη φανταστική κατηγορία της «φυλής» ιδιότητες και συνέπειες τις οποίες η ίδια δεν διαθέτει και οι οποίες ενεργοποιούνται τεχνητά, απλά και μόνο επειδή ο ρατσιστής ισχυρίζεται ότι υπάρχουν. Στις αρχές του 20ού αιώνα πολλοί άνθρωποι μάλιστα μερικοί από τις τάξεις της διανοήσης υποστήριζαν την κατωτερότητα της μαύρης φυλής. Ο Allport (1924) αναφέρει πως η νοημοσύνη των Νέγρων καλύπτει τα 2/3 με 3/4 της αντίστοιχης νοημοσύνης των λευκών τροφοδοτώντας με αυτό τον τρόπο την ήδη υπάρχουσα αντίληψη για την νοητική υστέρηση των μαύρων (Παπαστάμου,1990). Όμως αυτό δεν είναι αρκετό ώστε να δικαιολογεί τη ρατσιστική συμπεριφορά απέναντι στους μαύρους.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα φυλετικού ρατσισμού εκδηλώθηκαν:

α) στα χρόνια μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο, όπου οι λευκοί, οργανωμένοι σε ομάδες καταδίωκαν τους μαύρους και τις εθνικές μειονότητες στη Βόρεια Αμερική.

β) Η πιο ακραία μορφή φυλετικής ανισότητας των ανθρώπων βρήκε την ιστορική έκφρασή της στην Γερμανία, όπου οι Ναζί στράφηκαν εναντίων των Εβραίων, με αποκορύφωμα την εξόντωσή τους μαζί με άλλες μειονότητες στα στρατόπεδα συγκέντρωσης επικαλούμενοι το μύθο για ανωτερότητα της «άριας φυλής» και

γ) στο καθεστώς «απαρτχάιντ» στη Νότια Αφρική, το οποίο μαζί με το ναζισμό αποτέλεσε, εκτός των άλλων, μια από τις πλέον απάνθρωπες μορφές κρατικού ρατσισμού. Στηρίχθηκε στη φυλετική διαίρεση του πληθυσμού της χώρας σε λευκούς, μαύρους, και έγχρωμους. Έτσι ενώ οι λευκοί απολάμβαναν όλα τα προνόμια, οι υπόλοιποι δεν είχαν καν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

β) Ρατσισμός από ιδιοτέλεια

Σε αυτή την περίπτωση η ρατσιστική συμπεριφορά εκδηλώνεται έχοντας ως υπόβαθρο ιδιοτελή συμφέροντα του υποκειμένου και η διατύπωση ρατσιστικών αντιλήψεων για τα θύματα της ρατσιστικής συμπεριφοράς χρησιμοποιείται εκ των υστέρων για να δικαιολογήσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Πολλές φορές υπάρχει μια ασυνέπεια όταν τα συμφέροντα των ρατσιστών υπαγορεύουν μια διαφορετική συμπεριφορά. Παράδειγμα ο Χίτλερ, αν και θεωρούσε τους Ασιάτες κατώτερους, εξαιρούσε του Ιάπωνες γιατί του ήταν χρήσιμοι ως σύμμαχοι. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως οικονομικός ρατσισμός, όταν μέσα από την εφαρμογή του έχει οικονομικά συμφέροντα π.χ. ένα μετανάστης εργάτης παίρνει μικρότερο μισθό ή δεν ασφαλίζεται σε σχέση με έναν ντόπιο εργάτη.

γ) Ρατσισμός που απορρέει από τους νόμους του κράτους ή Θεσμικός ρατσισμός.

Ο θεσμοθετημένος ρατσισμός αποτελεί την ισχυρότερη μορφή ρατσισμού, επειδή ασκείται από την ισχυρότερη μορφή εξουσίας, την κρατική εξουσία, και τροφοδοτεί και ενισχύει το πλέγμα των αρνητικών στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Ο J.M.Jones αναφέρει ότι: «θεσμικό ρατσισμό ορίζουμε εκείνους τους καθιερωμένους νόμους, τα έθιμα και τις πρακτικές που συστηματικά απεικονίζουν και παράγουν φυλετική ανισότητα στην κοινωνία. Αν οι ρατσιστικές συνέπειες προκύπτουν από τη θεσμοθετημένη νομοθεσία, τα έθιμα ή τις πρακτικές, ο θεσμός είναι ρατσιστικός ακόμη και όταν τα άτομα που υποστηρίζουν αυτές τις πρακτικές έχουν ρατσιστικές προθέσεις ή όχι» (Jones, 1972:131). Οι αρνητικές στάσεις ή αντιλήψεις των ανθρώπων δεν οδηγούν πάντα σε ρατσιστική συμπεριφορά εκτός και αν στηρίζονται από ισχυρούς θεσμούς και την ανοχή της εξουσίας. Ο θεσμικός ρατσισμός έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα και ηθική βαρύτητα από τον ατομικό ο οποίος συνεισφέρει σε αυτόν αλλά υπόκειται στη δομή του θεσμικού ρατσισμού, γιατί οι ενέργειες ή αποφάσεις των ατόμων που παίρνονται είτε στην ατομική είτε στη συλλογική ζωή, αυτές λαμβάνονται και πραγματώνονται μέσα στους θεσμούς στους οποίους τα άτομα δρουν και εργάζονται.

Κοινωνικές διακρίσεις που είναι θεσμικά προσδιορισμένες συναντάμε στη Γερμανία την περίοδο του Χίτλερ, όπου συντάχθηκαν νόμοι οι οποίοι απαγόρευαν τη συμμετοχή Εβραίων στη διοίκηση του κράτους. Επίσης απαγορεύτηκαν οι γάμοι μεταξύ Εβραίων και Γερμανών προκειμένου να αποφευχθεί η «νόθευση» της «άριας φυλής». Στη σύγχρονη εκπαιδευτική διαδικασία ο θεσμικός ρατσισμός μπορεί να

εμφανίζεται με τη δημιουργία ξεχωριστών σχολείων για κάποιες ομάδες μαθητών όπως οι αλλοδαποί.

δ) Πολιτισμικός ρατσισμός.

Εδώ οι κοινωνικές διακρίσεις δεν είναι θεσμικά κατοχυρωμένες αλλά, αν και άτυπες, είναι υπαρκτές (Γκότοβος,1996). Αντίληψη του πολιτισμικού ρατσισμού είναι η ανωτερότητα ορισμένων, δυτικών κυρίως, κοινωνιών απέναντι στις τριτοκοσμικές, όπως λέγονται, χώρες. Παράδειγμα πολιτισμικού ρατσισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι η αξιολόγηση της επίδοσης των αλλοδαπών μαθητών από το δάσκαλο, η οποία μπορεί να είναι πιο αυστηρή σε σχέση με έναν άλλο Έλληνα συμμαθητή του με την ίδια επίδοση.

Στη κατηγορία αυτή μπορούμε να εντάξουμε και άλλες μορφές ρατσισμού όπως (Γκότοβος, 1996):

- 1.Θρησκευτικός ρατσισμός, που βασίζεται στην αντίληψη ότι μία θρησκεία (και μόνο αυτή) είναι η μόνη αληθινή και πρέπει να επικρατήσει έναντι των υπολοίπων. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν τα μαρτύρια στα οποία υπέβαλλαν οι ειδωλολάτρες τους χριστιανούς, αλλά και η μισαλλοδοξία των χριστιανών εναντίον αλλόπιστων και αιρετικών, οι ιεροί πόλεμοι για την εξάπλωση του Ισλάμ, η απαγόρευση της μαντίλας στις μουσουλμάνες. κ.α.*
- 2.Σεξουαλικός που αφορά τις προσωπικές επιλογές των ατόμων όπως ο σεξισμός με θύματα τις γυναίκες αλλά και οι gay οι οποίοι αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη όταν πρόκειται για την πρόσληψή τους σε ένα χώρο εργασίας.*
- 3.Φυσικών ικανοτήτων, με αποδέκτες άτομα με ειδικές ανάγκες, καθώς και οι ασθενείς του Aids. Για παράδειγμα η κατασκευή δρόμων και πεζοδρομίων είναι κατασκευασμένοι έτσι, ώστε σε πολλές περιπτώσεις να μην επιτρέπεται η εύκολη διάβαση αυτών των ατόμων (Γκότοβος, 1996).*

Στην ανάπτυξη του πολιτισμικού ρατσισμού συμβάλλει και ο μονομερής τονισμός της εθνικής, εθνοτικής ή θρησκευτικής ταυτότητας των πολιτών στην ανάλυση των σύγχρονων κοινωνιών. Με τον τρόπο αυτό, τίθενται στο περιθώριο της όλης συζήτησης ζητήματα όπως οι ταξικές διαιρέσεις, οι εξουσιαστικές σχέσεις, οι διαπλοκές συμφερόντων πέρα από τα εθνικά πλαίσια και αρκετές ακόμη παρόμοιες κοινωνικές συνιστώσες. Επίσης δε λαμβάνονται υπόψη και οι διυποκειμενικές σχέσεις των ατόμων που προκύπτουν μέσω των πολλαπλών ταυτίσεων που αναπτύσσουν εντός του κοινωνικού χώρου (Χριστόπουλος,2002:270-71).

Παράλληλα, η ίδια ή έννοια του πολιτισμού παρουσιάζεται με ένα συγκεχυμένο και ασαφές νόημα σαν να μην είναι ανθρώπινο δημιούργημα που επιδέχεται επιρροές, αλλαγές και εμπλουτισμό των δυνατοτήτων του μέσα από τη διαπολιτισμική επικοινωνία, αλλά μια ουσία αναλλοίωτη που δεν έχει τίποτα κοινό και βρίσκεται σε μια διαρκή σύγκρουση με τους υπόλοιπους πολιτισμούς. Όσο προχωρά η οικουμενικότητα σε πολιτισμικό επίπεδο τόσο η εθνική πολιτισμική ταυτότητα γίνεται φετίχ από αυτούς που αισθάνονται φόβο μπροστά στις ραγδαίες εξελίξεις και αλλαγές που συντελούνται παγκοσμίως.

Από την άλλη πλευρά, εφόσον οι ξένοι αποκτούν αναγκαστικά στις χώρες που εγκαθίστανται τις ίδιες οικονομικές συμπεριφορές με τους ντόπιους τους οποίους ανταγωνίζονται σε ένα βαθμό για να επιβιώσουν, σε περιόδους κρίσης, ανασφάλειας και ανεργίας γίνονται οι εύκολοι στόχοι των εγχώριων πληθυσμών με το πρόσχημα ότι ανήκουν σε διαφορετικούς πληθυσμούς. Βέβαια πολλές φορές παρατηρείται το φαινόμενο της «αυτογκετοποίησης» των μειονοτικών πληθυσμών με κοινές πολιτισμικές καταβολές αφού στην πλειονότητά τους, εξαιτίας του ότι προέρχονται από κλειστές παραδοσιακές κοινωνίες, χαρακτηρίζονται από εσωστρέφεια αρνούμενοι να προσαρμοστούν και να αποδεχτούν τη δυτική πολιτική κουλτούρα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των ρατσιστικών προκαταλήψεων εναντίον τους όπως και των τάσεων απόλυτης απόρριψης και καταπίεσης των πολιτισμικών τους ιδιαιτεροτήτων. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί η αδυναμία πολλών κρατών να εξασφαλίσουν την απαραίτητη κοινωνική και πολιτική σταθερότητα και ευημερία οργανώνοντας μια εθνική κοινωνική πολιτική, η οποία να λαμβάνει υπόψη της τα νέα δεδομένα που προκύπτουν από την άφιξη εκατομμυρίων μεταναστών που αναζητούν στις χώρες αυτές μια καλύτερη τύχη. Η κατάσταση αυτή έχει ως συνέπεια τη δημιουργία κοινωνικών συνθηκών οι οποίες συμβάλλουν στην ανάδυση των ρατσιστικών αισθημάτων που ενυπάρχουν λίγο ή πολύ στους ανθρώπους, έστω σε ασυνείδητο επίπεδο.

Είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν όλους τους ανθρώπους, δυτικούς ή μη και πρέπει να έχουν οικουμενική ισχύ ανεξάρτητα από τις διαφορετικές παραδόσεις. Άλλωστε η αξία της ανθρώπινης ζωής, και οι αρχές της ισότητας και της ελευθερίας είναι αυτές που θα πρέπει να δομήσουν τις ανθρώπινες σχέσεις και θα αντιμετωπίσουν σθεναρά την εξάπλωση του πολιτισμικού ρατσισμού που αναπτύσσεται ανεξέλεγκτα στη σύγχρονες κοινωνίες.

Ο Καραφύλλης από την πλευρά του (2011:190-191) διακρίνει τέσσερα μοντέλα ρατσισμού:

α) τον αντιληπτικό ή νοηματικό ρατσισμό που μελετά τη σχετική έννοια, όπως η αισθητική μελετά το ωραίο, δηλαδή περιγράφει, αναλύει αλλά και ευθύνεται για τις ενέργειες που προκύπτουν από την αντίληψη που έχουμε για τους άλλους,

β) τον συμπεριφορικό ρατσισμό που αναφέρεται στη στάση και τη συμπεριφορά των ανθρώπων έναντι των συνανθρώπων τους και καταγράφεται ως άνιση αντιμετώπιση εξαιτίας μόνο των φυλετικών διαφορών.

γ) τον ενισχυτικό ρατσισμό που θεμελιώνεται στην πρόθεση και την ενεργητική δράση και

δ) τον θεσμικό ρατσισμό που στηρίζεται στις κοινωνικές και άλλες δομές του συστήματος.

Νεορατσισμός

Στη σύγχρονη εποχή ο ρατσισμός παρουσιάζει μια ιδιομορφία: δεν εκφράζεται ως μισαλλοδοξία ή υποστήριξη της ανωτερότητας των λευκών, αλλά είναι μια μορφή ρατσισμού περισσότερο έμμεση και εκδηλώνεται μέσω του υπερτονισμού των πολιτισμικών διαφορών, της υπεράσπισης των παραδοσιακών αξιών και της άρνησης των θετικών συναισθημάτων προς τον φυλετικά διαφορετικό (Χρυσόχου,2005:138). Έχει εμπλουτιστεί με ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά επιχειρήματα αλλά και με θεσμοποιημένες μορφές κοινωνικών διακρίσεων (Παπαδημητρίου,2000:42). Η κυρίαρχουσα μορφή του νέου ευρωπαϊκού ρατσισμού είναι ο «πολιτισμικός» ρατσισμός, που βασίζεται στη διεκδίκηση της ανωτερότητας-διαφορετικότητας του συστήματος των αξιών, του πολιτισμού, του τρόπου ζωής μιας εθνικής ομάδας απέναντι στις αξίες, τον πολιτισμό, τον τρόπο ζωής άλλων ομάδων. Εμφανίζεται κατά αυτόν τον τρόπο ως ρατσισμός σε βάρος εθνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων, ως εχθρότητα απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες κάθε είδους αλλά και ως κοινωνικός και θεσμικός ρατσισμός. Οι Sydel και Nelson (2000) εκφράζουν την άποψη ότι ο μοντέρνος ρατσισμός εκφράζεται έμμεσα με αιτία τις φυλετικές διαφορές αλλά και σε βάρος άλλων κοινωνικών ομάδων και τελικά είναι η άρνηση ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων προς τους «διαφορετικούς άλλους». Ο σύγχρονος ρατσισμός σε ιδεολογικό επίπεδο, όπως αναφέρει ο Μπαλιμπάρ, επικεντρώνεται γύρω από το πολύπλοκο σύστημα της

μετανάστευσης. Πρόκειται για έναν «ρατσισμό χωρίς φυλές» που επιχειρείται να θεμελιωθεί πάνω στη δήθεν ασυμβατότητα των πολιτισμών που υποτίθεται πως, εξαιτίας των διαφορών τους, οδηγούνται αναπόφευκτα σε σύγκρουση (Μπαλιμπάρ,1992:35).

Ο όρος φυλετισμός (racialism) που χρησιμοποιήθηκε παλαιότερα ως συνώνυμος του ρατσισμού (racism), σήμερα χρησιμοποιείται ως φαινομενικά ουδέτερη αποδοχή της ύπαρξης και διάκρισης των φυλών, υποδηλώνει τον σύγχρονο ρατσισμό που εστιάζει στις πολιτιστικές και κοινωνικές διαφορές των «φυλών» και όχι στις βιολογικές, τις οποίες η σύγχρονη επιστήμη της βιολογίας έχει απορρίψει. Στις μέρες μας, δηλαδή, ο ρατσισμός έχει μετατοπιστεί τόσο, ώστε πλέον μιλάμε, σύμφωνα με τη διατύπωση του Taguieff, (Taguieff, 2005) για έναν «διαφοριστικό ρατσισμό». Ο Taguieff υποστηρίζει ότι ο σύγχρονος ρατσισμός βασίζεται στη «ρατσιστικοποίηση του δικαιώματος στη διαφορά» και χρησιμοποιεί τον όρο «μειξοφοβία» για να χαρακτηρίσει τη νέα μορφή ρατσισμού που απολυτοποιεί τις διαφορετικές πολιτισμικές κληρονομίες, επαινεί τον κοινοτισμό και απεχθάνεται οτιδήποτε οικουμενικό. Η χρήση της έννοιας του πολιτισμού γίνεται πλέον με τέτοιο τρόπο ώστε ο «πολιτισμός» να πλησιάζει όλο και περισσότερο στη «φύση», καθώς οι άνθρωποι επιχειρείται να προσδιοριστούν αποκλειστικά στη βάση μιας «ανέκαθεν αμετάλλακτης και αναμφισβήτητης καταγωγής» (Balibar,1992).

Ο ρατσισμός παύει να εκδηλώνεται ανοιχτά ωστόσο δεν παύει να υφίσταται γι' αυτό και οι σύγχρονες κοινωνίες τον αντιμετωπίζουν σαν μια αρρώστια που, αν δεν μπορούν να θεραπεύσουν, πρέπει οπωσδήποτε να αποκρύψουν (Μύτιλης,1998:66). Έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ώστε, μέσω του «ανταγωνισμού των πολιτισμών» να προκύψει μια νέα ιεράρχηση των ανθρώπων, που προσπαθούν να προσαρμοστούν στις σύγχρονες συνθήκες ζωής μιας καταναλωτικής και ατομιστικής κοινωνίας, ανάλογα με την πολιτισμική ομάδα στην οποία ανήκουν. Επομένως ο νεορατσισμός εντάσσεται στα νέα κοινωνικά δεδομένα και δεν ασχολείται με γονιδιακές διαφορές, όσο με μηχανισμούς ένταξης και αποκλεισμού των ατόμων με βάση την καταγωγή, το συναίσθημα ή την υπηκοότητα, δηλαδή μετατοπίζει το επίκεντρο της συζήτησης από τη φύση στην κουλτούρα και κηρύττει τον απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ τους (Taguieff, 2005:61-62).

Στο επίκεντρο της νέας ρατσιστικής σκέψης βρίσκεται το αξίωμα περί του «αναφομοίωτου» ορισμένων ομάδων: η διαφορά στην καταγωγή θεωρείται ανυπέρβλητη. Με την έννοια αυτή, η ρατσιστική κατηγοριοποίηση σήμερα θα

μπορούσε κάλλιστα να προσδιορισθεί μέσα από το φαινομενικά και μόνο λιγότερο σκληρό δίπολο σε σχέση με το παλιό βιολογικό και ανισωτικό ζεύγος ανάμεσα στους αφομοιώσιμους και τους μη αφομοιώσιμους π.χ. τους «Ευρωπαίους» στην καταγωγή και τους «άλλους». Μέσα σε ένα τέτοιο ευέλικτο νεορατσιστικό πλαίσιο, η ετεροφιλία διαδέχεται την ετεροφοβία, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη τη «σύλληψη» των ρατσιστικών συμπεριφορών. Όπως επισημαίνει ο Taguieff, (2005:61-62), υπάρχουν καθαρά ετερόφιλες μορφές ρατσισμού. Η αποστασιοποίηση που εμπρικλείει κάθε άρνηση επαφής, κοινωνική περιθωριοποίηση, έμμονη ιδέα της ανάμειξης, πανικός για τους «μεικτούς γάμους» κ.λπ., μπορεί να μεταφράζεται τόσο σε μια ετερόφιλη γλώσσα με πρόσχημα το «δικαίωμα στη διαφορά», τον «σεβασμό της ετερότητας» όσο και σε μια ετερόφοβη γλώσσα. Στον διαφοριστικό ρατσισμό μπορούν, έτσι, να συνυπάρχουν η εξύμνηση με την απόρριψη της «διαφοράς», χωρίς οι συνεπαγόμενες ετερόφιλες και ετερόφοβες εγκλήσεις να αλληλοακυρώνονται.

Ο νεορατσισμός χρησιμοποιεί ως εργαλείο του το ηθικό αίτημα του «δικαιώματος στη διαφορά», στρέφοντάς το ενάντια στους αντιπάλους του αγωνιστές του αντιρατσισμού. Ένας τέτοιος εκθειασμός της διαφοράς, από την πλευρά του νεορατσισμού, προϋποθέτει ότι οι πολιτισμικές διαφορές είναι απόλυτες, και έτσι οφείλουν να παραμείνουν. Γι' αυτόν τον λόγο οι φορείς τους, άτομα και ομάδες, πρέπει να μην αναμειγνύονται. Αυτή η νεορατσιστική αναγνώριση των διαφορών δεν ιεραρχεί απλώς ότι διαφέρει, αλλά ουσιαστικά απαιτεί τον διαχωρισμό ή τον αποκλεισμό αυτού που θεωρείται ότι διαφέρει απόλυτα. Η πολιτισμική διαφορά, η διαφορά στην κουλτούρα εκλαμβάνεται και πλασάρεται από τον νεορατσισμό ως «φυσική διαφορά» και απόλυτα κατανοητή πολιτισμική διαφορά γίνεται, για τους νεορατσιστές, «δεύτερη φύση» ατόμων και ομάδων.

Ο «πολιτισμικός» ρατσισμός θεμελιώνεται βασικά σε δύο θέσεις: πρώτον, στην υπόθεση του ασυμβίβαστου των πολιτισμικών διαφορών, που καθιστά αντικειμενικώς αδύνατη τόσο την πολιτιστική ενσωμάτωση ή αφομοίωση των ξένων μεταναστών όσο και την προοπτική μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, και δεύτερον, στην επίκληση ενός υποτιθέμενου «φυσικού» ή και συνταγματικού δικαιώματος κάθε εθνικής ομάδας στη διατήρηση της ταυτότητάς της, στο όνομα του οποίου δικαιολογείται κάθε είδους μεροληπτική μεταχείριση σε βάρος των ξένων μεταναστών, που αποτρέπει την ανάμειξή τους, ως πολιτών (Ανθόπουλος, στο: <http://www.theseis.com>). Εμφανίζεται ως αντίδραση στην κινητικότητα των ανθρώπων στην εποχή μας που οδηγεί στη συνάθροιση ατόμων με διαφορετική

καταγωγή και κουλτούρα στα ίδια μέρη, με σκοπό να «ξαναβάλει τον καθένα στη θέση που ανήκει» (Taguieff, 1998:61). Οι διακηρύξεις για την ανάγκη προστασίας των εθνικών ταυτοτήτων υποκρύπτουν το φόβο απέναντι στη διαφορετικότητα ή τον κίνδυνο για απώλεια της ταυτότητας. Οι διακρίσεις, η περιθωριοποίηση και οι κάθε είδους αποκλεισμοί νομιμοποιούνται στο όνομα αξιών όπως η ανεκτικότητα και ο σεβασμός του δικαιώματος στη διαφορετικότητα.

Από την άλλη πλευρά ο απροκάλυπτος παραδοσιακός ρατσισμός και η μισαλλοδοξία απορρίπτονται από την πλειονότητα γιατί κανένας δεν επιθυμεί να φανεί ρατσιστής. Οι σύγχρονοι ρατσιστές ή «αποστροφικοί ρατσιστές» όπως τους ονομάζουν οι ερευνητές, είναι μάλλον απίθανο να απορρίψουν τους μαύρους από καθαρή μισαλλοδοξία. Μάλιστα οι περισσότεροι είναι πεπεισμένοι ότι δεν έχουν προκαταλήψεις και υποστηρίζουν ότι δεν αποστρέφονται ούτε περιφρονούν τους μετανάστες ή τις άλλες μειονοτικές ομάδες, ωστόσο στην πραγματικότητα τρέφουν γι' αυτούς αρνητικά συναισθήματα (Χρυσόχοου,2005:141). Αυτοί που εκδηλώνουν άμεσα ρατσιστική συμπεριφορά είναι μειονότητα όμως με τις πράξεις τους έρχονται όλο και πιο συχνά στο προσκήνιο. Ιδιαίτερα στη χώρα μας, η οικονομική κρίση της τελευταίας πενταετίας καθώς και η αθρόα εισροή μεταναστών από τη δοκιμαζόμενη μέση Ανατολή έχει αυξήσει κατακόρυφα το ποσοστό του ναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής.

Ο Ανδρέας Πανταζόπουλος (Όψεις του ρατσισμού στο: foundation.parliament.gr) διακρίνει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου ρατσισμού:

α) τη μετατόπιση του ρατσιστικού λόγου από τη «φυλή» στην «κουλτούρα» όπου το επιχείρημα της φυλετικής καθαρότητας αντικαθίσταται από αυτό της υπεράσπισης της πολιτισμικής ταυτότητας. Επικαλούνται το επιχείρημα του «πολιτικού σχετικισμού», διακηρύσσοντας την αυτονομία των πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων.

β) τη μετατόπιση από την «ανισότητα» στη «διαφορά», όπου η παλιά υποτίμηση των κατώτερων φυλών αντικαταστάθηκε από τη φοβία της ανάμειξης των πολιτισμών.

γ) την προσφυγή περισσότερο σε «ετερόφιλες» φόρμουλες όπως η φιλία προς τον άλλο παρά σε «ετερόφοβες», όπως ο φόβος απέναντι στον ξένο.

δ) τον έμμεσο ή συμβολικό ρατσισμό, όπου ο ρατσιστικός λόγος δεν είναι άμεσα ορατός, αλλά κρύβεται μέσα στο υπονοούμενο. Οι αντισημίτες παρουσιάζονται ως αντισιωνιστές και ο «αντιμεταναστευτικός» λόγος δαιμονοποιεί τους ανεπιθύμητους

ξένους. Έτσι η αντιμεταναστευτική στάση παρουσιάζεται ως νόμιμη άμυνα απέναντι στην εισροή των ξένων, αλλά έμμεση πολιτική αποκλεισμού των «άλλων».

Το φαινόμενο του «νέου» ρατσισμού ή νεορατσισμού, χαρακτηρίζεται ως ένας «ρατσισμός χωρίς φυλές», για να επισημανθεί η διαφορά του από τον «κλασικό» βιολογικό ρατσισμό. Βέβαια, στην καθημερινή ζωή δεν εκδηλώνεται κατ' ανάγκη με καθαρό τρόπο, σε αυτόνομη και ολοκληρωμένη μορφή, αλλά συχνά παρουσιάζει μια μικτή φυσιογνωμία. Σε κάθε περίπτωση πάντως η διάκριση των «ανώτερων» και «κατώτερων» πολιτισμικά δεν αίρεται, απλώς αντικαθίσταται με τη διάκριση σε «αφομοιώσιμους και μη». Αυτής της μορφής ο ρατσισμός ή νεορατσισμός επικαλείται έννοιες όπως η φυλετική καθαρότητα και η «αυθεντική πολιτισμική ταυτότητα» (Ζωγράφου,2003: 233).

Ο Cole(2001:208-209) υποστηρίζει ότι ο ρατσισμός είναι κατεξοχήν πρόβλημα των λευκών όπως και ο σεξισμός είναι πρόβλημα των ανδρών. Δηλώνει κυρίως ισχύ γι' αυτό και εκδηλώνεται κυρίως από αυτούς που έχουν τον έλεγχο της ισχύος δηλαδή τους λευκούς. Αυτό το μοντέλο γενετικού ρατσισμού που εκδηλώθηκε σε παλαιότερες περιόδους Αυτοκρατορίας, στην εποχή του σύγχρονου ιμπεριαλισμού δεν μπορούσε να στηριχθεί και πλέον δίνεται έμφαση στον ξένο χαρακτήρα των μαύρων, στο διαφορετικό τρόπο ζωής τους, στους φόβους ότι μπορεί να μας κατακλύσουν και να αλλοιώσουν τον εθνικό μας χαρακτήρα. Πάνω σε αυτό στηρίχθηκε ο «νέος ρατσισμός».

Ο Ανθόπουλος, (στο: <http://www.theseis.com>), διακρίνει δυο επιπλέον μορφές του νέου ρατσισμού:

τον «ανταγωνιστικό» ρατσισμό, που στρέφεται και αυτός κυρίως εναντίον των ξένων μεταναστών και γεννιέται από την προάσπιση του θεωρούμενου ως αποκλειστικού ή προνομιακού δικαιώματος των αυτοχθόνων πολιτών στην πρόσβαση σε κοινωνικούς πόρους. Στην προοπτική αυτή, οι ξένοι μετανάστες αντιμετωπίζονται ως ανεπιθύμητοι ανταγωνιστές στην αγορά εργασίας που ευθύνονται για την αύξηση της ανεργίας μεταξύ των αυτοχθόνων ή για την επιδείνωση των όρων εργασίας του εγχώριου δυναμικού λόγω της «διαθεσιμότητάς» τους σε μεγαλύτερη εκμετάλλευση, πολλαπλασιάζοντας τα προβλήματα των υπηρεσιών και την αποτελεσματικότητά τους όπως των δημόσιων σχολείων, του εθνικού συστήματος υγείας, ή ως παρείσακτοι σε ήδη υποβαθμισμένες αστικές περιοχές τις οποίες απαξιώνουν με την παρουσία τους ακόμη περισσότερο. Ο μετανάστης εδώ αντιμετωπίζεται ως

«αποδιοπομπαίος τράγος», και είναι αυτός στον οποίο επιρρίπτεται από άλλους η ευθύνη για μια κατάσταση κρίσης που έχει πολλές αιτίες, ενδεχομένως ανεξάρτητες από την παρουσία ή τη συμπεριφορά του.

Τον «φοβικό» ρατσισμό, που τροφοδοτείται από συναισθήματα συλλογικής αγωνίας συνδεδεμένα με κοινωνικές απειλές, όπως η αύξηση της εγκληματικότητας, η διακίνηση και το εμπόριο ναρκωτικών, ο φόβος σεξουαλικών επιθέσεων, η διάδοση μολυσματικών νόσων, που στον «κοινό νου» συνδέονται με την παρουσία των ξένων μεταναστών. Όπως στην περίπτωση του «ανταγωνιστικού» ρατσισμού αναπτύσσεται και εδώ η διαδικασία του «αποδιοπομπαίου τράγου», με αποτέλεσμα φαινόμενα που έχουν την αιτία τους σε πολλούς παράγοντες που δρουν συνδυαστικά, να εξηγούνται απλουστευτικά με την επίκληση και τον υπερτονισμό ενός μόνο εξ αυτών.

Έτσι δημιουργείται η εντύπωση ότι οι ξένοι μετανάστες είναι συλλογικά υπεύθυνοι για την αύξηση της εγκληματικότητας, διαδικασία στην οποία καθοριστικό ρόλο παίζουν τα μέσα πληροφόρησης με την έμφαση και δραματοποίηση της εγκληματικότητας των ξένων μεταναστών και τη μαζική χρήση αρνητικών εθνικών στερεοτύπων εναντίον τους, και πάνω στο έδαφος αυτό αναπτύσσονται ρατσιστικές στάσεις, συμπεριφορές ή πρακτικές εναντίον των ξένων μεταναστών. Άλλα στοιχεία που θα μπορούσαν να αποφορτίσουν το κλίμα αυτό ή να φωτίσουν το πρόβλημα από άλλες πλευρές, π.χ. το γεγονός ότι οι πραγματικοί δείκτες της εγκληματικότητας των ξένων μεταναστών εν μέρει μόνο επιβεβαιώνουν το συσχετισμό της παρουσίας τους με την αύξηση της εγκληματικότητας ή ότι το καθεστώς παρανομίας κάτω από το οποίο υποχρεώνονται να ζουν οι περισσότεροι εξ αυτών διαμορφώνει ένα ιδανικό περιβάλλον για την ανάδυση εγκληματικών συμπεριφορών εκ μέρους τους, σπανίως προβάλλονται από τα μέσα πληροφόρησης, που αναδεικνύονται έτσι στον κεντρικό πρωταγωνιστή της νομιμοποίησης και αναπαραγωγής της μορφής αυτής ρατσισμού.

Η διάκριση ανάμεσα σε «κλασικό» ρατσισμό και νεορατσισμό δεν αναφέρεται κατ' ανάγκην σε δύο διαφορετικές πρακτικές ρατσισμού, μία «κλασική» μορφή που έχει ως σκληρό πυρήνα τη βία και μια άλλη «σύγχρονη» που εκφράζεται με ηπιότερες συμπεριφορές. Η βία ενυπάρχει και είναι εγγενές στοιχείο κάθε μορφής ρατσισμού, ανεξάρτητα από τα θέματα και τα αντικείμενά του, και τούτο ισχύει και για το νεορατσισμό, και για τον κλασικό ρατσισμό. Η διάκριση ανάμεσα σε «κλασικό» ρατσισμό και νεορατσισμό έχει νόημα κυρίως στο επίπεδο των ρατσιστικών προκαταλήψεων και χρησιμεύει στο να καταδείξει το μετασχηματισμό

του περιεχομένου και της λεκτικής έκφρασης αυτών των προκαταλήψεων, που από ανορθολογικές και αγενείς έχουν γίνει στη σημερινή συγκυρία περισσότερο λογικοφανείς και εκλεπτυσμένες.

Από την άποψη αυτή, η διάκριση ανάμεσα σε «κλασικό» ρατσισμό και νεορατσισμό θέτει το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να κατανοηθεί στη σημερινή πραγματικότητα ο ρόλος των μέσων πληροφόρησης στη νομιμοποίηση και αναπαραγωγή του ρατσισμού.

II. Αίτια του ρατσισμού

Τα αίτια που συντελούν στη δημιουργία του ρατσισμού ποικίλουν και φαίνεται να έχουν γενικευμένο και οικουμενικό χαρακτήρα. Ο ρατσισμός δεν αποτελεί βίωμα ούτε και γενικευμένη στάση, αλλά είναι συνιστώσα υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Ο Λίποβατς εντοπίζει την βαθύτερη αιτία του ρατσισμού στο ασυνείδητο κομμάτι του ψυχισμού του υποκειμένου. Οι ρατσιστές όταν αντιμετωπίζουν τον άλλο, τον διαφορετικό, στρέφονται με μίσος και φανατισμό εναντίον του γιατί ο άλλος τους θυμίζει την οδυνηρή και ανυπόφορη σεξουαλική διαφορά που αρνούνται να δεχθούν. Η διαφορά είναι μια συμβολική εμπειρία της έλλειψης και υποχρεώνει το άτομο να δεχθεί το διχασμό του σε συνείδηση και ασυνείδητο. Όμως για ορισμένα άτομα η αποδοχή της διαφοράς μοιάζει ανυπόφορη και έτσι προσπαθούν να την αποφύγουν. Η πολιτική ψυχολογία αποκαλύπτει πως φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, ο εθνικισμός, και οι προκαταλήψεις αποτελούν τρόπους με τους οποίους τα άτομα επιχειρούν να αρνηθούν την ύπαρξή τους (Λίποβατς,2002: 273-274).

Ο ρατσισμός εμφανίζεται κάτω από ορισμένες συνθήκες και προϋποθέτει το πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Ως κοινωνικό φαινόμενο, σχετίζεται με τις συνθήκες κοινωνικοποίησης των ατόμων, δηλαδή με τις διαδικασίες ένταξής τους σε ομάδες και κατ' επέκταση στο κοινωνικό σύνολο όπου ζουν και αναπτύσσονται. Κάθε κοινωνική ομάδα έχει την τάση να απορρίπτει ή να αντιμετωπίζει με καχυποψία καθετί διαφορετικό και ξένο, άρα και τους «άλλους» που έχουν τις δικές τους ισχυρές πολιτισμικές αξίες. Έτσι, συνήθως δημιουργούνται σχέσεις αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού ανάμεσα τους και οι ισχυρές πολιτισμικά ομάδες καλλιεργούν το ρατσισμό σε βάρος των πολιτισμικά ανίσχυρων ομάδων (Ζωγράφου,2003:231). Ως κοινωνική συμπεριφορά και πρακτική διαφέρει από εποχή σε εποχή ανάλογα με τις ιστορικές συγκυρίες και τους εκάστοτε σκοπούς που καλείται να υπηρετήσει.

Σε ατομικό επίπεδο, οι ρατσιστικές αντιλήψεις είναι περισσότερο αναμενόμενες από άτομα με χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση που στην προσπάθειά τους για ενίσχυση και σταθεροποίηση του ανίσχυρου «εγώ» τους, προβάλλουν τις αρνητικές τους ιδιότητες σε άλλα άτομα ή σε μειονοτικές ομάδες. Η έλλειψη αυτοπεποίθησης, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, και η ανασφάλεια κατά την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα ή ομάδες σχετίζονται με την αντιπάθεια προς αυτές και την καλλιέργούν. Έτσι πολλοί νέοι που νιώθουν απογοητευμένοι και ανικανοποίητοι σε μια κοινωνία που τη χαρακτηρίζει η ανισότητα και ο σκληρός ατομικισμός, αναζητούν διαφυγή από τα αδιέξοδά τους δημιουργώντας ομάδες συνομηλίκων που παίρνουν τη μορφή συμμοριών. Οι νέοι αυτοί γίνονται ισοπεδωτικοί αμφισβητώντας τις επίσημες δημοκρατικές αξίες της ισότητας και της δικαιοσύνης και τείνουν στην υιοθέτηση της ρατσιστικής ιδεολογίας. Αντιμετωπίζουν τους ξένους ως ανταγωνιστικές ομάδες νέων με τους οποίους βρίσκονται σε αντιπαράθεση. Αν αυτοί οι νέοι δεν αλλάξουν στην πορεία τρόπο σκέψης και ζωής, θα γίνουν πραγματικοί ρατσιστές και μάλιστα ιδιαίτερα επικίνδυνοι λόγω της βιαιότητάς τους.

Οι υπαρκτές ή ανύπαρκτες διαφορές θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως αρνητικά χαρακτηριστικά, ώστε στη συνέχεια ο ρατσιστής να κατατάσσει τον εαυτό του στους ανώτερους και τους «άλλους» στους κατώτερους. Το σημαντικό εδώ δεν είναι η αντίληψη της διαφοράς αλλά το γεγονός ότι τα άτομα επικαλούνται αυτή τη διαφορά ως κριτήριο διάκρισης ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες. Αυτό έχει ως συνέπεια να επικαλούνται τελικά και να χρησιμοποιούν το ρατσισμό ως επιχείρημα που δικαιολογεί την ταξινόμηση και την κηδεμονία αλλά και την εκμετάλλευση των «διαφορετικών» που ορισμένες φορές οδηγεί στην περιθωριοποίηση, την εκμετάλλευση και καταπίεσή τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται και στη συνέχεια να παγιώνονται, σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στις ομάδες μιας κοινωνίας (Ζωγράφου,2003:232).

Ιδιαίτερα στην εποχή μας με το έντονο μεταναστευτικό πρόβλημα που υπάρχει, ο ρατσισμός είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Συχνά, οι αντικειμενικές δυσκολίες προσαρμογής που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στις χώρες εγκατάστασής τους προκαλούν προβλήματα στη συγκατοίκηση με τους εγχώριους πληθυσμούς. Ορισμένοι από αυτούς δέχονται εύκολα να γίνουν θύματα εκμετάλλευσης από ασυνείδητους εργοδότες και να λαμβάνουν χαμηλούς μισθούς και χωρίς ασφάλιση. Επιπλέον οι ψυχολογικές συνέπειες της μετανάστευσης οδηγούν

έναν αριθμό μεταναστών στην εγκληματικότητα και άλλες δυσοίωνες καταστάσεις που συντελούν στην ανάδυση ρατσιστικών προκαταλήψεων εναντίον τους. Πολλοί άνθρωποι που δεν αντιλαμβάνονται τα πραγματικά αίτια αυτών των φαινομένων, τα χρεώνουν στην υποτιθέμενη κατώτερη ράτσα των μεταναστών και απαιτούν τη δίωξή τους (Λίποβατς,2002:258-260).

Είναι γεγονός ότι ο ρατσισμός, εκτός από τις κατώτερες, υπάρχει και στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και έχει κυρίως κοινωνικό χαρακτήρα και όχι οικονομικό. Η ανώτερη τάξη δεν θεωρεί τους μετανάστες ως ανταγωνιστές αλλά ως άξεστους και κατώτερου πνευματικού επιπέδου που είναι υπεύθυνοι για την πολιτισμική παρακμή των κοινωνιών και τη κυριαρχία της μαζικής κουλτούρας. Αυτές οι προκαταλήψεις εμφανίζονται και απέναντι σε σημαντικά τμήματα του ντόπιου πληθυσμού και ιδιαίτερα σε άτομα χαμηλής μόρφωσης και κοινωνικής θέσης. Το πρόβλημα εδώ που οδηγεί στο ρατσισμό δεν είναι η διαπίστωση της έλλειψης κουλτούρας ή μόρφωσης σε μετανάστες, αλλά η γενίκευση αυτής της διαπίστωσης και η αιτιολόγησή της με επιχειρήματα που αναφέρονται σε μια κατώτερη φύση των ανθρώπων. Είναι η περίπτωση όπου οι κοινωνικές προκαταλήψεις ενισχύονται από φυλετικές, εθνικές και θρησκευτικές μετατρέπονται σε ρατσισμό του οποίου τα αίτια είναι καθαρά ψυχολογικά, πολιτιστικά και όχι οικονομικά.

Για να γίνει κατανοητό το φαινόμενο του ρατσισμού και να αντιμετωπιστούν οι σοβαρές του συνέπειες θα πρέπει να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο η φυλή και το έθνος απέκτησαν και εξακολουθούν να έχουν νοηματική σημασία ως μορφές κατηγοριοποίησης συντελώντας στη διάκριση κοινωνιών και στη συνέχεια, πώς η κοινωνία δίνει βήμα στο ρατσισμό και πως όλο αυτό το κοινωνικό φαινόμενο παίρνει τη μορφή του ρατσιστικού λόγου. Ο ρατσιστικός λόγος και τα ρατσιστικά σχόλια αποκτούν νόημα από τη στιγμή που γίνονται αντιληπτά και χρησιμοποιούνται ως επιχειρήματα και ως μέσα πειθούς. Ο G.W. Allport, στο βιβλίο του «The Nature of Prejudice» παρουσιάζει μια κλίμακα που ξεκινάει από την πιο ασθενή ρατσιστική δράση που είναι η προφορική επίθεση στον άλλο και καταλήγει στην πιο ισχυρή που είναι η εξολόθρευση των άλλων, η γενοκτονία. Τα ενδιάμεσα στάδια είναι η αποφυγή του άλλου μέσω της περιθωριοποίησής του ή ακόμα και του αυτοπεριορισμού του, οι διακρίσεις σε βάρος του που αντιστοιχούν με στέρηση των δικαιωμάτων του και βίαιη επίθεση εναντίον του όπως συμβαίνει με τα προγκρόμ απέναντι σε συγκεκριμένες εθνικές ή θρησκευτικές ομάδες ανθρώπων. Ωστόσο πρέπει να

επισημανθεί ότι αυτές οι πρακτικές μπορούν να προκαλέσουν έναν αντίστροφο ρατσισμό, αφού ένας φανατικός αντιρατσιστής μπορεί, χωρίς να το καταλαβαίνει, να γίνει και ο ίδιος ρατσιστής.

Σύμφωνα με τη Χρυσόχοου,(Χρυσόχοου,2005:143) οι ρατσιστικές προκαταλήψεις δημιουργούνται καθώς τα άτομα εσωτερικεύουν τις αφηγήσεις της κοινωνίας τους και μέσα από αυτή τη διαδικασία, «κατασκευάζουν» την αυτοεικόνα και την ταυτότητά τους, εφόσον είναι αποδεκτό ότι η ταυτότητα κατασκευάζεται μέσα από το λόγο. Δημιουργώντας την εκδοχή του δικού τους κόσμου, επιχειρούν να τοποθετήσουν και τον εαυτό τους σ' αυτό το καινούριο πλαίσιο. Ο Λίποβατς(2002:261-262) θεωρεί ότι δεν αρκεί μόνο ο Λόγος για την αντιμετώπισή τους καθώς αυτές οι προκαταλήψεις έχουν βαθιές ρίζες στην καρδιά των ανθρώπων. Κατά συνέπεια δεν αρκεί μόνο η παράθεση λογικών επιχειρημάτων ώστε να πειστεί ο ρατσιστής να αλλάξει απόψεις. Απαιτείται και η ενδυνάμωση των δημοκρατικών αξιών μέσα σε μια κοινωνία ώστε να απομακρυνθεί ο ρατσιστικός κίνδυνος.

Παράλληλα διαμορφώνεται ο προσωπικός τρόπος θεώρησης και αντίληψης της αντικειμενικής πραγματικότητας. Συχνά όμως οι απόψεις που υπάρχουν διάχυτες στον κοινωνικό χώρο υιοθετούνται και σταδιακά μετατρέπονται από το κάθε άτομο σε προσωπικές απόψεις. Αυτό διαπιστώνεται ευκολότερα στον παιδικό λόγο. Όπως υποστηρίζεται «τα παιδιά δεν έχουν από μόνα τους ρατσιστικό προσανατολισμό, μαθαίνουν όμως να παρατηρούν τις διαφορές και αντιδρούν ανάλογα, συνήθως αντιγράφοντας τη συμπεριφορά των ενηλίκων και υιοθετώντας ασυνείδητα έστω τις απόψεις τους» (Δραγώνα, 2001: 65-67).

Ο ρατσισμός μελετάται και ως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης και της πορείας των εθνών προς το φιλελευθερισμό που έχει συνέχεια και διάρκεια. Σε αυτό συμβάλλουν και οι συνθήκες ζωής στο εσωτερικό κάθε κράτους όπως η ανεργία που επιτείνει το φόβο της διανομής εργασίας από τρίτους, ενώ η προπαγάνδα για την εισαγωγή της εγκληματικότητας επιτείνει το συναίσθημα ανασφάλειας που δεν απέχει από το φόβο και το μίσος (Παύλου,2004:50). Ο ξένος εμφανίζεται ως «εσωτερικός εχθρός» (Χριστόπουλος,2002:36) και οι φυλετικές προκαταλήψεις κερδίζουν έδαφος ιδιαίτερα στο ευρωπαϊκό έδαφος.

Κατά το Λίποβατς (Λίποβατς,2002:54), ο ρατσισμός συνδέεται και με τον εθνικισμό, από τη στιγμή που κάθε εθνικισμός αρνείται το δικαίωμα της ετερότητας στους άλλους. Ο εθνικορατσισμός δείχνει να έχει εδραιωθεί για τα καλά και ιδιαίτερα στην πολιτική σκηνή, η ακροδεξιά να ζει στιγμές ανάκαμψης και να καταλαμβάνει

σημαντικά ποσοστά στις εκλογές, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ελλάδα, όπου το αντίστοιχο κόμμα κατέλαβε την τρίτη θέση στις τελευταίες εκλογές. Και όλα αυτά γιατί οι κυβερνήσεις είναι απρόθυμες να αλλάξουν την μεταναστευτική τους πολιτική και να υιοθετήσουν νέες πιο ευέλικτες μορφές διαχείρισης του μεταναστευτικού ζητήματος. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον που η πολιτική κουλτούρα της κοινωνίας βρίσκεται σε κρίση και επικρατεί η διαφθορά, οι ρατσιστές πιστεύουν ασυνείδητα ότι δε λειτουργεί ο νόμος και επομένως έχουν τη δυνατότητα να διαπράξουν ανεξέλεγκτα οποιαδήποτε αυθαιρεσία. Έτσι καταφεύγουν σε πράξεις βίας που θεωρούν ότι τους προσφέρουν τη μέγιστη απόλαυση και ακολουθούν τον νόμο του ισχυρότερου. Όμως, όταν οι δημοκρατικοί θεσμοί στρέφονται ενάντια στην αυθαίρετη δράση τους, διαμαρτύρονται ότι τους θέτουν στο περιθώριο, γιατί δεν αντιλαμβάνονται ότι η προσπάθεια τους να αποκλείσουν τους άλλους, τους διαφορετικούς, δεν είναι δυνατόν να γίνει ανεκτό σε μια δημοκρατία (Λίποβατς,2003:277).

III. Ο ρατσιστικός λόγος και οι εκφάνσεις του

Η γλώσσα είναι το βασικό μέσο επικοινωνίας αλλά και το κυρίαρχο μέσο μετάδοσης των ιδεών. Ο ρατσισμός εκτός από τις πράξεις βίας χρησιμοποιεί και το λόγο ως μέσο βίας. Ο λόγος και η πράξη αλληλοκαθορίζονται σε μεγάλο βαθμό και αποτελούν τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Έτσι ο ρατσισμός ακόμη και λεκτικά αποτελεί απειλή αφού υπαινίσσεται την ύπαρξη κατώτερων ομάδων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διακρίσεων κοινωνικού αποκλεισμού ή ρατσιστικής βίας. Μέσα στα είδη του ρατσισμού η Collete Guillaumin (Παπαδημητρίου,2000) αναφέρει, μεταξύ της συμπεριφοράς ανάμεσα στους ανθρώπους και την έκφρασή του μέσα από νόμους του κράτους, και τον πολιτικό λόγο που υπεισέρχεται στις ομιλίες και στα προγράμματα των κομμάτων και οργανώσεων με ρατσιστικές αναφορές προς τις μειονοτικές ομάδες.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ρατσιστικού λόγου είναι οι ασυνέπειες, η απουσία επιχειρημάτων που να ελέγχονται λογικά, τα διλήμματα, οι αντιφάσεις. Το άτομο συνήθως θέλει να αποφύγει πιθανότητα να θεωρηθούν ρατσιστικά τα σχόλιά του. Προκειμένου να πετύχει αυτό, τη στιγμή που μιλά αναιρεί συχνά αυτά που λέει με αποτέλεσμα όχι μόνο να αλλάζει γνώμη για τα άτομα τα οποία περιγράφει, αλλά παράλληλα να συγκροτεί και να επανασυγκροτεί τη δική του ταυτότητα. Δημιουργεί μια νέα αντίληψη του κόσμου και προσπαθεί να τοποθετήσει τον εαυτό του μέσα σε αυτό το καινούριο πλαίσιο. Συχνά οι απόψεις που υπάρχουν διάχυτες στον κοινωνικό

χώρο υιοθετούνται και μετατρέπονται σε προσωπικές απόψεις και αυτό είναι ιδιαίτερα έκδηλο στον παιδικό λόγο. Τα παιδιά τα οποία δεν έχουν ρατσιστικό προσανατολισμό, παρατηρώντας τις διαφορές αντιγράφουν τη συμπεριφορά των μεγάλων υιοθετώντας ασυνείδητα τις απόψεις τους (Δραγώνα,2001:65-67).

Η πρωτοφανής έξαρση φαινομένων ρατσισμού, έχει οδηγήσει σε άκρατη χρήση ρατσιστικού λόγου σε όλους τους τομείς του δημόσιου βίου. Στη σημερινή συγκυρία, η νομιμοποίηση και η αναπαραγωγή του ρατσισμού από τα μέσα πληροφόρησης πραγματοποιείται περισσότερο με τη χρήση ενός συγκεκριμένου ή λανθάνοντος παρά ενός ανοικτού ή κραυγαλέου ρατσιστικού λόγου, που δεν είναι εύκολο να αντιμετωπισθεί σε νομικό επίπεδο, τουλάχιστον με τα μέσα του ποινικού δικαίου (Ανθόπουλος, στο: <http://www.theseis.com>).

Ο ρατσιστικός λόγος δεν καταγγέλλει άμεσα τις φυλετικές διαφορές, έτσι ώστε να μπορεί εύκολα να αντικρουστεί. Υπάρχει μια δυσδιάκριτη εννοιολογική σημασία στη χρήση των λέξεων ώστε οι διατυπώσεις, οι χρήσεις τους και οι συσχετίσεις τους, να μην είναι εντελώς αθώες. Κουβαλούν, όπως και οι αποσιωπήσεις, μηνύματα, εγγράφουν αντιλήψεις, νοσηματοδοτούν καταστάσεις, υπονοούν συμφραζόμενα, αποδυναμώνουν ή ενισχύουν στερεότυπα, επηρεάζουν στάσεις.

Σύμφωνα με τον Teun A. van Dijk (<http://tvxs.gr/>), τα δυο χαρακτηριστικά που ορίζουν τον ρατσιστικό λόγο είναι: α) η δημιουργία διαχωριστικών γραμμών που δομούν την ταυτότητα των μεταναστών στη βάση της πόλωσης ανάμεσα στο «εμείς» και το «άλλο», και η παρουσίαση της εικόνας του «άλλου» με την απάλειψη ή ελαχιστοποίηση κάθε θετικού στοιχείου. β) η εστίαση στον μετανάστη ως «πρόβλημα» ή «απειλή», η συστηματική συσχέτιση του με την ανομία, το έγκλημα, την ανασφάλεια, τη «νοσηρότητα» κυριολεκτικά και συμβολικά, έτσι που να εκμηδενίζεται η όποια θετική χροιά του ρόλου του στην κοινωνία. Κατατάσσει σε δύο βασικές κατηγορίες τις λογικές που διατρέχουν τον σημερινό αντιρατσιστικό λόγο:

1) Τη «δεξιά» λογική, σύμφωνα με την οποία ο ρατσισμός είναι μια στερεοτυπική αρνητική απάντηση στο πρόβλημα της παρουσίας στο εθνικό έδαφος ενός μεγάλου αριθμού ξένων που δεν «αφομοιώνονται». Αυτή η λογική προβάλλει ως λύση το μέτρο του λεγόμενου «ορίου ανεκτικότητας», δηλαδή του περισσότερο ή λιγότερο δραστικού περιορισμού της παρουσίας των ξένων. Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα σε αυτή την περίπτωση είναι το ποιος αποφασίζει, και στη βάση ποιων

κριτηρίων, για τη μη δυνατότητα αφομοίωσης των ξένων από μια εθνική κοινωνία.

2) Την «αριστερή» λογική, που εξηγεί τον ρατσισμό ως το αποτέλεσμα της «κοινωνικής κρίσης» ή μιας γενικευμένης και βαθύτατης «κοινωνικής δυσφορίας». Στη μαρξιστική της εκδοχή αυτή η λογική ανατρέχει στην ταξική πάλη, στην ανισωτική δομή κυρίαρχοι/κυριαρχούμενοι, που εξισώνεται βέβαια με το ζεύγος εκμεταλλευτές/εκμεταλλεζόμενοι. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο ρατσισμός δεν είναι τίποτε άλλο από «τρόπος νομιμοποίησης μιας κοινωνικο-οικονομικής πρακτικής κυριαρχίας που εμπεριέχει ένα σύστημα εκμετάλλευσης. Συνεπάγεται ότι ο πραγματικός αγώνας κατά του ρατσισμού ταυτίζεται με τη στράτευση, μέσα στο πεδίο της ταξικής πάλης, στο πλευρό των κυριαρχούμενων και των εκμεταλλεζόμενων». Αλλά μια τέτοια κατανόηση του ρατσισμού, μέσω της αναγωγής του στην πάλη των τάξεων που αποφασίζει για τα πάντα, «ο μετα-ρατσιστικός ορίζοντας δεν μπορεί να διακρίνεται από τον μετα-καπιταλιστικό ορίζοντα: η αντιρατσιστική πίστη συνίσταται στη δρώσα ελπίδα της έλευσης μιας κοινωνίας χωρίς τάξεις, άρα χωρίς ρατσισμό». Αυτή η αναγωγιστική λογική αφαιρεί από τον ρατσισμό κάθε ιδιαιτερότητα. Στην ουσία, ο αντιρατσιστικός αγώνας χάνει το προσίδιο περιεχόμενό του, δεν μπορεί να οριστεί διακριτά από άλλες κοινωνικο-πολιτικές πρακτικές και, κυρίως, αποπολιτικοποιείται, αφού αδυνατεί να συλλάβει τις νέες ρατσιστικές αναπαραστάσεις που εκδηλώνονται μέσα στο πολιτικό πεδίο (Πανταζόπουλος, Ελευθεροτυπία, 05/09/2008).

Ο ρατσιστικός λόγος εμφανίζεται όλο και συχνότερα σε πολλές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής (Πάντζιου, σε <http://tvxs.gr>):

Στα ΜΜΕ. Πολύ συχνά, σχεδόν καθημερινά, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με φαινόμενα όπου, ο τρόπος με τον οποίο τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, ορίζουν την ταυτότητα ή ετερότητα μέσα από τις αναφορές στους μετανάστες και το ρόλο τους στην κοινωνία, είναι πραγματικά ενδιαφέρον: «κατάληψη», «πολιορκία», «μόλυνση», «αρρώστια», «επιχείρηση σκούπα», «καθάρισμα», «έξαρση εγκληματικότητας», «εκρηκτική κατάσταση», «απειλή», «ανασφάλεια», είναι μερικές μόνο από τις εκφράσεις που κυριαρχούν σε εφημερίδες τηλεόραση και ηλεκτρονικό τύπο. Πρόκειται για λέξεις και εκφράσεις που δεν αποτελούν γλωσσικό ολίσθημα, αλλά σχολαστικά επιλεγμένες διατυπώσεις, οι οποίες συνιστούν έναν «λόγο» εμπρηστικό, που παρουσιάζει τους μετανάστες όχι μόνο ως περιττούς αλλά και ως επικίνδυνο, δημιουργώντας φοβικά σύνδρομα στους πολίτες

.Στην καλύτερη περίπτωση αυξάνει τη δυσπιστία της κοινωνίας απέναντί τους, στη χειρότερη τη στρέφει εναντίον τους.

Ο ρατσιστικός λόγος εκφράζεται κάποιες φορές και από την εκκλησία. Αναφέρουμε την «από άμβωνος» ομιλία του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Άνθιμου, στις 14 Αυγούστου 2011, ο οποίος αναφέρθηκε στο ενδεχόμενο λειτουργίας ραδιοφωνικού σταθμού στο δημοτικό διαμέρισμα Μελίτης της Φλώρινας, ο οποίος θα εκπέμπει στα σλαβομακεδονικά. Διερωτώμενος εάν ο σταθμός θα αποτελέσει όργανο προπαγάνδας της FYROM, ο Μητροπολίτης μεταξύ άλλων είπε: *«Αν είναι ναι, εγώ με τη νεολαία και με όσους θέλετε - θα το πω όπως το αισθάνομαι, δεν ξέρω τι θα γίνει -, αλλά αν πουν ναι και το κάνουν τουλάχιστον 40-50 πούλμαν πρέπει να φτάσουν εκεί και μαζί με τους εκεί αδελφούς της Φλώρινας και της Μελίτης να τα κάνουμε γυαλιά καρφιά. Αλλιώς δεν γίνεται δουλειά»* (ΔΤ της ΕΕΔΑ, σε <http://www.i-red.eu/>).

Πολιτικά κόμματα είναι επίσης φορείς ρατσιστικού λόγου. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά το βασικό προεκλογικό σύνθημα της Χρυσής Αυγής στις τελευταίες εκλογές που έλεγε: «Να ξεβρομίσει ο τόπος» υπονοώντας ότι η παρουσία των μεταναστών στη χώρα είναι πρόβλημα, είναι «ρύπος» (Πάντζιου, σε <http://tvxs.gr>). Αλλά και στο χώρο της εκπαιδευτικής κοινότητας, η ρατσιστική βία ή οι διακρίσεις σε βάρος μιας κοινωνικής ομάδας, πρέπει να ελέγχονται και να τιμωρούνται. Σε πολλές περιπτώσεις στην αυλή του σχολείου ή σε μια παρέα ακούγονται φράσεις όπως «Αλβανέ», «Δεν μπορείς να είσαι σημαιοφόρος αφού είσαι αλλοδαπός», «μας παίρνετε τις δουλειές εσείς οι ξένοι» κ.α. Μπορεί κάποιες από αυτές τις εκφράσεις να λέγονται αστεία αλλά δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό η «πλάκα» ή μια απερίσκεπτη υβριστική διατύπωση μπορεί να οδηγήσει σε θυματοποίηση μιας συγκεκριμένης ομάδας. Δεν πρέπει λοιπόν να περιμένουμε να υπάρξουν θύματα και να στοιχειοθετηθεί άμεση σύνδεση μιας συγκεκριμένης έκφρασης λόγου με ένα συγκεκριμένο αδίκημα, αλλά να αποτρέψουμε το ενδεχόμενο να συμβάλλει ο λόγος σε κοινωνικές στάσεις ή αδικήματα που απειλούν την κοινωνική ειρήνη και συγκεκριμένες φυλετικά ή εθνοπολιτισμικά προσδιορισμένες ομάδες. Σε αρκετές περιπτώσεις, ιδίως στο επίπεδο του λόγου των μέσων πληροφόρησης ή των καθημερινών συζητήσεων, ο ρατσιστικός λόγος προσβάλλει άμεσα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την τιμή συγκεκριμένων προσώπων ή και των ομάδων στις οποίες αυτά ανήκουν, δημιουργώντας τους οδυνηρές συναισθηματικές καταστάσεις.

Συχνές είναι οι περιπτώσεις που τα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη της δύσης παρόλο που επισήμως εκφράζονται υπέρ της διαφορετικότητας και κατά του

ρατσισμού, στην πράξη εφαρμόζουν αντιμεταναστευτικές πολιτικές προωθώντας εκατομμύρια οικονομικούς μετανάστες και πρόσφυγες στις χώρες τους, όπου κυριαρχεί η φτώχεια και ο ολοκληρωτισμός ικανοποιώντας με αυτό τον τρόπο τα αιτήματα του σύγχρονου ακροδεξιού ρατσιστικού λόγου (Χριστόπουλος,2002:73).

Μια δημοκρατική κοινωνία δεν μπορεί να μείνει αδιάφορη μπροστά στο φαινόμενο του ρατσιστικού λόγου, αλλά πρέπει να είναι πάντοτε σε επιφυλακή, είτε με άτυπα μέσα, π.χ. με την ηθική, κοινωνική και πολιτική αποδοκιμασία, είτε στις πιο σοβαρές περιπτώσεις και με νομικά μέσα, εφ' όσον όμως δεν δημιουργούνται άλλες δυσάρεστες παρενέργειες, να το αντιμετωπίσει.

IV. Ετερότητα

Με τον όρο ετερότητα εννοούμε την *«εθνική, εθνοτική, θρησκευτική και γλωσσική διαφοροποίηση των μελών μιας κοινωνίας και συγκεκριμένα του πληθυσμού που ζει και δραστηριοποιείται στην επικράτεια ενός εθνικού κράτους»* (Γκότοβος, 2002:16).

Μπορούμε να κάνουμε τρεις επισημάνσεις όσον αφορά την ετερότητα:

α. η προσέγγισή της έχει διττό χαρακτήρα και αφορά από τη μια την αντικειμενική και από την άλλη την υποκειμενική καταγραφή των διαφορών που χαρακτηρίζουν μια ομάδα πληθυσμού.

β. το κοινωνικό περιβάλλον εκφράζει διαφορετικές στάσεις, πρακτικές και προδιαθέσεις απέναντι στην ετερότητα. Έτσι άλλες κοινωνίες είναι χαλαρές και άλλες πιεστικές σε ότι αφορά την ταυτότητα του άλλου.

γ. Ο λόγος περί ετερότητας του άλλου αποτελούν δεδομένα πολύ χρήσιμα για να αντιληφθούμε την ετερότητα. Είναι γεγονός ότι δεν μπορούμε να φανταστούμε την ετερότητα εν γένει αλλά πάντοτε σε σχέση με κάτι. Η ετερότητα, είτε ως βίωμα είτε ως έννοια, προϋποθέτει σύγκριση συνειδητή ή όχι. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί κάποιος να είναι διαφορετικός από μόνος του παρά μόνο μέσα από τη σύγκριση του με κάποιον άλλο (Γκότοβος,2002).

Η ετερότητα εμφανίζεται με τις εξής μορφές:

- Εθνική ετερότητα
- Εθνοτική ετερότητα
- Θρησκευτική ετερότητα
- Γλωσσική ετερότητα

- Πολιτισμική ετερότητα (αξιακοί κώδικες, στάσεις, ενδιαφέροντα, καθημερινές πρακτικές, γνώσεις και δεξιότητες κ.α.)

Οι δυο πρώτες μορφές αναφέρονται στην αντίληψη του ατόμου αλλά και του περίγυρου, ότι ανήκει σε ένα διαφορετικό κράτος ή λαό σε σχέση με την «επικρατούσα» ομάδα του πληθυσμού.

Η τρίτη μορφή αναφέρεται στην θρησκεία την οποία ασπάζεται ένα άτομο. Η τέταρτη έχει σχέση με τη γλώσσα που μιλά ένα άτομο και διαφέρει από την «επίσημη» γλώσσα του κράτους στο οποίο ζει.

Η τελευταία μορφή δεν θα χαρακτηριζόταν ως ξεχωριστή κατηγορία και αναφέρεται κυρίως στις διαφορετικές ικανότητες που πρέπει να έχει ένα άτομο για να λειτουργήσει μέσα στις διάφορες κοινωνικές καταστάσεις που θα βρεθεί. Αφορά τη συμπεριφορά του μέσα στην κοινωνική αλληλεπίδραση όπου οι ικανότητες που διαθέτει αλληλεπιδρούν με τις νέες ικανότητες που αποκτά (Γκότοβος,2002).

V. Κοινωνικές διακρίσεις

Υπάρχουν πολλές ομάδες ανθρώπων των οποίων τα μέλη αναγκάζονται σε υποτελή διαβίωση ή γίνονται θύματα επιθέσεων. Συμπεριφορές διακρίσεων βιώνουν οι μετανάστες, οι Ρομά αλλά και άτομα με ειδικές ανάγκες όσο και άτομα με σεξουαλικές προτιμήσεις διαφορετικές από αυτές της πλειονότητας (Τσιάκαλος, 2000:71).

Οι κοινωνικές διακρίσεις, οι οποίες νοούνται μόνο με αρνητικό περιεχόμενο, θεωρητικά μπορούν να εμφανιστούν σε μια κοινωνία με μια ή και περισσότερες από τις εξής μορφές:

(α) θεσμικά προσδιορισμένη διάκριση,

(β) υπαρκτή αλλά θεσμικά μη προσδιορισμένη διάκριση,

(γ) εξωθεσμική (άτυπη, καθημερινή) διάκριση (Γκότοβος,1996:32).

Η κοινωνική διάκριση με τη μορφή του ρατσισμού, είναι μια περίπτωση διαφοροποίησης της συμπεριφοράς απέναντι σε κάποιο άτομο που ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία και ότι δεν συνιστά κοινωνική διάκριση κάθε διαφοροποίηση της συμπεριφοράς απέναντι στον "άλλο", με κριτήριο την κοινωνική του ταυτότητα. Η βασική προϋπόθεση για να αποκτήσει η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς μας απέναντι σε κάποιον την έννοια της κοινωνικής διάκρισης είναι το θεσμικά ή ηθικά θεμελιωμένο δικαίωμα του ατόμου αυτού να είναι αποδέκτης μιας

συγκεκριμένης μεταχείρισης, ανεξάρτητα από το αν ανήκει ή όχι στην κοινωνική κατηγορία στην οποία ανήκει και εξ αιτίας της οποίας υφίσταται τη διάκριση. Ως εκ τούτου, ρατσισμός είναι η ακύρωση της προσδοκίας του "άλλου" για ίση μεταχείριση με βάση ένα ενιαίο κριτήριο, είτε αυτό είναι θεσμοθετημένο, είτε λογίζεται από το ευρύτερο περιβάλλον ως ηθικό, χωρίς να είναι θεσμοθετημένο (Γκότοβος,1996:33-34).

VI. Στερεότυπα

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις είναι βασικοί ρυθμιστές της συμπεριφοράς μας μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Τα στερεότυπα αποτελούν αναπαραστάσεις, γνωστικές εικόνες στο κεφάλι μας, δημιουργήματα μιας ανθρώπινης ομάδας για τον εαυτό της, τα οποία κατασκευάζει και αποδίδει σε όλα τα μέλη της. Αποδίδουν σε μια ομάδα χαρακτηριστικά που μπορεί να είναι θετικά ή αρνητικά σε σχέση με μια άλλη ομάδα, συχνά και αναληθή που επηρεάζουν όμως καταλυτικά τις διαφορές, αληθείς ή όχι μεταξύ τους (Ευαγγέλου- Κάντζου,2005). Πρόκειται για απόψεις που απλοποιούν και αλλοιώνουν την πραγματικότητα υποτάσσοντάς την στη δική τους λογική.

Για τον Potter (Δραγώνα,2001:63) τα στερεότυπα είναι κοινωνικές αναπαραστάσεις, γνωστικές και συναισθηματικές κατασκευές ενός συνόλου ατόμων σε συγκεκριμένο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο. Η στερεοτυπική σκέψη αποκρυσταλλώνεται γύρω από ορισμένες λέξεις που περιγράφουν γενικότερες κατηγορίες μικρές ή μεγάλες όπως: α) ράτσα: άσπρη- μαύρη, β) έθνη: Γερμανοί, Έλληνες γ) κοινωνικές τάξεις: καπιταλιστές, εργάτες δ) πρόσωπα, ως σύμβολα μιας πολιτικής ιδεολογίας όπως ο Μαρξ. Τα λεκτικά στερεότυπα διατυπώνονται με επίθετα που φέρουν ένα στερεοτυπικό χαρακτηρισμό όπως ότι οι Σκωτσέζοι είναι τσιγκούνηδες, οι Εβραίοι ύπουλοι και τον τελευταίο καιρό, στα πολιτικά δρώμενα, κυκλοφορεί το στερεοτυπικό επίθετο του Έλληνα που είναι τεμπέλης!

Πέρα από μια στατική εικόνα, τα στερεότυπα έχουν το δικό τους τρόπο δράσης πάνω στις πληροφορίες που δεχόμαστε από το περιβάλλον, τις οργανώνουν με ορισμένο τρόπο, καθοδηγούν τη σκέψη μας προς την μια ή την απομακρύνουν από μια άλλη κατεύθυνση. Πρόκειται για ένα σύνολο χαρακτηριστικών που διασαφηνίζουν και ερμηνεύουν τη συμπεριφορά ενός ατόμου που ανήκει σε μια συγκεκριμένη ομάδα. Με απλοποιήσεις και γενικεύσεις διαστρεβλώνεται η κοινωνική

πραγματικότητα καθώς τα άτομα έχουν την τάση να παραποιούν τα χαρακτηριστικά των διαφορετικών ομάδων τονίζοντας ιδιαίτερα τα αρνητικά χαρακτηριστικά των ομάδων αυτών. Συγκεκριμένα τα γνώρισματά ενός ατόμου που ανήκει σε κάποια ομάδα γενικεύονται χωρίς τεκμηρίωση και χαρακτηρίζουν άκριτα όλη την ομάδα. Η αυθαίρετη αυτή ταξινόμηση οδηγεί σε αυθαίρετες γενικεύσεις με αποτέλεσμα τη δημιουργία στερεοτύπων (Γκότοβος,1996:16).

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Lipmann εισήγαγε πρώτη φορά τον όρο στο λεξιλόγιο των κοινωνικών επιστημών για να «περιγράψει αυτές τις ιδέες, τις εικόνες, που είναι έτοιμες μέσα στο κεφάλι μας και παρεμποδίζουν τη λειτουργία της κρίσης, γιατί υπάρχει μια εκ των προτέρων διαμορφωμένη κρίση» (Παππάς,1998:26). Τα στερεότυπα παρεμβάλλονται συνεχώς ως κλισέ ανάμεσα στο άτομο και την εξωτερική πραγματικότητα διαστρεβλώνοντας την πραγματική εικόνα και αποδίδουν σε μια ομάδα χαρακτηριστικά που είναι πιο θετικά ή πιο αρνητικά από άλλες ομάδες και είναι λανθασμένα, ωστόσο έχουν την τάση να διογκώνουν τις υφιστάμενες ή υποτιθέμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων (Ευαγγέλου, Κάντζου,2005:16).

Σε σχέση τα υπόλοιπα γνωστικά σχήματα, τα στερεότυπα έχουν μια διαφορά: επιφέρουν μεγάλες κοινωνικές συνέπειες. Πολλές φορές η εφαρμογή τους οδηγεί σε αδικίες που προσβάλλουν τη θέση του ατόμου σε πολλά επίπεδα δηλαδή πολιτικά, συναισθηματικά, ιδεολογικά κ.α. Δημιουργούνται βάση των αρνητικών χαρακτηριστικών που υπερδιογκώνονται, καλύπτοντας όλα τα άλλα, και γενικεύονται, αποδίδοντας, στο σύνολο των ατόμων που ανήκουν σε μια κατηγορία, διακρίσεις που συνίστανται στην «άδικη μεταχείριση του κατηγοριοποιημένου άλλου» (Γκότοβος,1996:29).

Η Δραγώνα (2001:62) συνδέει στενά τα στερεότυπα με την προκατάληψη. Υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι τα στερεότυπα είναι «αιτία όσο και αποτέλεσμα της προκατάληψης» και ότι επιτελούν ρόλο ανάλογο με εκείνον της προκατάληψης, η οποία με τη σειρά της, συμβάλλει σε διακρίσεις απέναντι σε άτομα ή σε κατηγορίες πληθυσμού, με κριτήριο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ομάδων στις οποίες ανήκουν.

Τα στερεότυπα είναι γενικευτικά ως προς την έκταση, αποδίδοντας τα ίδια γνώρισματά σε αντικείμενα ή καταστάσεις, είναι τα λεκτικά στερεότυπα π.χ. οι μαύροι, οι καπιταλιστές κ.α., με αποτέλεσμα την αλλοίωση της πραγματικότητας. Ως προς το περιεχόμενο, τα επίθετα που χρησιμοποιούνται ως επεξήγηση για πρόσωπα ή κατηγορίες αποτελούν από μόνα τους στερεότυπα π.χ. Αμερικανοί, εργατικοί, μαύροι

κατώτεροι κ.α. Τέλος, τα στερεότυπα είναι αφομοιωτικά επειδή είναι απλοϊκά,, γενικευτικά, υπερβολικά, συγκρατούνται εύκολα, αφομοιώνονται και γι' αυτό εσωτερικεύονται εύκολα (Παππάς,1999:28).

Σε ότι αφορά τα εθνικά ή φυλετικά στερεότυπα δημιουργούνται ιεραρχικές κατατάξεις των «άλλων» οι οποίες αφορούν μια μόνο ιδιότητα ή και περισσότερες. Έτσι τα στερεότυπα μπορεί να είναι μονοδιάστατα ή πολυδιάστατα καθώς και οι ιεραρχίες που δημιουργούνται. Στα πολυδιάστατα στερεότυπα οι ιεραρχίες που σχηματίζονται στο νου των φορέων είναι συνήθως ολικές ιεραρχίες, δηλαδή συνολικές αξιολογήσεις των ιδιοτήτων ατόμων ή ομάδων οι οποίες τα κατατάσσουν σε ανώτερες ή κατώτερες κατηγορίες και νομιμοποιούν ιδεολογίες και πρακτικές που είναι κοντά στα όρια του ρατσισμού (Παππάς,1998:29).

Τα στερεότυπα δημιουργούνται κυρίως από «ασχυρές» κοινωνικές ομάδες, οι οποίες προσπαθούν πολλές φορές, μέσω αυτών, να εδραιώσουν τη θέση τους στην κοινωνία έναντι των άλλων κοινωνικών ομάδων. Είναι αναπαραστάσεις οι οποίες πολύ δύσκολα αποδεικνύονται, ωστόσο χρησιμοποιούνται ως αποκρυσταλλωμένες απόψεις σε συγκεκριμένες κοινωνικοϊστορικές στιγμές (Δραγώνα, 2007).

Πολλές φορές τα στερεότυπα τείνουν να υπογραμμίζουν, να διογκώνουν τις υποτιθέμενες διαφορές μεταξύ των ομάδων δημιουργώντας ένα πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ τους, και να γίνονται βασικό γνωστικό συστατικό στη δημιουργία των προκαταλήψεων (Παπαδημητρίου,2000:18). Ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης όπως αυτή που διανύει σήμερα η χώρα μας, αλλά και η ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, υπάρχει ενεργοποίηση των στερεοτύπων καθώς αναζητούνται «αποδιοπομπαίοι τράγοι» που θα δώσουν διέξοδο στα δύσκολα που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι και δεν μπορούν ή δεν θέλουν να κατανοήσουν τα πραγματικά αίτια της κακοδαιμονίας τους. Αυτό δυσκολεύει την επικοινωνία και κατ' επέκταση την επίλυση βασικών αντιθέσεων που προκύπτουν μεταξύ των ομάδων στα πλαίσια της δημιουργίας μιας διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

VII. Προκαταλήψεις

Η προκατάληψη είναι ένας ορισμός που έχει απασχολήσει τους κλάδους της κοινωνιολογίας και ψυχολογίας και οριοθετείται ως μια ιδιαίτερη ψυχολογική τοποθέτηση σε άτομα ή ομάδες. Πρόκειται για μια στάση αδικαιολόγητα αρνητική,

άδηλη ή σαφώς δηλωμένη, που εκδηλώνεται απέναντι σε ένα άτομο ή μια ομάδα συνολικά (Χρυσόχοου,2001:119).

Ενώ τα στερεότυπα μπορεί να είναι θετικά και αρνητικά γνωρίσματα, οι προκαταλήψεις είναι κυρίως αρνητικά και υποτιμητικά στερεότυπα και είναι αναπόφευκτες σε μια κοινωνία όπου αυτά ενυπάρχουν(Χρυσόχοου,2005:133). Ο Γκότοβος αναφέρει ότι: «αν το στερεότυπο παραπέμπει στην εικόνα που έχουμε για τον "άλλον" που είναι μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγορίας, η προκατάληψη περιγράφει μια στάση του υποκειμένου απέναντι στον ατομικό ή συλλογικό "άλλον", κάτι που τον προδιαθέτει ευνοϊκά ή δυσμενώς απέναντί του» (Γκότοβος,1996:22).

Η προκατάληψη αφορά κυρίως στάσεις ή γνώμες που έχουν διαμορφωθεί αυθαίρετα ανάμεσα στα μέλη δυο ομάδων που όμως δεν στηρίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια(Ευαγγέλου-Κάντζου,2005). Με την προκατάληψη δημιουργείται ένα είδος αρνητικής ή θετικής συναισθηματικής εμπλοκής του υποκειμένου σε αντίθεση με το στερεότυπο που έχει περισσότερο το χαρακτήρα "απεικόνισης" του άλλου από τη σκοπιά του υποκειμένου (Γκότοβος,1996:29). Καθώς δηλαδή τα άτομα μιας ομάδας επιδιώκουν να αξιολογήσουν με ακρίβεια τον εαυτό τους, τις στάσεις τους, τις απόψεις τους, υπερτονίζουν τις ομοιότητές τους με τα μέλη της δικής τους ομάδας και αντίστοιχα τονίζουν τις διαφορές τους από τα μέλη των άλλων ομάδων, είναι «νοητικές αναπαραστάσεις μιας κοινωνικής ομάδας και των μελών της» (Δραγώνα,2001:61). Τα άτομα ή η ομάδα υιοθετούν χαρακτηριστικά που θεωρούνται λαθεμένα ως πραγματικά γεγονότα παγιώνοντας αρνητικές πεποιθήσεις, γιατί, ως είθισται, κάθε άνθρωπος αποδίδει εύκολα αρνητικά χαρακτηριστικά σε άλλα άτομα ή ομάδες και δεν αλλάζει εύκολα την γνώμη του. Έτσι καταλήγουν στη θετική αξιολόγηση της δικής τους κατηγορίας, ενώ αξιολογούν αρνητικά τα μέλη των άλλων ομάδων, διαμορφώνοντας και παγιώνοντας αρνητικές πεποιθήσεις για εκείνα και τις ομάδες τους (Δραγώνα,2001:35).

Η προκατάληψη στηρίζεται σε λανθασμένες και άκαμπτες γενικεύσεις και είναι αποτέλεσμα των στερεοτύπων καθώς, όσο υπάρχουν τα στερεότυπα θα υπάρχει αναπόφευκτα και η προκατάληψη (Χρυσόχοου,2005:133). Με αφετηρία τα εθνικά στερεότυπα δημιουργούνται προκαταλήψεις με ακραίο περιεχόμενο απέναντι σε διάφορες ομάδες ή λαούς. Η εικόνα του άλλου εντυπώνεται διαστρεβλωμένη και τουλάχιστον σε ατομικό επίπεδο παραμένει ανεξίτηλη. Ιδιαίτερα οι φυλετικές προκαταλήψεις οδηγούν αναπόφευκτα στο ρατσισμό (Παπάς,1998:31). Οι

προκαταλήψεις γίνονται γενεσιουργές αιτίες ρατσιστικής συμπεριφοράς στην περίπτωση που μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναντίον ενός στόχου των προκαταλήψεων και επίσης όταν χρησιμοποιούνται από προκατειλημμένα και εν δυνάμει ρατσιστικά φερόμενα άτομα εναντίον μιας ομάδας ανθρώπων π.χ. μεταναστών (Τσιάκαλος,2000). Η δυσκολία στην αλλαγή των αντιλήψεων και στάσεων οφείλεται στις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Συνακόλουθα, η επαφή και η εχθρότητα που αυτή δημιουργεί, επιτείνουν την αρνητική συμπεριφορά. Επίσης η προκατάληψη ξεκινά από τις μικρές ηλικίες και δύσκολα μεταβάλλεται. Δεν στηρίζονται σε πεποιθήσεις που προκύπτουν από πραγματική εξακρίβωση των γεγονότων, αν δηλαδή τα γνωρίσματα που αποδίδονται σε μια ομάδα είναι αληθή. Είναι μια στάση που υπαγορεύει ευνοϊκή ή δυσμενή προδιάθεση απέναντι σε ένα άτομο, είναι μια υποκειμενική στάση έναντι του «άλλου», απέναντι στο στερεότυπο που εγκλείει μια απεικόνιση του διαφορετικού (Γκότοβος,1996:23).

Οι προκαταλήψεις, όπως και τα στερεότυπα, επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από ορισμένους παράγοντες όπως η οικογένεια, οι συνομήλικοι, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, οι αξίες και οι ιδέες που υπάρχουν και αναπαράγονται κυρίως στο σχολείο. Ωστόσο καθοριστικός παράγοντας είναι η προσωπικότητα του ατόμου. Μάλιστα ορισμένα άτομα είναι περισσότερο αναμενόμενο να αναπτύξουν προκατάληψη από ότι άλλα (Χρυσόχοου,2005:120). Με βάση τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, οι προκαταλήψεις δημιουργούνται από την αλληλεπίδραση των ατόμων με τα άλλα μέλη της οικογένειάς τους, ενώ μια άλλη θεώρηση αφορά τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιδράσεις που δέχεται ένα άτομο (Μάρκου, Βασιλειάδου,1996:36-37).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι ομάδες διαμορφώνονται μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης. Μάλιστα η ύπαρξη των μειονοτικών συνόλων επανακαθορίζει τις κατηγορίες και τις παραμέτρους της κοινωνικής σύγκρισης για την αυτοαξιολόγηση, μέσα από την οποία διαμορφώνονται σταδιακά οι κοινωνικές ομάδες, προσδιορίζονται οι «όμοιοι» κι αυξάνονται οι πιέσεις για ομοιογένεια (Χρυσόχοου,2005:165). Επιπλέον πρόκειται για διαδικασία μέσω της οποίας δομείται η κοινωνική ιεραρχία και κατ' επέκταση η κοινωνική ανισότητα, παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία και ενίσχυση της προκατάληψης (Δραγώνα, 2001:119). Έρευνες όπως των Stephan & Oskamp (1996:37) αναφέρουν ως αίτια της προκατάληψης χαρακτηριστικά της προσωπικότητας όπως τον αυταρχισμό,

δημοκρατικές παραμέτρους: η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, το φύλο, υποστηρίζοντας όμως ότι κοινωνικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις ερμηνεύουν πληρέστερα το φαινόμενο. Συμπερασματικά το τρίπτυχο προσωπικότητα, οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον είναι οι κύριοι παράγοντες διαμόρφωσης προκαταλήψεων. Οι προκαταλήψεις διακρίνονται σε:

α) φυλετικές προκαταλήψεις όπως ο αντισημιτισμός εναντίον των Εβραίων και ο ρατσισμός εναντίον των μαύρων,

β) θρησκευτικές προκαταλήψεις που αφορούν την στάση των ανθρώπων έναντι άλλων θρησκευτικών ομάδων με διαφορετικά δόγματα, όπως το ισλαμικό κίνημα εναντίον των αλλόθρησκων,

γ) ηθικές προκαταλήψεις που έχουν σχέση με την καθιέρωση κανόνων ηθικής συμπεριφοράς δημιουργώντας τα κλισέ των ηθικών αποκλεισμών και

δ) ταξικές προκαταλήψεις, όπως η ανωτερότητα της «κυρίαρχης» τάξης (Παππάς,1998:32).

Οι προκαταλήψεις δημιουργούν σοβαρότατα κοινωνικά προβλήματα ιστορικά, αλλά και στη σύγχρονη εποχή γι' αυτό χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και αντιμετώπισης. Σε ατομικό επίπεδο η προκατάληψη μπορεί να οφείλεται στο άγχος ή την αμηχανία ή και την ενδεχόμενη γελοιοποίηση και τελικά απόρριψη του ατόμου κατά την αλληλεπίδρασή του με άτομα των άλλων ομάδων. Ακόμη μπορεί να σχετίζεται με το φόβο που πιθανώς βιώνει το άτομο για τη δική του έλλειψη σε σύγκριση με τους άλλους καθώς και με την ανασφάλεια ότι μελλοντικά θα βρεθεί ενδεχομένως σε μειονεκτική επαγγελματική ή κοινωνική θέση εξαιτίας της παρουσίας διαφορετικών ομάδων και των μελών τους και της διεκδίκησης από αυτούς ισχυρής κοινωνικής θέσης. Σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο η προκατάληψη μπορεί να συνδέεται με το φόβο ή την απειλή που πιθανώς να νιώθουν τα άτομα από μέλη μιας άλλης ομάδας και μπορεί αυτή η απειλή να είναι πραγματική ή συμβολική. Η συμβολική αφορά κυρίως διαφορές που αφορούν αξίες, αρχές, απόψεις και στάσεις. Επίσης μπορεί να φοβούνται ότι απειλείται η οικονομική και κοινωνική τους θέση και γενικότερα ο τρόπος ζωής τους από άλλες ομάδες με αποτέλεσμα να διαμορφώνουν αρνητικές πεποιθήσεις για εκείνες. Μάλιστα όσο μεγαλύτερη θεωρείται η απειλή τόσο πιο αρνητικές είναι οι πεποιθήσεις που διαμορφώνονται για τις άλλες ομάδες (Χρυσόχου, 2005:169).

Επίσης όταν μια ισχυρή κοινωνική ομάδα ή μεμονωμένοι άνθρωποι, επιδιώκουν να διατηρήσουν την κοινωνικά προνομιούχα θέση που κατέχουν, είναι πιθανό να δυσφημίσουν άλλα άτομα ή ομάδες εκδηλώνοντας κατά αυτό τον τρόπο προκατάληψη. Παράδειγμα στις χώρες υποδοχής μεταναστών οι σχέσεις ανάμεσα στις γηγενείς ομάδες και στις μειονοτικές ομάδες των μεταναστών είναι κατά κανόνα ανταγωνιστικές και πυροδοτούν κοινωνικές εντάσεις. Στο βαθμό που οι μετανάστες διεκδικούν ίση μεταχείριση, πρόσβαση στην εργασία και παράλληλα διατήρηση της κουλτούρας τους, οι σχέσεις των δυο ομάδων γίνονται ανταγωνιστικές. Η ισχυρή ομάδα δεν είναι διατεθειμένη να επιτρέψει τις αλλαγές που επιφέρει η έλευση των μεταναστών φοβούμενη ότι θα αφαιρεθεί μέρος από την δική της κοινωνική ισχύ. Έτσι καλλιεργείται και εκδηλώνεται προκατάληψη σε βάρος των μειονοτήτων, η οποία νομιμοποιεί την «ανωτερότητα» των ισχυρών ομάδων σε σχέση με τις άλλες και επιπλέον, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις ομάδες για την κατοχή και διανομή των διαθέσιμων πόρων συνιστά μια σοβαρή αιτία για εκδήλωση προκατάληψης και εθνοκεντρισμού (Χρυσόχοου, 2005:202-212).

Ενώ τα στερεότυπα είναι αποτέλεσμα ασυνείδητων διεργασιών, οι προκαταλήψεις είναι προϊόντα συνειδητού γνωστικού ελέγχου. Είναι πολύ δύσκολο να καταρριφθούν ακόμη και όταν υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία που τις ακυρώνουν. Αποτελούν δημιουργήματα αλληλεπίδρασης αξιών, στάσεων και συμπεριφορών με επακόλουθο τη διάκριση σε βάρος ατόμων ή ομάδων. Επίσης δεν αναπτύσσονται το ίδιο ανάμεσα στα άτομα (Γκότοβος,1996:22). Συγκεκριμένα υπάρχουν άτομα που είναι ιδιαίτερα επιρρεπή στην ανάπτυξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων, ως αποτέλεσμα του κοινωνικού και συναισθηματικού περιβάλλοντος στο οποίο έχουν μεγαλώσει. Για παράδειγμα η επιλογή ως σημαιοφόρου ενός αλλοδαπού μαθητή, πριν από λίγα χρόνια, προκάλεσε τη οργή πολλών κύκλων και έγινε πρωτοσέλιδο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης για πολύ καιρό.

Οι αρνητικές επιπτώσεις της προκατάληψης απέναντι σε μια ομάδα επιβάλλουν τη λήψη μέτρων. Η ανάπτυξη συνεργατικού κλίματος, η ισότιμη αντιμετώπιση των μαθητών και η παροχή ίσων ευκαιριών είναι τα βήματα που θα οδηγήσουν σε αλλαγή των αρνητικών ιδεών που κουβαλούν τα άτομα. Το σχολείο είναι ο κατεξοχήν χώρος όπου μπορούν να λάβουν χώρα οι παραπάνω δράσεις και μπορούν να δημιουργήσουν μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

VIII. Στίγμα

Από την αρχαιότητα έως σήμερα το «στίγμα» σηματοδοτεί ως έννοια την κατάδειξη μιας ιδιαιτερότητας ή διαφορετικότητας, που φέρει ένα άτομο σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει. Η έννοια αυτή συνοδευόταν πάντοτε από τον κοινωνικό στιγματισμό, ως διαπόμπευση και ως ποινή, και από τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο όρος στίγμα προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη στίζω, η οποία σημαίνει χαράζω, σκαλίζω και αναφέρεται σε ένα σημάδι του δέρματος. (Μπαμπινιώτης,1998:1676). Οι Αρχαίοι Έλληνες συνήθιζαν να χαράζουν σημάδια στο σώμα κάποιου προκειμένου να φανερώσουν κάτι το ασυνήθιστο ή κακό σε σχέση με την ηθική κατάσταση του φορέα. Τα σημεία ήταν ουλές ή καψίματα και υποδήλωναν ότι το άτομο που τα φέρει ήταν δούλος, εγκληματίας ή προδότης και όφειλε να αποφεύγει τους άλλους πολίτες αλλά και τους δημόσιους χώρους(Goffman,2001:63). Άρα τα στίγματα ήταν σωματικά γνωρίσματα και τα άτομα που τα έφεραν αντιμετωπίζονταν με προκατάληψη και αρνητισμό από την υπόλοιπη κοινωνία. Ήταν σημάδια διαπόμπευσης ενός ατόμου τα οποία υποδήλωναν εμφανώς στους άλλους μια ανήθικη συμπεριφορά.

Σήμερα, το κοινωνικό στίγμα αφορά την κοινωνική αποδοκιμασία τόσο στα προσωπικά χαρακτηριστικά όσο και στις ατομικές πεποιθήσεις του ατόμου, τα οποία αντιτίθενται σε συγκεκριμένες πολιτικές νόρμες (<http://wikipedia.qwika.com/>). Άρα η σύγχρονη κοινωνία συνδέει το στίγμα με στοιχεία που αφορούν την προσωπικότητα του ατόμου, όπως για παράδειγμα μια ιδιότητα που παρεκκλίνει από τα συνηθισμένα κοινωνικά πρότυπα, και όχι τα εξωτερικά του σημάδια όπως γινόταν στο παρελθόν. Η ιδιότητα αυτή του ατόμου μπορεί να το καταστήσει λιγότερο επιθυμητό, και σε ορισμένες ακραίες καταστάσεις, μπορεί να το κάνει επικίνδυνο, κακό ή αδύναμο. Αυτό το γνώρισμα αποτελεί στίγμα, και μπορεί να το οδηγήσει να υιοθετεί συμπεριφορές και χαρακτηριστικά που ενεργοποιούν στερεότυπα και προκαταλήψεις εναντίον του.(Goffman,2001:61) Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν κατακρίνονται όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά, αλλά εκείνα που δεν συνάδουν με την στερεοτυπική αντίληψη που έχουμε για το συγκεκριμένου τύπο αυτού του ατόμου. Δηλαδή το άτομο αποκλίνει από τις προσδοκίες, φυσικές και σταθερές, που έχει η κοινωνία για αυτό (Γεωργογιάννης,1996:63).

Ο Goffman ορίζει ως στίγμα ένα αρνητικό χαρακτηριστικό, μια ανεπιθύμητη διαφορετικότητα από τις προσδοκίες που τρέφει κάποιος από ένα άτομο. Οι επιπτώσεις του είναι πολύ εκτεταμένες και οριοθετείται ανάμεσα στην προβολική κοινωνική ταυτότητα, η οποία αφορά τις εν δυνάμει αξιώσεις που έχουμε για ένα άτομο, και την πραγματική κοινωνική ταυτότητα που περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά που πραγματικά κατέχει ένα άτομο (Goffman,2001:64). Επιπλέον μπορεί να εμφανίζεται ως ελάττωμα, αδυναμία, μειονέκτημα. Υπάρχουν σε γενικές γραμμές τρεις τύποι στίγματος:

- τα αποκρουστικά αισθητικά χαρακτηριστικά,
- τα ψεγάδια του χαρακτήρα ενός ατόμου όπως ασθενής θέληση, ανεντιμότητα, και
- τα συλλογικά στίγματα που αφορούν στίγματα μιας φυλής ή μιας θρησκείας και μεταδίδονται μέσω της καταγωγής (Goffman,2001:66).

Το στίγμα κάνει την εμφάνισή του στην κοινωνία όταν μπορούμε σταδιακά να διακρίνουμε τις κοινωνικές διαφορές και αποκλίσεις, όταν συνδέονται οι διαφορές με αρνητικές και ανεπιθύμητες συμπεριφορές, όταν δημιουργούνται ομάδες όπως «εμείς» και οι «άλλοι» και τέλος όταν η αρνητική αντιμετώπιση των στιγματισμένων ατόμων οδηγούν με τη σειρά τους σε αρνητικές συμπεριφορές. Σε ένα κοινωνικό περιβάλλον που υπάρχουν φαινόμενα όπως οι διακρίσεις, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις, τότε το στίγμα κάνει αισθητή την παρουσία του διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική αλληλεπίδραση.

IX. Κοινωνικός αποκλεισμός

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά το πρόβλημα της ισότιμης συμμετοχής των μελών της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα και μπορεί να πάρει τη μορφή της άρνησης ή μη συνειδητοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, παραμένοντας θεμελιακό πρόβλημα για την ίδια της την ύπαρξη. Η δομή της κοινωνίας στηρίζεται σε ένα υπόβαθρο άνισης συμμετοχής των μελών της και αυτό αποτελεί μια από τις αδυναμίες της να εξασφαλίσει μια αξιοκρατική εξέλιξη των μελών της χωρίς την επενέργεια ξένων παραγόντων (Καραφύλλης,2011:157).

Για τον Τσιάκαλο ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός εκφράζει δυο διαφορετικά πράγματα: μια κατάσταση και μια διαδικασία (Τσιάκαλος,1999:56). Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια που στην αρχή παρουσιαζόταν με ασάφεια και ταυτιζόταν με την φτώχεια, την περιθωριοποίηση και τη μη συμμετοχή σε κανονικούς

και θεσμικά αποδεκτούς τρόπους ζωής. Ακόμη και με την μη ικανοποίηση των άμεσων αναγκών του ατόμου όπως η υγεία και η στέγαση, και έμμεσων όπως η απασχόληση και η εκπαίδευση. Για πρώτη φορά, το 1989, ο όρος φτώχεια μεταφράζεται ως κοινωνικός αποκλεισμός στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και εμφανίζεται σε επίπεδο θεωρητικών προσεγγίσεων και κοινοτικών προγραμμάτων για τις λιγότερο ευνοημένες ομάδες (Καβουνίδη, 1992:4).

Σύμφωνα με τον «Χάρτη των κοινωνικά αποκλεισμένων» κοινωνικά αποκλεισμένοι είναι αυτοί «που η ζωή τους οδηγεί στο περιθώριο, εκεί που τα κοινωνικά δικαιώματα καταργούνται στην πράξη και η κοινωνική προκατάληψη τους στιγματίζει ανεξίτηλα, αποκλεισμένοι από κάθε είδους αγαθά και κοινωνικές υπηρεσίες, στερούνται ότι απολαμβάνει η πλειοψηφία των πολιτών» (www.eled.auth.gr).

Ο Τσαούσης (1998:91-92) διακρίνει τον κοινωνικό αποκλεισμό σε τρία διαφορετικά επίπεδα:

- Το πρώτο επίπεδο πιο εμφανές, αλλά κοινωνικά πιο ανώδυνο, είναι το οικονομικό, δηλαδή η παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο.
- Το δεύτερο επίπεδο είναι το νομικό, το οποίο αποκλείει τα άτομα από τη νομική προστασία με επακόλουθο την αδυναμία του ατόμου να ενεργοποιήσει ένα δικαίωμά του.
- Το τρίτο επίπεδο είναι το κοινωνικό.

Είναι λοιπόν σαφές ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν έχει ως κριτήριο τη φτώχεια αλλά τη ρατσιστική συμπεριφορά, τη στέρηση δικαιωμάτων και την απώλεια σεβασμού στο διαφορετικό.

Με το πέρασμα του χρόνου, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού μεταβάλλεται, καθώς αλλάζει το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον και διάφορες ομάδες του πληθυσμού έχουν μείνει εκτός ή στο περιθώριο μιας γενικότερης ευημερίας, ως αποτέλεσμα της συσσώρευσης των στερήσεων που υφίστανται. Δεν συμμετέχουν στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής που απολαμβάνουν οι περισσότεροι πολίτες και στερούνται της πλήρους κοινωνικής τους ένταξης και απόλαυσης των κοινωνικών τους δικαιωμάτων (Οικονόμου-Φερόνας, 2006:288). Τα άτομα που συνήθως πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό είναι αυτά που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την έλλειψη συμμετοχής και άσκησης των πολιτικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, τους μετανάστες. Στην εποχή μας ενισχύθηκαν ιδιαίτερα οι ομάδες που αποτελούνται από αναξιοπαθούντες ή περιθωριακούς, άτομα που χρήζουν ανάγκης κοινωνικής

θαλπωρής και επανένταξης στο δυναμικό κοινωνικό γίνεσθαι (Γαλάνης, 1990).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνιστά ρατσισμό, γιατί χαρακτηρίζει όλους τους κοινωνικούς σχηματισμούς και ξεχωρίζει τα άτομα με βάση τον κανόνα του ισχυρού και ανίσχυρου όπως γινόταν και στις πρωτόγονες κοινωνίες (Καραφύλλης, 2011:160). Επιβάλλεται, λοιπόν, η αντιμετώπισή του από νέο πρίσμα καθώς το φαινόμενο αυτό αποτελεί απειλητικό παράγοντα της επίτευξης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Και όχι μόνο αυτό, αλλά αμφισβητεί μια ευρύτερη λογική οικουμενικής εμβέλειας και η ανεξέλεγκτη επέκτασή του απειλεί την ίδια την κοινωνία (www.pspa.uoa.gr). Γι' αυτό και η κοινωνία πρέπει να δράσει ώστε να εξασφαλίσει ισότιμη παρουσία συμμετοχή όλων των μελών της.

X. Ρατσισμός και εθνικισμός

Τα φαινόμενα του εθνικισμού και του ρατσισμού, παρόλο που συνδέονται θεωρητικά αλλά και ιστορικά μεταξύ τους, δεν ταυτίζονται ούτε έχουν σχέση αιτίας αποτελέσματος. Ο ρατσισμός εκφράζει ως ιστορικό φαινόμενο τη στάση των δυτικών χωρών απέναντι στους λαούς των αποικιών ενώ ο εθνικισμός αφορά πρωτίστως τις σχέσεις μεταξύ τους, όπως διαμορφώθηκαν από την εποχή του μερκαντισμού, της εμποροκρατίας, και μετέπειτα (Παπαδημητρίου, 2000:245). Στην ιστορική ορολογία ο εθνικισμός νοείται είτε ως εθνική ιδεολογία είτε ως πολιτικό κίνημα, το οποίο εμφανίζεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και εμπεριέχει συχνά χειραφετητικά προτάγματα (Λιάκος, 1998:44). Βασικά χαρακτηριστικά του έθνους είναι η πολιτιστική και γλωσσική ομοιογένεια καθώς και το συναίσθημα της ιδιαιτερότητας σε σχέση με τα άλλα έθνη. Όμως η δημιουργία και συγκρότηση των εθνών ακόμα και αν δεν έχει στην εξαρχής ρατσιστικά χαρακτηριστικά, βασίστηκε στις βίαιες απόπειρες ομογενοποίησης των εγχώριων πληθυσμών και σε αποκλεισμούς ή εκκαθαρίσεις των ετερόδοξων. Οι ίδιοι νόμοι της ιθαγένειας, αν και διαφέρουν από κράτος σε κράτος ως προς την αυστηρότητά τους, οδηγούν στην υιοθέτηση της λογικής των διακρίσεων και μιας πατριωτικής αντίληψης των ανθρώπινων σχέσεων που εισάγει το φυλετικό στοιχείο ως καθοριστικό παράγοντα ένταξης σε μια εθνική κοινότητα, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τη διαφωτιστική πολιτική προσέγγιση του έθνους η οποία στηρίζεται αποκλειστικά στην ελεύθερη επιλογή του καθενός που ανήκει σε αυτό (Λιάκος, 1998:46).

Ο λόγος του εθνικισμού δανείζεται μεταφορές από το ρατσισμό και το αντίστροφο. Έτσι καθώς η κουλτούρα εθνικοποιείται στα πλαίσια του έθνους, οι ξένοι που δεν μπορούν ή δεν επιθυμούν να αφομοιωθούν, θεωρούνται απειλή και αντιμετωπίζονται ανάλογα. Σε αυτή την περίπτωση ο εθνικισμός είναι εύκολο να μετατραπεί σε ρατσισμό, αφού το έθνος ταυτίζεται με τη φυλή όπου ο «άλλος» δεν γίνεται αποδεκτός. Πρόκειται για ρατσισμό με τη σύγχρονη πολιτισμική του διάσταση, ο οποίος δεν ανέχεται τη διασταύρωση ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες και τρόπους ζωής. Μια τέτοια ανάμειξη θεωρείται από τους ρατσιστές, όπως και από τους εθνικιστές, ότι αποτελεί το έθνος. Επιπλέον η υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων και διεκδικήσεων απέναντι σε υπαρκτούς ή μη εξωτερικούς εχθρούς αποκτά συχνά επιθετικό, ρατσιστικό χαρακτήρα απέναντι σε ξένους μετανάστες ή μειονοτικούς που βρίσκονται στο εσωτερικό του έθνους και στα μάτια των εθνικιστών υπονομεύουν την εθνική ομοψυχία (Λιάκος,1998:46).

Ενώ ο ρατσισμός ταξινομεί τους ανθρώπους σε ανώτερες και κατώτερες «φυλές» με βάση τα φαινοτυπικά τους γνωρίσματα, ο εθνικισμός αποτελεί πάνω από όλα ιδεολογία πολιτιστικής κατηγοριοποίησης των λαών. Αν και έχουν διαφορές στο θεωρητικό πλαίσιο, ο ρατσισμός και ο εθνικισμός συναρθρώνονται στο επίπεδο της ιδεολογίας στο βαθμό που τα σύνορα μεταξύ τους είναι σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερα ρευστά.

Η ταύτιση του ρατσισμού και του εθνικισμού που επιχειρούν ορισμένοι είναι παραπλανητική και μπορεί να δυσκολέψει την κατανόηση τόσο του ενός όσο και του άλλου, επισημαίνει ο Παπαδημητρίου (2000:252). Ο ρατσισμός που έχει πάρει παγκόσμιες διαστάσεις και ποικίλες παραμέτρους, συνδέεται με τον εθνικισμό, από τη στιγμή που κάθε εθνικισμός αρνείται το δικαίωμα της ετερότητας στους άλλους (Φραγκουδάκη,1995:54).

Το βαθύτερο αίτιο της τακτικής ενός έθνους για τη βίαιη εξόντωση των ξένων με σκοπό την εξαφάνιση της διαφορετικότητας από την επικράτειά του, ήταν η ανάγκη του να παρουσιάσει την εθνική ενότητα, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Ο εθνικισμός όπως και ο ρατσισμός είναι μια μορφή λαϊκισμού που θέλει να μπερδεύει τα αίτια της κρίσης με τις συνέπειές της όπως συμβαίνει τον τελευταίο καιρό στην Ελλάδα αλλά και την Ευρώπη όπου οι ντόπιοι θεωρούν τους μετανάστες υπαίτιους για την ανεργία ζητώντας την απομάκρυνσή τους θεωρώντας ότι έτσι θα λυθεί το πρόβλημα. Διαχρονικά οι διάφοροι λαοί προβαίνουν σε φανταστικές ιδεολογικές κατασκευές που τους δίνουν τη δυνατότητα να πιστεύουν στη βιολογική, πνευματική

και ηθική υπεροχή της εθνικής ομάδας στην οποία ανήκουν σε σχέση με τους υποδεέστερους ξένους. Αυτή η αίσθηση υπεροχής είναι κοινή σε εθνικιστές και ρατσιστές. Εθνικισμός και ρατσισμός αποτελούν εκφάνσεις του συλλογικού ναρκισσισμού και οι εκδηλώσεις υπέρ του εθνικού μεγαλείου συγχωνεύονται συνήθως με φυλετικές ιδεολογίες, κάτι που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις συγκρούσεις με άλλους λαούς ή κράτη που δικαιολογούνται στη βάση αναλλοίωτων και αγεφύρωτων φυλετικών διαφορών.

Ο

ρατσιστικός λόγος εμπλέκεται με τον εθνικισμό και σε περιόδους έξαρσης του εθνικισμού αναζωπυρώνεται, και δεν αποτελεί την άλλη έκφραση του εθνικισμού, αλλά το «εσωτερικό του συμπλήρωμα» (Balibar,1988:61). Φυσικά και σε περιόδους ειρήνης, σε αρκετές περιπτώσεις, οι εθνικιστικές και ρατσιστικές προκαταλήψεις οδηγούν σε βίαιη αντιμετώπιση των ξένων η των αντιφρονούντων.

Ο σύγχρονος πολιτισμικός ρατσισμός συνδέεται με τον εθνοκεντρισμό αφού και οι δύο υποστηρίζουν την απόλυτη αναγκαιότητα διατήρησης των εθνικών ιδιαιτεροτήτων και αντιδρούν απέναντι στην αναπόφευκτη συγκρότηση πολυπολιτισμικών κοινωνιών στο σήμερα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του κόμματος της Χρυσής Αυγής στη χώρα μας του οποίου ο ρατσιστικός λόγος καταδεικνύει πως ο νεορατσισμός ενσωματώνεται με τον εθνικισμό. Ασφαλώς όταν οι ρατσιστές μιλούν για εθνική ταυτότητα, την αντιμετωπίζουν ως ομοιογενή και την ορίζουν ως ένα σύνολο βιολογικών κληρονομικών χαρακτηριστικών που συνδέονται με μια πολιτιστική παράδοση, φανερώνοντας την άμεση σχέση του διαφορετικού ρατσισμού με τον εθνικισμό (Taguieff,1998:66).

Αν δεχτούμε ότι ο ρατσισμός αναπτύσσεται ιστορικά στο πεδίο του εθνικισμού, δηλαδή ότι ο εθνικισμός είναι μία αναγκαία συνθήκη για την ανάδυση του ρατσισμού ως κοινωνική σχέση αποκλεισμού ενσωμάτωσης οφείλουμε επίσης να δεχτούμε ότι ο εθνικισμός δεν μπορεί να ορισθεί χωρίς το ρατσισμό, αν και η πλειονότητα των ιστορικών του εθνικισμού απομονώνουν τα δύο φαινόμενα, ή διαιρούν τη διαφορούμενη έννοια του εθνικισμού για να εισάγουν την «φυσική» διαφορά μεταξύ «καλού» και «κακού» εθνικισμού. Αλλά, αν είναι αλήθεια ότι όλοι οι εθνικισμοί δεν μπορούν να θεωρηθούν ισοδύναμοι στη συγκυρία, αυτή η αμφισημία ανήκει στην ιστορία του καθενός απ' αυτούς, και βρίσκεται στα γεγονότα, πριν ακόμα εκφραστεί με λέξεις.

Αυτή η αμφισημία μπορεί να αναφερθεί στη γενική μορφή ενός κύκλου ιστορικής αμοιβαιότητας, η οποία αποτελεί τη χρονική μορφή κάτω από την οποία

εκδηλώνεται η προοδευτική κυριαρχία του κράτους - έθνους πάνω στις άλλες μορφές κοινωνικών σχηματισμών. Μέσα σ' αυτόν τον κύκλο, ο ρατσισμός παράγεται αδιάκοπα από τον εθνικισμό, ταυτόχρονα προς τα «μέσα» και προς τα «έξω».

Και ο εθνικισμός παράγεται αδιάκοπα από το ρατσισμό, με την έννοια ότι τα αυτονομιστικά ή απελευθερωτικά κινήματα δεν θα έπαιρναν τη μορφή εθνικιστικών κινήματων αν η κυριαρχία δεν ήταν οργανωμένη και ως φυλετική καταπίεση όπως για παράδειγμα οι πόλεμοι για εθνική απελευθέρωση. Ο κύκλος του εθνικισμού και του ρατσισμού είναι λοιπόν μία διαδικασία που συναρθρώνει ταυτόχρονα τον «εσωτερικό» και «εξωτερικό» ρατσισμό. Και οι δύο παραπέμπουν στην ιστορική αδυναμία να ολοκληρωθεί η σύσταση της εθνικής ενότητας, είτε με τη μορφή της εξωτερικής κατάκτησης ως ιμπεριαλισμός, είτε με τη μορφή της πατριωτικής απελευθέρωσης (Balibar στο <http://www.theseis.com>).

XI. Βασικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του ρατσιστή

Ρατσιστής είναι αυτός που διαπιστώνει ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε αυτόν και τον άλλο, όταν αξιολογεί αυτή τη διαφορά υπέρ του εαυτού του και όταν σε τρίτο στάδιο χρησιμοποιεί τη διαπιστούμενη διαφορά με τον «άλλο» προκειμένου να υπηρετήσει μέσω του στιγματισμού αυτής της διαφοράς, το προσωπικό του συμφέρον (Παπαδημητρίου,2000:48). Η συμπεριφορά του επηρεάζεται από στερεότυπα και προκαταλήψεις που τον οδηγούν να αντιλαμβάνεται μονόπλευρα την πραγματικότητα.

Ο Λίποβατς(1991) υποστηρίζει ότι ο ρατσιστής αρνείται να ελέγξει και να κριτικάρει τις ιδέες του, αφού η σκέψη του λειτουργεί με βάση τη μανιχαϊκή διαίρεση των ανθρώπων σε καλούς και κακούς, σε φίλους και εχθρούς. Ο Καραφύλλης (2011:190) συμπληρώνει: «κάποιος είναι ρατσιστής όταν αυτός είτε δεν ενδιαφέρεται καθόλου ή δεν ενδιαφέρεται αρκετά, σύμφωνα με την ηθικότητα, ή δεν ενδιαφέρεται με τους σωστούς τρόπους για πληθυσμούς που είναι ενταγμένοι σε μια σταθερή φυλετική ομάδα για την οποία υπάρχει περιφρόνηση, βασισμένη στη φυλετική ταξινόμηση».

Οι ρατσιστές δεν αντιλαμβάνονται τη διαφορά μεταξύ φύσης και πολιτισμού, διακατέχονται από προκαταλήψεις απέναντι στους ξένους και σε όσους διαφωνούν μαζί τους θεωρώντας τους ως προδότες της φυλής. Έχουν εκ προοιμίου σίγουρη άποψη για το ποιοι είναι με το μέρος τους και ποιοι είναι οι εχθροί τους χωρίς να

μπορεί κάποιος να τους αλλάξει γνώμη με επιχειρήματα. Πιστεύουν τυφλά τους ρατσιστικούς μύθους και αρνούνται την οποιαδήποτε κριτική ή αμφισβήτηση των αντιλήψεών τους. Επιπλέον οι ρατσιστές εκμεταλλεύονται τις υπαρκτές διαφορές ανάμεσα στους πολιτισμούς. Παράλληλα διαστρέφουν τις αιτίες και την ουσία αυτών των διαφορών παρουσιάζοντας τις ως φυσικές από τις οποίες προκύπτει μια πολιτισμική ιεραρχία. Θεωρούν πως η ισότητα των ανθρώπων δεν είναι θέμα απόφασης και συνειδητής προσπάθειας αλλά φυσικής προέλευσης. Όμως οι διαφορές ανθρώπων και πολιτισμών δεν αποτελούν αιτίες που οδηγούν στο ρατσισμό. Ο ρατσιστής αναζητά και δημιουργεί μια αιτία αυτών των διαφορών στο «γενετικό υλικό» των ανθρώπων (Λίποβατς,1991:235-237). Η ρατσιστική ιδεολογία και μυθολογία βασίζεται στη διασύνδεση φανταστικών και πραγματικών διαφορών.

Κεφάλαιο 3 Ο ρατσισμός στο πολυπολιτισμικό σχολικό περιβάλλον

Φαινόμενα ρατσισμού και διακρίσεων εναντίον των μειονοτικών ομάδων είναι συχνά στο Ελληνικό σχολείο. Στην έρευνα της Unicef (2001) στην Ελλάδα τα ποσοστά διάκρισης εις βάρος των αλλοδαπών μαθητών έγιναν από μαθητές, γονείς, εξωσχολικούς παράγοντες αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς (11%) και τη διεύθυνση του σχολείου (4%). Στην ίδια έρευνα, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών (περισσότερο από 60%) θεωρεί ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να παρακολουθούν ξεχωριστά σχολεία ή τάξεις και οι μισοί περίπου εκπαιδευτικοί διαφωνούν με το δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών να γίνονται σημαιοφόροι στις εθνικές γιορτές. Σε νεότερη έρευνα σε 190 μαθητές Λυκείου, το 75% των μαθητών θεωρεί ότι υπάρχουν ρατσιστικές συμπεριφορές ανάμεσα στους μαθητές «συχνά» ή «τις περισσότερες φορές». Συνήθως οι μαθητές μειονοτικής προέλευσης, αλλά και μαθητές με ποικίλες άλλες μορφές διαφορετικότητας, αντιμετωπίζονται σαν «ιδιαίτερες» περιπτώσεις. Οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών μένουν σε χαμηλά επίπεδα, οι μαθητές κατατάσσονται σε ομάδες μειωμένων ικανοτήτων, δεν ενθαρρύνονται στις προσπάθειές τους ούτε λαμβάνουν αρκετή βοήθεια από τον εκπαιδευτικό και το σύστημα (Ευαγγέλου, Κάντζου, 2005).

Η εκπαίδευση είναι θεσμός ο οποίος συνδέεται στενά με τις ιστορικές διαδικασίες συγκρότησης, εδραίωσης και αναπαραγωγής των εθνικών κρατών. Ταυτόχρονα αποτελεί μηχανισμό εθνικής διαπαιδαγώγησης και διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας, δημιουργώντας το αίσθημα του «ανήκειν» στην εθνική ομάδα

και παράλληλα συγκροτώντας συλλογικές πεποιθήσεις για το έθνος και την ιστορία. Σύμφωνα με τη Φραγκουδάκη (1985: 87), πολλές έρευνες έχουν γίνει ως τώρα για τον τρόπο με τον οποίο το σχολείο συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής ανισότητας και επανειλημμένα έχει διαπιστωθεί ότι η ισότητα στην εκπαίδευση είναι μόνο τυπική. Επιπλέον υποστηρίζει ότι το σχολείο συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής και ταξικής διαστρωμάτωσης, πρεσβεύοντας φαινομενική ουδετερότητα και πίστη στην αξιοκρατία. Ακόμη συντελεί σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της έννοιας του «εαυτού» και των σχέσεων με τους άλλους λαούς, εφόσον οι αναπαραστάσεις για τους άλλους δημιουργούνται σε συνάρτηση με τις αναπαραστάσεις για τον «εθνικό εαυτό» (Ασκούνη,2001:73). Σε μια εποχή όμως κατά την οποία η μετανάστευση και η εγκατάσταση μεγάλων ανθρώπινων ομάδων σε χώρες διαφορετικές από τη δική τους αποτελούν αναμφίβολη πραγματικότητα, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη ένταξης των «άλλων πολιτισμών» στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης προκειμένου να αποτελούν τμήμα της γνώσης που το σχολείο κρίνει άξια μετάδοσης στις επόμενες γενιές.

Οι γηγενείς μαθητές μέσα στο σχολικό περιβάλλον αναπτύσσουν συμπεριφορές που αφορούν την φυλετική και πολιτισμική διαφορετικότητα με διαφορετικό τρόπο. Ορισμένοι από αυτούς αναγνωρίζουν την διαφορετικότητα των άλλων μαθητών και την αποδέχονται, ενώ κάποιοι εκφράζουν φόβο απέναντι στη διαφορετικότητα και νοιώθουν ότι απειλούνται από αυτή. Η ανάπτυξη των παραπάνω στάσεων είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι, τα ΜΜΕ και η ευρύτερη κοινωνία.

Όταν οι γηγενείς μαθητές εκφράζουν ρατσιστικές διαθέσεις εμφανίζουν τις παρακάτω συμπεριφορές:

- Παρενοχλούν φραστικά, απειλούν ή ασκούν σωματική βία.
- Χλευάζουν την εξωτερική εμφάνιση ή τη σωματική κατανομή του άλλου π.χ. αν φοράει μαντίλα, ή αν είναι κοντός .
- Χρησιμοποιούν φράσεις στερεότυπα ή προσβλητικά ανέκδοτα.
- Βγάζουν αυθαίρετα συμπεράσματα από τον τρόπο που μιλάνε και την προφορά που έχουν για τις ικανότητες και τις αξίες των άλλων.
- Δεν δέχονται να συνεργαστούν μαζί τους ούτε να παίξουν, ούτε να κάτσουν μαζί στο ίδιο θρανίο, επειδή προέρχονται οι ίδιοι ή οι συγγενείς τους από ένα συγκεκριμένο εθνικό, πολιτισμικό ή γλωσσικό υπόβαθρο.

- Γράφουν στους τοίχους υβριστικά συνθήματα ή φοράνε διακριτικά στα ρούχα τους που δηλώνουν την αντίθεση τους σε κάποιες ομάδες. (Ευαγγέλου-Κάντζου, 2005).

Επιπλέον μέσα από το συσχετισμό της έννοιας του πολιτισμού με έννοιες όπως η εθνότητα και η φυλή συγκροτείται ο πυρήνας των σύγχρονων ρατσιστικών αντιλήψεων (Ασκούνη, 2001:93). Ο ρόλος του σχολείου σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικός, εφόσον η εκπαίδευση ως θεσμός αλληλεπιδρά με την ευρύτερη κοινωνία. Το σχολείο έχοντας ως βασική επιδίωξη την εθνική ομοιογένεια μέσα από μαθήματα όπως η ιστορία, η γεωγραφία, η διδασκαλία της γλώσσας, διαδραματίζει ενοποιητικό ρόλο σε σχέση με τις διαφοροποιήσεις που χαρακτηρίζουν το μαθητικό και κατ' επέκταση το συνολικό πληθυσμό. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ειδικά, ως προς τον προσανατολισμό και τους στόχους του, είναι θεσμικά μονοπολιτισμικό και εθνοκεντρικό. Η λειτουργία του ορίζεται από ένα ενιαίο αναλυτικό πρόγραμμα με έμφαση στη μονοπολιτισμική διάσταση, χωρίς να δίνει τη δέουσα σημασία στην ανάγκη διδασκαλίας άλλων μητρικών γλωσσών, τις οποίες τελικά υποτιμά, όπως κάνει και με τις τοπικές διαλέκτους (Ανδρούσου & Μάγος, 2001:131). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα, η πληροφόρηση για τους άλλους και η επαφή με αυτούς, εξαντλείται στην αναφορά των ιδιαιτεροτήτων τους και στην αναγνώριση ότι έχουν κι αυτοί το δικό τους πολιτισμό (Ασκούνη, 2001:92). Ειδικότερα, η σχέση ανάμεσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και τις κοινωνικές διακρίσεις είναι διπλή. Από τη μια πλευρά το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω της επιλεκτικής λειτουργίας του, αναπαράγει τις κοινωνικές διακρίσεις κατανέμοντας για παράδειγμα, σχολικούς τίτλους με συνηθέστερο κριτήριο την κοινωνική κατηγορία των δικαιούχων. Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι η κοινωνική διάκριση αποτελεί στοιχείο της ιδεολογίας του σχολείου, είτε της επίσημης (αναλυτικά προγράμματα, εγχειρίδια) είτε της ανεπίσημης (οργάνωση τάξεων, διάταξη καθισμάτων, εγγραφές μαθητών (Γκότοβος, 1996:64).

Ο ρατσισμός στην εκπαίδευση, παρά την ύπαρξη ενός μη ρατσιστικού θεσμικού πλαισίου εξηγείται εν μέρει, επειδή οι ρυθμίσεις ποτέ δεν καλύπτουν όλες τις λεπτομέρειες της εκπαιδευτικής πράξης, με αποτέλεσμα τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι μαθητές και οι γονείς να έχουν τα περιθώρια να πάρουν πρωτοβουλία και να ενεργήσουν κατά βούληση. Έτσι φανερά ή άδηλα καλλιεργούνται στερεότυπα, προκαταλήψεις και πρακτικές διακρίσεις. Ίσως η πιο γνωστή ιστορικά και η πιο

κραυγαλέα μορφή θεσμικού, εκπαιδευτικού ρατσισμού είναι ο αποκλεισμός κάποιων ομάδων πληθυσμού από την εκπαίδευση, επειδή ανήκουν σε συγκεκριμένες κατηγορίες (αλλόθρησκοι, μαύροι, γυναίκες κτλ.), (Γκότοβος, 1996).

Αναμφίβολα εξακολουθούν να γίνονται διακρίσεις στο σχολείο, οι οποίες σε συνδυασμό με τα αρνητικά στερεότυπα λειτουργούν ανασταλτικά στην επίδοση των μαθητών που είναι κυρίως μέλη των υποτιμημένων ομάδων. Αυτό συμβαίνει επειδή τα άτομα έχοντας επίγνωση των αρνητικών στερεοτύπων, επιχειρούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους από την πιθανή απόρριψη, ώστε συνήθως είτε να παραιτούνται από την προσπάθεια, κάτι που επηρεάζει αρνητικά την επίδοσή τους, είτε ακόμη και να διακόπτουν τη σχολική τους φοίτηση (Χρυσόχου, 2005:94).

Στην Ελλάδα ειδικότερα, αλλά και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, απόδειξη των εκπαιδευτικών διακρίσεων είναι ότι το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα διατηρεί σε μια «ενδιάμεση ζώνη» την εκπαίδευση των μειονοτήτων και των μεταναστών. Ακόμη διατηρεί απόσταση από τις μειονοτικές ομάδες, διοχετεύοντας τους μαθητές που προέρχονται από αυτές σε «ειδικά σχολεία» ή «ειδικές τάξεις» που συνυπάρχουν με το «κανονικό» πρόγραμμα ή σε παράλληλα δίκτυα εκπαίδευσης - κατάρτισης. Η απόσταση αυτή συντηρείται τόσο με τυπικές αλλά και με άτυπες διαδικασίες, όπως είναι η αντίδραση των γονέων που αποσύρουν τα παιδιά τους από τα σχολεία όπου οι μειονοτικοί μαθητές αποτελούν ένα μεγάλο μέρος ή και την πλειοψηφία του μαθητικού δυναμικού. Ακόμη, με την παρατεταμένη φοίτηση των μαθητών που ανήκουν σε μεταναστευτικές ή μειονοτικές ομάδες σε εκπαιδευτικούς θεσμούς που υποτίθεται ότι έχουν προπαρασκευαστικό χαρακτήρα, την υπολειπόμενη ή τις προϋποθέσεις με τις οποίες λειτουργούν οι ειδικοί θεσμοί (Κάτσικας & Πολίτου, 1999:62).

Φαίνεται λοιπόν ότι ο ρατσισμός στο σχολικό περιβάλλον και κατ' επέκταση ανάμεσα στους μαθητές είναι φαινόμενο που εμφανίζεται πολύ συχνά. Μάλιστα υποστηρίζεται ότι αποτελεί οργανικό στοιχείο και στις ομάδες συνομηλίκων και στη διεκδίκηση και διατήρηση, αποτελώντας τελικά ένα δυσεπίλυτο παιδαγωγικό πρόβλημα (Γκότοβος, 1996:62).

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι συμπεριφορές πρέπει να στηλιτεύονται και να τιμωρούνται άμεσα και, κατά δεύτερον, πρέπει να υπάρχει συνεχής ενημέρωση και συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς ώστε να καταγράφουν αυτές τις συμπεριφορές και να γνωρίζουν πώς θα χειριστούν παρόμοιες καταστάσεις.

Όταν οι μαθητές έρχονται στο σχολείο έχουν ήδη διαμορφώσει κάποιες αντιλήψεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις από τις προϋπάρχουσες κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις. Γι αυτό το λόγο το σχολείο πρέπει να παίρνει τα κατάλληλα μέτρα ώστε να αποδομηθούν στερεότυπα και προκαταλήψεις που οδηγούν στις παραπάνω συμπεριφορές.

Σύμφωνα με τον Γκότοβο (1996:108-109) αυτό μπορεί να γίνει με τους εξής δυο τρόπους:

A) *Αλληλεπίδραση σε περιστάσεις αντιστροφής του STATUS*. Μέσα από στοχευμένες ομαδικές δράσεις όπως π.χ. η ανάληψη μιας θέσης- κλειδί (πρόεδρος της τάξης, υπεύθυνος μιας εκδήλωσης) από ένα μαθητή κατώτερης κοινωνικοοικονομικής τάξης, μπορεί να οδηγήσει σε αντιστροφή του κλίματος και σταδιακή διάψευση των στερεοτύπων.

B) *Η συνεργασία σε συνθήκες αλληλεπίδρασης*. Σε αυτή την περίπτωση η συνεργασία δυο ή περισσότερων μαθητών από διαφορετικό εθνικό ή πολιτισμικό υπόβαθρο πάνω στη λύση ενός προβλήματος μπορεί να οδηγήσει σε κοινά αποδεκτές λύσεις για τους εμπλεκόμενους. Οι μειονοτικοί μαθητές εκφράζονται διαφορετικά ο καθένας πάνω σε γεγονότα που έχουν βιώσει ως αποδέκτες ρατσιστικής συμπεριφοράς, ξενοφοβίας ή προκαταλήψεων. Άλλοι μιλούν ανοιχτά για το πρόβλημά τους ενώ άλλοι κλείνονται στον εαυτό τους, γίνονται εσωστρεφείς.

Οι ενδείξεις ρατσιστικής συμπεριφοράς εκδηλώνεται στη γενικότερη συμπεριφορά των μειονοτικών μαθητών ως εξής (Ευαγγέλου,Κάντζου,2005):

- Έχουν χαμηλές επιδόσεις στα βασικά μαθήματα, γλώσσα και μαθηματικά.
- Γίνονται εσωστρεφή και είναι συνέχεια σε αυτοάμυνα.
- Δεν κάνουν εύκολα φιλίες και αποσύρονται από τις κοινωνικές εκδηλώσεις και συναθροίσεις.
- Είναι σιωπηλοί, αγχώδεις και εμφανίζουν διάσπαση προσοχής.
- Δεν δείχνουν ενδιαφέρον για το μάθημα και αποφεύγουν να αναλάβουν δύσκολες εργασίες.
- Κάνουν συχνά απουσίες από το σχολείο.
- Είναι επιθετικοί ή βίαιοι και προκαλούν φασαρία στην τάξη.
- Αντιμετωπίζονται υποτιμητικά για την προφορά τους, τις συνήθειες ή τις αξίες τους.

Επίσης, κάποια άλλα γεγονότα όπως η ίδρυση ξεχωριστών σχολείων για τους μη γηγενείς μαθητές, αποκλείει τους μαθητές από την αλληλεπίδραση με αποτέλεσμα να αποκρυσταλλώνει τις διαφορές μεταξύ τους και να δημιουργεί ένα χάσμα που είναι δύσκολο να καλυφθεί.

Το σχολείο, ως θεσμός κοινωνικής και πολιτισμικής ένταξης των μειονοτικών μαθητών, πρέπει να συμβάλλει όσο μπορεί προκειμένου οι μειονοτικοί μαθητές να αποκτήσουν αυτοεκτίμηση και να αποδεχτούν την ετερότητά τους, δηλαδή τη γλώσσα τους, τον πολιτισμό τους και τις αξίες των γονέων τους ως συστατικό στοιχείο της πολυπολιτισμικής κοινωνίας που ζούμε.

Στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα, όπου η παρουσία μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα έχει αυξηθεί σημαντικά, ο ρόλος του δασκάλου, περισσότερο από ποτέ, είναι πολύ σημαντικός καθώς καλείται να κατανοήσει την διαφορετικότητα των μαθητών, να αντιμετωπίσει τις καταστάσεις ρατσιστικής συμπεριφοράς που ενδεχόμενα θα προκύψουν και τελικά να δημιουργήσει εκείνες τις συνθήκες που θα οδηγήσουν στην αλληλεπίδραση και ενίσχυση της διαπολιτισμικής κοινωνίας. Για το λόγο αυτό απαιτείται η σωστή και συνεχής ενημέρωση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Οι εκπαιδευτικοί, ως προσωπικότητες, έχουν τις δικές τους απόψεις για την έννοια της «φυλής» και έχουν γνώσεις πάνω κοινωνικά θέματα και θέματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Κατά αυτό τον τρόπο ένας δάσκαλος μπορεί να κάνει ένα μαθητή να νιώσει ασήμαντος ή αντίθετα, να φανούν οι ιδιαιτερότητές του ασήμαντες μέσα στη σχολική τάξη. Έτσι υπάρχουν εκπαιδευτικοί που ανεξάρτητα με τρόπο που οφείλουν να συμπεριφέρονται απέναντι στους μαθητές παρουσιάζουν συμπεριφορές όπως:

- Αγνοούν ορισμένους μαθητές ή κατακρίνουν κάποιες συμπεριφορές τους.
- Δεν τους αναθέτουν ρόλους και τους θεωρούν υπεύθυνους για τα προβλήματα που δημιουργούνται μέσα στην τάξη.
- Σχολιάζουν αρνητικά κάποιες αδυναμίες τους και θέτουν αρνητικά διακείμενους τους υπόλοιπους μαθητές απέναντί τους (Γκότοβος,1996).

Ως συνέπεια των παραπάνω οι εκπαιδευτικοί έχουν χαμηλές προσδοκίες από τους μειονοτικούς μαθητές, τους αντιμετωπίζουν ως κατώτερους, δεν προωθούν τα

υποστηρικτικά μέτρα που υπάρχουν και τους ωθούν να εγκαταλείψουν το σχολείο γιατί θεωρούν ότι δεν μπορούν να συνεχίσουν το σχολείο.

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να σταθούν απέναντι στις ρατσιστικές συμπεριφορές που εμφανίζονται στο σχολείο. Θα πρέπει να παρατηρούν προσεκτικά κάθε κρούσμα που παρουσιάζεται, να το καταγράφουν στο βιβλίο σχολική ζωής, να το αξιολογούν κατά πόσο είναι σοβαρό ή όχι και να προβαίνουν στην άμεση αντιμετώπισή του. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να μαθαίνουν καθώς θα διδάσκουν. Να ακούνε τα αιτήματα όλων και να αφουγκράζονται τις επιθυμίες των μελών όλων των ομάδων. Έτσι θα γίνει η εκπαίδευση απελευθερωτική και θα αντισταθεί στις δυνάμεις της καταπίεσης που μπορεί να οφείλονται στην τάξη, τη φυλή ή το φύλο ή και στα τρία μαζί. Γιατί μέσα από τη διδασκαλία και τη μάθηση μαθαίνουμε όχι μόνο για τη την πραγματικότητα της φυλής αλλά και για την όλη φύση της κοινωνίας στην οποία ζούμε (Cole,2001:233).

Το φάσμα στο οποίο μπορούν να επέμβουν είναι στο επίπεδο των αντιλήψεων, των στάσεων και της συμπεριφοράς των μαθητών. Πρέπει να δημιουργήσουν ένα κλίμα ασφάλειας για τους μαθητές, να τους επιτρέπουν να εκφράζουν τις ιδιαίτερες στάσεις και πεποιθήσεις τους, να γκρεμίζουν τα αρνητικά στερεότυπα και να απαγορεύουν κάθε διακριτική συμπεριφορά εναντίον τους. Έτσι θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην άρση των ρατσιστικών φαινομένων που εμφανίζονται στο σχολείο (Τσιάκαλος, 2000).

Ο ρατσισμός είναι ένα κακό που πρέπει να καταπολεμηθεί και το σχολείο μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο σε αυτό. Επειδή διατηρείται από τις κοινωνικές στάσεις και από την τεράστια οικονομική και πολιτική ανισότητα μεταξύ των φυλών, δεν μπορεί να εξαλειφθεί εκτός και εάν κάποιος χτυπήσει και τα δύο. Το σχολείο μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο σε αυτό με συγκεκριμένες ενέργειες που θα επικεντρώνονται στην καταπολέμηση των ρατσιστικών στάσεων. Συγκεκριμένα μπορεί:

- Να πάρει αυστηρή θέση απέναντι στις ρατσιστικές προσβολές και επιθέσεις μέσα στο σχολείο.
- Να απαγορεύσει τη ρατσιστική προπαγάνδα και να εξασφαλίσει την απαγόρευση του ρατσισμού ως παράνομου μέσα στις εγκαταστάσεις του.
- Να δημιουργήσει ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο τα μειονοτικά παιδιά να μπορούν να μεγαλώνουν, να αναπτύσσουν όλο το δυναμικό τους, να

αποκτούν περηφάνια και αυτοσεβασμό και δομούν εύκολα κοινωνικές σχέσεις με τους λευκούς συμμαθητές τους (Cole,2001: 62).

Μέσα σε κλίμα ηρεμίας και ειλικρίνειας το σχολείο οφείλει να εξηγήσει στους μαθητές πως αναπτύχθηκαν οι ρατσιστικές ιδέες κατά την αποικιακή περίοδο και γιατί είναι ένα δόγμα ασυνάρτητο και αυτοαναιρούμενο. Το σχολείο πρέπει να επιδιώκει να καλλιεργεί στους λευκούς μαθητές μια στάση σεβασμού για τους εθνικούς μειονοτικούς πολιτισμούς, ένα μέτρο πνευματικής και ηθικής ταπεινοφροσύνης στις κρίσεις τους προς αυτούς και μια ευαίσθητη κατανόηση των πεποιθήσεων και πρακτικών τους. Με αυτό τον τρόπο θα μπορέσει το σχολείο να υποσκάψει τις ηθικές και πολιτικές ρίζες του ρατσισμού προσπαθώντας να μειώσει, στα πλαίσια που του αναλογούν, τα ρατσιστικά φαινόμενα, καθώς οι ρίζες του πολιτικές και κοινωνικές ξεπερνούν τον έλεγχο του σχολείου (Cole, 200:64).

1. Το «αντιρατσιστικό μοντέλο» εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών και των μειονοτήτων γενικότερα αντιμετωπίστηκε με ποικίλους τρόπους από τις διάφορες χώρες. Το αντιρατσιστικό μοντέλο εκπαίδευσης ανάγει την ανάπτυξή του στα μέσα και τέλος της δεκαετίας του '80 στην Αγγλία, στην Ολλανδία και στην Αμερική. Ιδιαίτερα στην Αγγλία άρχισε να εφαρμόζεται μετά τις φυλετικές συγκρούσεις της δεκαετίας του 1970 και του 1980. Οι υποστηρικτές του υποστηρίζουν ότι πρέπει να αλλάξουν οι κανόνες και οι δομές της εκπαίδευσης της κοινωνίας, και όχι μόνο οι στάσεις των ατόμων, ώστε να εξαλειφθούν οι διαφορές φυλετικού χαρακτήρα που εμφανίζονται κυρίως προς τους μετανάστες μαθητές. Θεωρούν ότι δεν αρκεί απλά να αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα και να κατοχυρώνεται θεσμικά, όταν οι μετανάστες αποκόπτονται από τα κοινωνικά και πολιτικά αγαθά. Αντιμετωπίζουν το ρατσισμό ως κοινωνικό φαινόμενο και επικεντρώνουν την προσοχή τους στους θεσμούς και τις κοινωνικές δομές κυρίως και δευτερευόντως στα χαρακτηριστικά των διαφόρων εθνικών και μεταναστευτικών ομάδων. Θεωρούν ότι μέσα από τους νόμους και τις διατάξεις του κράτους, υπάρχει εκδήλωση θεσμικού ρατσισμού που διαχέεται σε άλλους ισχυρούς κοινωνικούς κανόνες, οι οποίοι επιτρέπουν τη διαφορετική διαχείριση των μελών των μεταναστευτικών ομάδων (Ball, 1998: 95-103).

Η σχολική επίδοση των μαθητών που προέρχονται από μειονοτικές ή μεταναστευτικές ομάδες επηρεάζεται από θεσμικές διαδικασίες όπως: οι

στερεοτυπικές αντιλήψεις πολλών εκπαιδευτικών, τα μεροληπτικά πρότυπα αξιολόγησης, οι χαμηλές προσδοκίες των εκπαιδευτικών για την επίδοση των μειονοτικών μαθητών, τα εθνοκεντρικά σχολικά βιβλία και η υποτίμηση της εμπειρίας και της ιστορίας των μειονοτικών και μεταναστευτικών ομάδων. (Κάτσικας-Πολίτου 1999:43).

Απαιτείται να γίνουν σοβαρές αναλύσεις του θεσμικού ρατσισμού που «θυματοποιούν» τις μειονοτικές ομάδες καθώς πάνω σε αυτόν στηρίχτηκε το αντιρατσιστικό μοντέλο. Σύμφωνα με αυτό το κράτος δε θεωρείται ουδέτερο και ο ρατσισμός υπάρχει στους μηχανισμούς του και διαπερνά κάθε πλευρά της κοινωνικής ζωής. Χαρακτηριστικά, πολλοί νόμοι που αναφέρονται στη μεταναστευτική πολιτική, ασκούν διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών και ταυτόχρονα ενισχύουν ρατσιστικές αντιλήψεις και στάσεις στον γηγενή πληθυσμό. Τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις, οι κοινωνικές διακρίσεις δεν περιορίζονται σε ατομικό επίπεδο, αλλά επεκτείνονται και σε κοινωνικούς θεσμούς όπως η οικογένεια, το σχολείο και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Γκότοβος,1996:100-116). Άρα πέρα από τις στάσεις των ατόμων πρέπει να αλλάξουν και οι δομές της κοινωνίας, ώστε να εξαλειφθούν οι φυλετικές διακρίσεις σε βάρος των παιδιών των μεταναστών (Γεωργογιάννης, 1997:47).

Το αντιρατσιστικό μοντέλο έχει θέσει τους εξής κύριους στόχους (Γεωργογιάννης,1999):

- Ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση όλων των μαθητών, ανεξάρτητα της εθνικής ή φυλετικής τους προέλευσης, γεγονός που μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από την αλλαγή εκείνων των δομών και συστημάτων που ευνοούν την ανισότητα.
- Απονομή δικαιοσύνης προς όλους τους κατοίκους από την πλευρά του κράτους, μέσα από την παροχή ίσων ευκαιριών στη ζωή ,στην ανάπτυξη και σε όλα τα κοινωνικά αγαθά.
- Χειραφέτηση και απαλλαγή όλων όσων καταπιέζουν και καταπιέζονται από τα ρατσιστικά πρότυπα.
- Καλλιέργεια κλίματος ισοπολιτείας και αναγνώρισης της συνεισφοράς όλων των κοινωνικών ομάδων στην κοινωνική ευδαιμονία.
- Σαφή διαχωρισμό του σχολείου από τις πολιτικές θέσεις, για υπεροχή του γηγενούς πληθυσμού και την ευνοϊκή τους μεταχείριση (Μάρκου 1996:23).

Η άποψη των εκπροσώπων της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης για το ρατσισμό είναι ότι ο ρατσισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την «λευκή ηγεμονία» και γι αυτό εμφανίζεται ως κυρίαρχο γνώρισμα σε όλες τις δομές και τους θεσμούς του κράτους. Γι' αυτό απαιτούνται ριζικές θεσμικές και δομικές αλλαγές κυρίως στην εκπαίδευση, η οποία πρέπει να ξεπεράσει τα όρια της παραδοσιακής παιδαγωγικής. (Γκόβαρης,2011). Ο Mullard ορίζει την αντιρατσιστική εκπαίδευση ως εξής: «Αν έχουμε αναλύσει σωστά το πρόβλημα της ανισότητας και της αδικίας, δηλαδή ως πρόβλημα δομών, τότε μας μένει ένας μόνο δρόμος δράσης, αυτός της αντιπολίτευσης και της ενεργούς αντίστασης. Αυτό είναι για μένα αντιρατσιστική εκπαίδευση. Ο όρος αυτός μας παραπέμπει σε μια εκπαίδευση που στοχεύει στη ριζική αναδιάρθρωση των εθνοτικών και φυλετικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. (Γκόβαρης,2011:67).

Σε χώρες όπως η μεγάλη Βρετανία δημιουργήθηκαν προγράμματα ευαισθητοποίησης απέναντι στο ρατσισμό που σκοπό είχαν να αποδυναμώσουν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που κουβαλούσαν τα μέλη της «λευκής πλειοψηφίας». Τα προγράμματα αυτά βασίζονταν στον ισχυρισμό ότι τα μέλη των μειονοτήτων δεν μπορούσαν να αναπτύξουν ρατσιστική συμπεριφορά γιατί οι προκαταλήψεις τους δεν είχαν επιπτώσεις στην κοινωνία. Θεωρούν ότι οι ντόπιοι είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για τη συμπεριφορά τους απέναντι στους ξένους οι οποίοι είναι ανέτοιμοι για ενσωμάτωση στο νέο κοινωνικό περιβάλλον και γι' αυτό οδηγούνται στον αποκλεισμό.

Τα αναλυτικά προγράμματα στο σύγχρονο σχολείο είναι διαμορφωμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπουν σε πολλές ενότητες τους την ανάπτυξη αντιρατσιστικών θέσεων. Η αντιρατσιστική εκπαίδευση μπορεί να αναδύεται αβίαστα μέσα από κάποιες εκπαιδευτικές ενότητες χωρίς να παρακωλύει την επίτευξη των άλλων διδακτικών στόχων του μαθήματος.

Τα θέματα που ενδείκνυνται για την ανάδειξη αντιρατσιστικού λόγου είναι:

- Αίτια μετανάστευσης (οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά),
- αιτίες που οδηγούν τους ανθρώπους σε αυτή τη μεγάλη απόφαση,
- μηχανισμοί που προκαλούν σε αυτούς τους ανθρώπους φοβικά συναισθήματα και ανασφάλεια,
- διαδικασίες που τροφοδοτούν και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση προκαταλήψεων και ρατσιστικών συμπεριφορών (Γσιάκαλος,2000).

Τα παραπάνω θέματα δεν ικανοποιούν πάντοτε τους ίδιους αντιρατσιστικούς σκοπούς. Κάποια από αυτά καλύπτουν γνωστικούς σκοπούς, άλλα διαμορφώνουν στάσεις και άλλα ενισχύουν ή τροποποιούν συγκεκριμένες συμπεριφορές.

Γενικότερα, η αντιρατσιστική προσέγγιση δεν έχει διακριτά όρια μέσα στα αναλυτικά προγράμματα, δεν περιορίζεται σε μαθήματα-εκδηλώσεις αλλά ούτε και ταυτίζεται με αυτά. Είναι μια εικόνα, μια οπτική των πραγμάτων που αναδύεται μέσα από τα κατάλληλα κείμενα της εκπαιδευτικής ύλης. Βέβαια αυτό δε σημαίνει ότι τα μαθήματα κατά του ρατσισμού δεν έχουν καμιά σημασία, κανένα νόημα. Τα αποτελέσματα εξαρτώνται από τη διάσταση που δίνει το εκάστοτε σχολείο σε αυτές τις δραστηριότητες και είναι θετικά όταν εισάγει την οπτική αυτή σε όλα τα μαθήματα και δεν είναι απλά ένα πάρεργο που μπορεί να επιφέρει ακόμη και αρνητικά αποτελέσματα από αυτά που προσδοκούμε.

Οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης καθορίζονται με βάση τα εξής φαινόμενα: (Γσιάκαλος,2000)

- Το φαινόμενο της μετανάστευσης στη χώρα μας και τον τρόπο που οι μαθητές τον αντιλαμβάνονται.
- Την εσφαλμένη αντίληψη ότι η παρουσία των μεταναστών αποτελεί την αιτία στέρησης αγαθών, καθώς και τον τρόπο που οι μαθητές το αντιλαμβάνονται.
- Τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και αξιολογούν οι μαθητές τον διαχωρισμό των ανθρώπων βάσει των εξωτερικών τους χαρακτηριστικών.
- Πως συμπεριφέρονται οι μαθητές με βάση τις κοινωνικές τους προκαταλήψεις.
- Τους κινδύνους που ελλοχεύουν από τις ακροδεξιές δραστηριότητες προς την δημοκρατία.

Παρόλο που ο ρατσισμός εντοπίζεται τόσο σε ατομικό επίπεδο (αντιλήψεις, στάσεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις) όσο και σε ομαδικό και κοινωνικό (θεσμικός ρατσισμός), η αντιρατσιστική προσέγγιση εστιάζει κυρίως στην ανάλυση και ανάδειξη του θεσμικού ρατσισμού, θέτοντας στο επίκεντρο της μελέτης τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δρουν τα υποκείμενα και όχι τα δρώντα υποκείμενα κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Αυτός ο κοινωνιολογικός χαρακτήρας της αντιρατσιστικής προσέγγισης δυσκολεύει τη μετάφρασή της στην εκπαιδευτική πράξη παρά τις αξιόλογες προσπάθειες που καταβάλλονται.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι μαθητές αποτελούν μια ευαίσθητη ομάδα του πληθυσμού και χρειάζονται προσεχτικοί χειρισμοί σε αυτά τα τόσο ευαίσθητα θέματα.

Γι' αυτό χρειάζεται χρόνος που πρέπει να διαθέσουμε και αυτό πετυχαίνεται:

- Με το ασχολούμαστε με μια παράμετρο του θέματος κάθε φορά.
- Να χρησιμοποιούμε παραδείγματα ώστε να γίνεται κατανοητό αυτό που θέλουμε να τονίσουμε, τα οποία να αντλούνται από την εκάστοτε ύλη του μαθήματος που διδάσκουμε κάθε φορά.
- Να αξιοποιούμε όλες τις δυνατότητες που μας παρέχει το αναλυτικό πρόγραμμα. (Τσιάκαλος,2000).

Τα αντιρατσιστικό μοντέλο για πρώτη φορά εμφανίζει την ανάγκη για αναθεώρηση των δομών και θεσμών του κράτους ώστε να εξασφαλιστούν ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες για όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως εθνικής ή φυλετικής προέλευσης. Θεωρεί την αντιμετώπιση του ρατσισμού πολιτική υπόθεση που όμως αφορά όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής. Όμως υπάρχει κίνδυνος πολιτικής εκμετάλλευσης της εκπαίδευσης με δυσλειτουργία του σχολείου το οποίο θα λειτουργεί πλέον ως θέατρο κοινωνικού και πολιτικού ανταγωνισμού (Γεωργογιάννης,1999:131). Ο Cole (2001:62-63) υποστηρίζει ότι η αντιρατσιστική εκπαίδευση μπορεί και να μην είναι καν εκπαίδευση, αλλά αντιρατσιστική προπαγάνδα. Ο ρατσισμός για να αντιμετωπιστεί δεν χρειάζεται να επαναλαμβάνουμε συνεχώς στα παιδιά ότι όλες οι φυλές είναι ισότιμες, αλλά να τα φέρουμε αντιμέτωπα με γεγονότα και επιχειρήματα που θα ξυπνήσουν την περιέργειά τους για τους μαύρους και θα ενδιαφερθούν για τον πολιτισμό τους.

Κεφάλαιο 4 Αντιμετώπιση του ρατσισμού

I. Το νομοθετικό πλαίσιο

Η προστασία κατά των διακρίσεων αποτελεί θεμελιώδη αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή κάθε ανθρώπινο δικαίωμα είναι έμφυτο σε όλους τους ανθρώπους χωρίς διάκριση. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οι μεταγενέστερες συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών προβλέπουν την απαγόρευση των διακρίσεων. Η Οικουμενική Διακήρυξη στο άρθρο 2, παράγραφος 1

αναφέρει ότι όλα τα δικαιώματα που προβλέπονται πρέπει να ισχύουν για όλους «χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση». Παρόμοια διατύπωση βρίσκεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στο άρθρο 2, παράγραφος 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (<http://www.ambaftance.gr.org>).

Το 1965 ψηφίστηκε η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Φυλετικής Διάκρισης. Η εν λόγω αντιρατσιστική σύμβαση τέθηκε σε ισχύ το 1969 και έχει επικυρωθεί μέχρι τώρα από 170 κράτη. Με την επικύρωση υποχρεώνονται τα συμβαλλόμενα κράτη να χαράξουν μια πολιτική που θα οδηγεί στην εξάλειψη κάθε μορφής ρατσιστικής διάκρισης. Η Σύμβαση ορίζει τη «φυλετική διάκριση» ως «κάθε διάκριση, αποκλεισμό, περιορισμό ή προτίμηση με βάση τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή ή την εθνική ή εθνοτική προέλευση, που έχει σκοπό ή αποτέλεσμα να εξαλείψει ή να θίγει την αναγνώριση, την απόλαυση ή την άσκηση, σε ισότιμη βάση, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό ή οποιοδήποτε άλλο τομέα της δημόσιας ζωής».

Η χρήση του όρου «φυλετική διάκριση» οφείλεται στο ιστορικό πλαίσιο γένεσης της σύμβασης. Θα πρέπει μάλλον, αντί αυτού, να σημαίνει «ρατσιστική φυλετική διάκριση» για να παραπέμπει στην ιδεολογία που αποκρύπτεται πίσω από αυτό. Επειδή φυσικά δεν υπάρχουν ανθρώπινες φυλές, αλλά μόνο ένα ανθρώπινο είδος, η UNESCO κάλεσε το 1950 τα κράτη να μη χρησιμοποιούν την έννοια της φυλής, διότι δεν αντικατοπτρίζει κανένα βιολογικό γεγονός, αλλά ένα κοινωνικό μύθο, ο οποίος αποτελεί την αιτία πολλών μορφών βίας (UNESCO 1950).

Άλλες διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα συγκεκριμενοποιούν την απαγόρευση των διακρίσεων σε σχέση με συγκεκριμένες μορφές διάκρισης π.χ. η Σύμβαση των Δικαιωμάτων των Γυναικών στο άρθρο 1 (Πανταζής, στο <http://www.unhcr.gr/1againstracism>).

Η Ελλάδα με το ν. 494/1970 επικύρωσε και έθεσε σε ισχύ στο εσωτερικό της δίκαιο τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών της 21.12.1965 για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων. Το άρθρο 4 της Σύμβασης αυτής προβλέπει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να καταστήσουν ποινικά κολάσιμη κάθε διάδοση ιδεών που βασίζονται σε φυλετική ανωτερότητα και μίσος

και κάθε παρότρυνση προς φυλετική διάκριση ή πράξεις βίας εναντίον οποιασδήποτε φυλής ή ομάδας προσώπων άλλου χρώματος ή άλλης εθνολογικής προέλευσης.

Επίσης, η Ελλάδα πρόσφατα προσχώρησε στο Διεθνές Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών της 16.12.1966 για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (κυρωτικός νόμος 2462/1997), το οποίο στο άρθρο 20 ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απαγορεύουν δια νόμου την πολεμική προπαγάνδα και τη συνηγορία σε εθνικό, φυλετικό ή θρησκευτικό μίσος που αποτελεί προτροπή σε πράξεις διάκρισης, εχθρότητας ή βίας.

Σχετική κατά περιεχόμενο είναι και η Κοινή Δράση της 15ης Ιουλίου 1996 που ενέκρινε το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με την οποία, για την εξασφάλιση αποτελεσματικής διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, κάθε κράτος μέλος πρέπει να καταστήσει ποινικά κολάσιμες, τη δημόσια υποκίνηση διακρίσεων, βίας ή φυλετικού μίσους έναντι ατόμων ή μέλους ομάδας προσδιοριζόμενης με βάση το χρώμα, τη φυλή, τη θρησκεία, ή την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τη δημόσια υπεράσπιση με ρατσιστικούς ή ξενοφοβους σκοπούς, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημόσια άρνηση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, στο βαθμό που η άρνηση αυτή συνιστά περιφρονητική ή μειωτική συμπεριφορά και τη δημόσια διάδοση και διανομή γραπτού υλικού εικόνων και άλλων μέσων που εκφράζουν ρατσισμό ή ξενοφοβία.

Η ελληνική ποινική αντιρατσιστική νομοθεσία (ν.972/1979, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 24 του ν. 1419/1984) καθιστά κολάσιμη πράξη την εκ προθέσεως δημόσια προτροπή σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους ή του θρησκευματός τους καθώς και τη δημόσια έκφραση προσβλητικών ιδεών κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων για τους ίδιους λόγους.

Ο όρος «φυλετική καταγωγή» που χρησιμοποιείται στο ν. 927/1979 πρέπει να ερμηνευθεί σύμφωνα με το νόημα του άρθρου 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών όπου ο όρος φυλή υπονοεί και το χρώμα (καθώς επίσης και την εθνική καταγωγή). Χωρίς τροποποίηση του ν. 927/1979 δεν είναι πάντως δυνατή, η επέκταση του αξιόποινου σε ανάλογες συμπεριφορές κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων για άλλους λόγους, όπως το φύλο, η γλώσσα ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός.

Ο ν. 927/1979 απαγορεύει και τιμωρεί τόσο τα εξατομικευμένα ρατσιστικά μηνύματα, που έχουν στόχο συγκεκριμένα πρόσωπα όσο και τα γενικά ρατσιστικά

μηνύματα, που έχουν στόχο συγκεκριμένες ομάδες προσώπων. Αυτή η επιλογή είναι σωστή και συνταγματικώς αναγκαία, ιδίως εν όψει του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος, που εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου όχι μόνο ως ατόμου αλλά και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου στην προκειμένη περίπτωση ως μέλους μιας φυλετικής, εθνικής ή θρησκευτικής ομάδας.

Υπό το πρίσμα μιας τέτοιας θεώρησης, η απαγορευμένη προτροπή σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων, λόγω της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής ή του θρησκειότητός τους (άρθρο 1 του ν. 920/1979), για να κριθεί και τιμωρηθεί ως τέτοια, πρέπει να εξωθεί άμεσα σε πράξεις διάκρισης, βίας ή μίσους ή πάντως να διεγείρει στους αποδέκτες της έντονα ρατσιστικά αισθήματα που μπορεί να οδηγήσουν σε τέτοιες πράξεις.

Τούτο σημαίνει ότι μια υπονοούμενη ή σιωπηρή προτροπή σε διακρίσεις, βία ή μίσος, όπως π.χ. θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα δημοσίευμα σε μια εφημερίδα που προσπαθεί να πείσει τους αναγνώστες ότι επειδή στην Ελλάδα η ανεργία είναι υψηλή, όλοι ή οι περισσότεροι ξένοι εργαζόμενοι πρέπει να φύγουν από τη χώρα μας ή ότι αυτοί δεν πρέπει να έχουν σε ορισμένους ή και σε όλους τους τομείς ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες πολίτες, ή τέλος ότι οι ξένοι μετανάστες ευθύνονται κατά κύριο λόγο για την αύξηση της εγκληματικότητας στη χώρα μας, δεν αρκεί για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του άρθρου 1 του ν. 920/1979.

Στο ίδιο πνεύμα, για να μην υπάρξει πρόβλημα συνταγματικότητας του άρθρου 2 του ν. 920/1979, που με υπερβολικά ευρεία διατύπωση απαγορεύει και τιμωρεί την έκφραση προσβλητικών ιδεών κατά προσώπων ή ομάδας προσώπων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους ή του θρησκειότητός τους, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος αυτού προϋποθέτει μια λεκτική συμπεριφορά απειλητική, προσβλητική ή ταπεινωτική και όχι γενικά την με οποιονδήποτε τρόπο διάδοση ιδεών που θεμελιώνονται στη φυλετική, εθνική ή πολιτική ανωτερότητα. Άλλωστε, μόνο μπροστά σε μια τέτοια, απειλητική, προσβλητική ή ταπεινωτική λεκτική συμπεριφορά, είναι δυνατή από τον δικαστή η σχετικά ασφαλής διάγνωση της θέλησης του δράστη να πραγματοποιήσει το έγκλημα του άρθρου 2 του ν. 920/1979 (Ανθόπουλος, στο: <http://www.theseis.com>).

Με βάση το ισχύον νομικό πλαίσιο, το ελληνικό σχολείο είναι ένα σχολείο στο οποίο μπορούν να φοιτήσουν ισότιμα και χωρίς διακρίσεις όλα τα παιδιά που

ζουν στην Ελλάδα ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς των ιδίων ή της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με τον βασικό νόμο που ρυθμίζει τα εκπαιδευτικά ζητήματα, τον 1566/1985, «σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθά τους μαθητές να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό». Μάλιστα, τα τελευταία 20 χρόνια το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια τόσο της πρωτοβάθμιας, όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχουν εναρμονιστεί σε μεγάλο βαθμό με τις παραπάνω αρχές και περιλαμβάνουν πολλές και ρητές αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα, στο σεβασμό της διαφορετικότητας, στην ισότητα των δύο φύλων και σε ζητήματα ρατσισμού.

Βέβαια, η ελληνική εκπαίδευση παραμένει αρκούντως εθνοκεντρική και σε επίπεδο αναλυτικών προγραμμάτων, αλλά και σχολικών εγχειριδίων, και κάτι τέτοιο δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι βοηθά στην εξάλειψη αντιλήψεων περί ανωτερότητας της «ελληνικής φυλής» που σαφώς περιέχουν έναν λανθάνοντα ρατσισμό, ο οποίος όπως αποδείχθηκε τα τελευταία χρόνια περίμενε μια αφορμή για να βγει με τον πλέον βίαιο τρόπο στο προσκήνιο.

Επίσης σύμφωνα με τον 1566/1985 στους σκοπούς της ελληνικής εκπαίδευσης περιλαμβάνεται το να υποβοηθήσει τους μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης.» Παρότι λοιπόν στην αμέσως επόμενη φράση διακηρύσσεται το απαραβίαστο της ελευθερίας της θρησκευτικής τους συνείδησης, είναι φανερό ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες που δεν ανήκουν στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση βρίσκονται ήδη διακηρυκτικά σε θέση διάκρισης σε σχέση με τους ορθόδοξους χριστιανούς. Αυτό αντικατοπτρίζεται με ποικίλους τρόπους στη σχολική ζωή (πρωινή προσευχή, ύπαρξη χριστιανικών θρησκευτικών εικόνων στις σχολικές αίθουσες, σχολικές θρησκευτικές εορτές, εκκλησιασμοί κτλ.) και ιδιαίτερα στο μάθημα των θρησκευτικών που ακόμη και σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό κατηχητικού χαρακτήρα. Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σειρά διαδοχικών εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας που σε διάφορες παραλλαγές δίνουν το δικαίωμα στον αλλόδοξο μαθητή να μην παρακολουθήσει το συγκεκριμένο μάθημα δεν αίρει τη διάκριση, αφού ουσιαστικά

αποκλείονται ή απομονώνονται μερικώς από τη ζωή της σχολικής τους τάξης στη βάση του θρησκευόμενου και στοχοποιούνται ως «διαφορετικοί.» (Πανταζής, στο <http://www.unhcr.gr/1againstracism>).

Τέλος, όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί η ελλιπής ανταπόκριση της ελληνικής πολιτείας στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών που βρέθηκαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του '90, καθώς η Ελλάδα μετατράπηκε για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Σήμερα λειτουργούν 26 διαπολιτισμικά σχολεία και μερικές εκατοντάδες τάξεων υποδοχής, με τον αριθμό των τελευταίων να ποικίλλει ανάλογα με τα διαθέσιμα κονδύλια, όταν ο αριθμός των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών είναι άνω των 100.000. Όλα τα παραπάνω οδηγούν έναν μεγάλο αριθμό αυτών των μαθητών στη σχολική περιθωριοποίηση ή και απόρριψη, καθώς πολλοί συνεχίζουν με δυσκολία τις σπουδές τους στο γυμνάσιο και με ακόμη μεγαλύτερη δυσκολία μετά από αυτό, κυρίως λόγω της ελλιπούς εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, ενώ φυσικά η διδασκαλία της μητρικής τους πέραν των διαπολιτισμικών σχολείων είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Διαπιστώνεται λοιπόν μια έμμεση πολιτική διακρίσεων σε σχέση με αυτούς τους μαθητές, αφού η στάση της ελληνικής πολιτείας απέναντί τους πολύ απέχει από το να τους δίνει τη δυνατότητα ισότιμης εκπαιδευτικής και συνακόλουθα επαγγελματικής εξέλιξης (Γαζάκης, Συρρή, Τάκης, 2014).

Είναι προφανές ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα προϋποθέτουν την πολιτειακή συγκρότηση η οποία αποτελεί τη σημαντικότερη τροχοπέδη του ανθρωπιστικού λόγου, αφού αυτός λειτουργεί ως λόγος ηθικής τάξης τόσο στο πλαίσιο των εθνικών κρατών όσο και της σύγχρονης διεθνοποιημένης κοινωνίας. Συνεπώς ο ορισμός αυτός δίνει μια οικουμενικότητα στον ορισμό των ανθρώπων οι οποίοι είναι ισότιμοι μεταξύ τους και επομένως δεν μπορούν να διακρίνονται.

Ο άνθρωπος έχει αυταξία, είναι «φύσει» φορέας αξιών και δεν προσλαμβάνει αξία μέσα από το κοινωνικό σύνολο στο οποίο είναι ενταγμένος. Αυτό υποστήριξε και ο Κορνήλιος Καστοριάδης ο οποίος ισχυρίστηκε ότι η αξία των ανθρώπινων όντων είναι αυτή η ανθρώπινη οντότητά τους, στην οποία μετέχουν όλα. Αναγνώριζε τη συμμετοχή των ανθρώπων σε μια κοινωνική δομή την οποία έβλεπε ως εγγυητή και όχι ως τροχοπέδη στα δικαιώματά τους (Καστοριάδης, 1992:27). Επιπλέον ο Καστοριάδης εισήγαγε την αντίληψη της υποχρέωσης του κοινωνικού συνόλου όχι μόνο να εξασφαλίζει τους όρους της επιβίωσης του ατόμου αλλά και τις

δυνατότητες εξέλιξής του. Συνεπώς ο άνθρωπος ως αξία οφείλει να βρίσκεται στο κέντρο της συλλογικής δομής και οργάνωσης.

Οι σύγχρονοι θεωρητικοί, για να αιτιολογήσουν τη σύγχρονη πραγματικότητα, διακρίνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε φυσικά ή ανθρώπινα που αφορούν την ηθική διάσταση, και σε ατομικά στο πλαίσιο του συστήματος που αφορούν την οικονομική και πολιτική τους διάσταση. Σε αυτόν τον διαχωρισμό εδράζεται η ανάπτυξη του φαινομένου των προκαταλήψεων και του ρατσισμού.

II. Στόχοι των αντιρατσιστικών προγραμμάτων

Η αντιρατσιστική εκπαίδευση στοχεύει όχι μόνο στην αποδοχή της διαφορετικότητας που αφορούν το φύλο, τη σεξουαλικότητα, τη θρησκεία, την αναπηρία και την κοινωνική τάξη, αλλά και στη δράση και την απάλειψη των διακρίσεων, καθώς και τη δημιουργία κοινωνικών συνθηκών ισοτιμίας και δικαιοσύνης (Ευαγγέλου & Κάντζου, 2005).

Βασική παραδοχή της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης είναι πως κανένας δεν είναι «ουδέτερος». Αντίθετα, οι μαθητές, οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι κοινότητες χρειάζεται να αναγνωρίσουν τη διαφορετική τους θέση στη ζωή, μια θέση που είναι απόρροια των διαφορετικών εμπειριών τους.

Η αντιρατσιστική εκπαίδευση δεν επαναπαύεται στην αναφορά και την ηθική καταδίκη των ρατσιστικών συμπεριφορών. Θεωρεί ότι τα προγράμματα εξοικείωσης με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά διαφόρων ομάδων δεν είναι επαρκή, αντίθετα, θα πρέπει να υπάρχει συστηματική και μακροπρόθεσμη παρέμβαση στις διαδικασίες που οδηγούν σε κατηγοριοποιήσεις και ομαδοποιήσεις, σε εθνικές και κοινωνικές προκαταλήψεις, σε ρατσιστικές συμπεριφορές (Τσιάκαλος, 2000). Στόχος των ολοκληρωμένων προγραμμάτων (Διεθνής Αμνηστία, 2007. Συμβούλιο της Ευρώπης, 2010) είναι η ταυτόχρονη αλλαγή σε τρία επίπεδα, έτσι ώστε οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις:

- Να αυξήσουν τη γνώση και την κατανόηση των παιδιών στα θέματα διαφορετικότητας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Να καλλιεργήσουν δεξιότητες επικοινωνίας, ενσυναίσθησης και κοινωνικής ευαισθησίας.
- Να οδηγήσουν σε αλλαγή στάσεων και σε ανάληψη δράσης.

Από τη φύση τους τα αντιρατσιστικά προγράμματα απαιτούν περισσότερο χρόνο για την εφαρμογή τους, έτσι ώστε να έχουν αποτέλεσμα και περιλαμβάνουν δράσεις που ξεπερνούν τα όρια του σχολείου. Τα περισσότερα διεθνή αντιρατσιστικά προγράμματα έχουν την ακόλουθη δομή:

- Αρχικές δραστηριότητες γνωριμίας και δημιουργίας αισθήματος ασφάλειας στην ομάδα.
- Δραστηριότητες συνειδητοποίησης των συναισθημάτων, των αντιλήψεων, αξιών, στάσεων και συμπεριφορών των μαθητών.
- Δραστηριότητες συλλογής και ανάλυσης πληροφοριών με τρόπο που ενθαρρύνει την εποικοδομητική κριτική.
- Δραστηριότητες που εστιάζουν στον τρόπο ζωής των ανθρώπων που παραμένουν αφανείς: γυναίκες, μετανάστες, πρόσφυγες, φτωχούς, άτομα με αναπηρία, ομοφυλόφιλους.
- Ασκήσεις που οδηγούν σε ενεργό δράση (Πρότυπος οδηγός για εκπαιδευτικούς στο: <http://www.i-red.eu>).

Η απλή εξοικείωση των παιδιών με τη διαφορετικότητα άλλων ανθρώπων και λαών δεν επαρκεί ούτε για την εξάλειψη των προκαταλήψεων και διακρίσεων εις βάρος τους ούτε για την προώθηση της δίκαιας και ισότιμης μεταχείρισής τους. Η διεθνής αλλά και η ελληνική βιβλιογραφία προτείνουν ριζικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο χρειάζεται να μετατοπιστεί:

- Από μια δασκαλοκεντρική προσέγγιση σε μια μαθητοκεντρική.
- Από μια ιεραρχική οργάνωση στη συμμετοχική οργάνωση.
- Από τον μονοπολιτισμικό προσανατολισμό στον διαπολιτισμικό.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο οι αποτελεσματικές δράσεις σε θέματα διαφορετικότητας και καταπολέμησης του ρατσισμού θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα:

- Σε ένα ενταξιακό σχολικό πλαίσιο.
- Σε ένα διαπολιτισμικό Αναλυτικό Πρόγραμμα.
- Χρησιμοποιώντας βιωματικές μεθόδους.
- Σε διασύνδεση με όλους τους φορείς που εμπλέκονται στην εκπαίδευση: τους γονείς, τη γειτονιά, τις υπηρεσίες του Δήμου κ.λ.π. (Πρότυπος οδηγός για εκπαιδευτικούς στο: <http://www.i-red.eu>).

Το σχολείο είναι ένας ζωντανός οργανισμός που καθορίζεται όχι μόνο από το αναλυτικό πρόγραμμα και τη διδακτέα ύλη, αλλά και από τη σύνθεση του μαθητικού

σώματος, τις αξίες των εκπαιδευτικών που το υπηρετούν και τις ιδιαιτερότητες της περιοχής στην οποία ανήκει. Κάθε σχολείο είναι ξεχωριστό και έχει τη δική του ταυτότητα. Θα πρέπει, λοιπόν, να έχει μια αυτονομία στον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζεται τις προκαταλήψεις, την άνιση μεταχείριση των μαθητών, τη βία και τις ρατσιστικές συμπεριφορές. Τέτοιου είδους πολιτικές που δίνουν έμφαση στην αυτονομία του εκπαιδευτικού και την ένταξη της πολυπολιτισμικότητας στην σχολική πράξη έχουν καθιερωθεί εδώ και πολλά χρόνια σε χώρες όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία. Επιπλέον, σκοπός του σχολείου δεν είναι μόνον η απόκτηση ακαδημαϊκής γνώσης. Εξίσου σημαντική είναι και η δημιουργία της ταυτότητας του μαθητή, η ανάπτυξη της αυτοεκτίμησής του και η συμμετοχή του στο κοινωνικό γίνεσθαι, στοιχεία τα οποία είναι αποφασιστικής σημασίας για τα κίνητρα του μαθητή να αγωνιστεί και να επιτύχει. Επομένως, στους στόχους του σχολείου περιλαμβάνεται και η προσωπική ανάπτυξη των νέων, ένας στόχος που επιτυγχάνεται όταν ο/η εκπαιδευτικός κατανοεί και σέβεται την ταυτότητα και τις εμπειρίες όλων των μαθητών της τάξης.

Σε αυτό το πλαίσιο αλλάζει και ο παραδοσιακός ρόλος του μαθητή και της μαθήτριας. Δεν είναι ο παθητικός δέκτης γνώσεων και πληροφοριών με στόχο τις ακαδημαϊκές και μόνο επιτυχίες, αλλά ένας ζωντανός οργανισμός που διαμορφώνει την ταυτότητά του, τις αξίες του και τις κοινωνικές του σχέσεις μέσα από τις εμπειρίες στο σχολείο. Αυτό το είδος του σχολείου απέχει πολύ από το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα. Επομένως, είναι αναγκαίο η πολιτεία να προχωρήσει σε ουσιαστικές αλλαγές του συστήματος για να καταστεί δυνατόν, αφενός να έχουν αποτέλεσμα οι όποιες παρεμβάσεις σε ζητήματα διαφορετικότητας και ρατσισμού, αφετέρου να εκπληρωθεί η πραγματική αποστολή του σχολείου, που είναι να συμβάλλει στην ανάπτυξη υγιών και ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων που αργότερα θα συμμετέχουν με αίσθημα δικαιοσύνης στο κοινωνικό γίνεσθαι (<http://www.i-red.eu>).

Κεφάλαιο 5 Συμπεράσματα- προτάσεις

Η απόπειρα προσέγγισης του ρατσιστικού φαινομένου μέσα στην κοινωνική και εκπαιδευτική διαδικασία, σε συνδυασμό με την παράθεση των εκφάνσεων αυτού, και των ιστορικών του στοιχείων, μας οδηγούν σε σκέψεις και συμπεράσματα

σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισής του σε ατομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ο αγώνας ενάντια στο ρατσισμό, σύμφωνα με τον Ταγκιέφ(1998), οφείλει να υποστεί σήμερα μια απολύτως απαραίτητη «ηθική και διανοητική μεταρρύθμιση». Το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα των αιτίων που ωθούν προς την υιοθέτηση των νέων ρατσιστικών συμπεριφορών. Ο αντιρατσισμός δεν μπορεί να αντιπαρατάσσει το δικό του «δόγμα» στο δόγμα του ρατσισμού: η κατανόηση προηγείται, κατά κάποιον τρόπο, της αντιρατσιστικής δράσης, η αναγκαία επιχειρηματολογική πειθώ που στηρίζεται σε ορθολογικά θεμέλια πρέπει πάντα να παίρνει υπόψη της τον «ανορθολογισμό» που δομεί κάθε ιδεολογία, επομένως και τη ρατσιστική. Δυστυχώς, ποτέ δεν θα μπορέσουμε να «ξεριζώσουμε» τον ρατσισμό, όλο το πρόβλημα για τους αντιρατσιστές αγωνιστές συνίσταται στο να κατανοήσουν τις μεταμορφώσεις του ρατσισμού, προκειμένου να αντιμετωπίσουν όσο αποτελεσματικότερα μπορούν τις αρνητικές συνέπειές του.

Από όλα αυτά καταλήγουμε ότι:

- Ο ρατσισμός είναι ένα ενιαίο μοντέλο με ατομική και συλλογική έκφραση και έχει διάφορες εκφάνσεις γι' αυτό χρειάζεται η σφαιρική και ουσιαστική κατανόησή του.
- Έχει ένα θεσμικό υπόστρωμα ως απαραίτητο πλαίσιο για να λειτουργήσει ο ίδιος, ενώ οι ατομικές και συλλογικές πράξεις δομούν και αναδομούν το εν λόγω σύστημα επιβλητικά.
- Δεν μπορεί να υπάρξει ρατσισμός ή να υποστηριχτεί για μακρύ χρονικό διάστημα εάν δε υπάρχουν κίνητρα δηλαδή χειροπιαστά και συγκεκριμένα συμφέροντα ή ευρύτερα και μακροχρόνια.
- Ο άνθρωπος που υφίσταται ρατσισμό είναι κατά κανόνα αδύναμος οικονομικά, θεωρείται πολιτισμικά περιφρονητός και αποδιοπομπαίος αισθητικά.
- Ο ρατσισμός διαφέρει από το σοβινισμό ο οποίος εκδηλώνεται ως αίσθημα, ως μια προκατάληψη πολιτισμικής ή εθνικής ανωτερότητας απέναντι σε ομάδες ή πληθυσμούς.

Κατά συνέπεια οι προτάσεις που προβάλλονται για να αγωνιστούμε ενάντια στο ρατσισμό ώστε να περιορίσουμε και να μειώσουμε την έντασή του με απώτερο σκοπό τη σταδιακή αναίρεσή του είναι:

- Να γίνει ένας ουσιαστικός διάλογος ακαδημαϊκός και πολιτικός που πέρα από την έννοια της ράτσας να εξετάζει τις κοινωνικές δυνάμεις και τα δίκτυα που αναπαράγουν ρατσισμό. Επίσης μέσα από το διάλογο αυτό να υπάρχουν δυο προοπτικές, από τη μια να συνεχίζεται θεωρητικά η εξεύρεση δυνατότητας αποκλεισμού του ρατσισμού, και από την άλλη να αναζητηθούν μέσα από το διάλογο οι πλευρές και πρακτικές του αποκλεισμού, οι οποίες αναπαράγουν την ανισότητα. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να καθίσταται σαφές στις ομάδες που ευνοούν το ρατσισμό ότι το πέρασμα από τις ρατσιστικές θεωρίες στην αντίστοιχη δράση δεν είναι ανεκτό από τη δημοκρατία, η οποία οφείλει να δέχεται τη διαφορετικότητα, την ελεύθερη έκφραση και την αυτοδιάθεση του κάθε ανθρώπου.
- Οι σύγχρονες κοινωνίες και ιδιαίτερα οι ευρωπαϊκές, με δεδομένο το τεράστιο κύμα μετανάστευσης προς αυτές, πρέπει να αναπτύξουν δυναμικότερη και ριζοσπαστικότερη στάση για τον περιορισμό και την άρση του φαινομένου του ρατσισμού. Πρέπει να τονιστεί η επισήμανση της διαφοράς ανάμεσα στην παραδοχή των ιδιαιτεροτήτων της κάθε κουλτούρας και την απολυτοποίησή τους ως φυσικών και ιεραρχικών διαφορών, γιατί ο σύγχρονος ρατσισμός κρύβεται με μεγάλη ευκολία πίσω από το προσωπείο του σεβασμού προς τη διαφορετικότητα. Επίσης τα κράτη υποδοχής μεταναστών από διαφορετικούς, μη δυτικούς πολιτισμούς, χρειάζεται να σέβονται τις πεποιθήσεις των ανθρώπων αυτών και των πολιτιστικών τους στοιχείων, εφόσον δεν απειλούν τις δημοκρατικές αξίες των δυτικών κοινωνιών.
- Επειδή ο αγώνας κατά του ρατσισμού είναι ένας πραγματικός αγώνας, μια πραγματική επανάσταση, γι' αυτό απαιτείται ο διεθνής συντονισμός, όπου οργανισμοί ή νέοι θεσμοί θα δίνουν καθημερινά τον αγώνα για την άρση του ρατσισμού και την μεταρρύθμιση της κοινωνίας.
- Καθοριστικό ρόλο στο αγώνα αυτό θα έχει η εκπαίδευση αλλά και τα επιστημονικά και συστηματικά προγράμματα για την κατανόηση του ρατσισμού και τη μάχη εναντίον του που θα απευθύνονται ιδιαίτερα στη μεσαία και φτωχότερη τάξη των λευκών. Σε αυτό τον αγώνα πρέπει να συμμετέχουν και αυτοί που υπήρξαν θύματα του κοινωνικού συστήματος και να ενδιαφέρονται και για το κοινό καλό και όχι μόνο το προσωπικό τους συμφέρον.

- Πέρα όμως από τα μέτρα για τον περιορισμό ή την εξάλειψη του ρατσισμού αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι να δούμε όλοι την εικόνα που έχουμε για τον κόσμο και να αναλογιστούμε τη μορφή που θα θέλαμε να έχει ο κόσμος μας σήμερα. Με βάση αυτό το όραμα να συγκροτήσουμε τις δομές που δεν θα είναι καταπιεστικές και θα έχουν ως κέντρο τον άνθρωπο και να εφαρμόσουμε μεταρρυθμίσεις που θα οδηγούν σε μια φυλετική δικαιοσύνη και όχι απλά σε καλές φυλετικές σχέσεις.
- Η δημιουργία μιας νέας κοινωνίας με γνήσια πολιτική και οικονομική δημοκρατία είναι αδύνατη χωρίς το ξερίζωμα του ρατσισμού και την άρση της ανωτερότητας των λευκών.

Όμως σε μια εποχή κατά την οποία η μετανάστευση αποτελεί αναπόφευκτη πραγματικότητα και συχνά μοναδική εναλλακτική επιβίωσης για μεγάλες ομάδες πληθυσμού, η αντιμετώπιση και ο περιορισμός του ρατσισμού αποτελεί επιτακτική ανάγκη, ειδικά για τις χώρες που υποδέχονται μετανάστες. Οι διάφορες μορφές ρατσισμού πρέπει να εξετάζονται πάντα σε συνάρτηση με τα ιστορικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα της εποχής κατά την οποία εμφανίζονται ώστε να αποφεύγονται γενικεύσεις που δυσχεραίνουν την αντιμετώπισή του. Δεν πρέπει δηλαδή κάθε έκφραση ξеноφοβίας ή εχθρότητας να ερμηνεύεται ως ρατσισμός γιατί τότε θα δημιουργηθούν πολλά προβλήματα.

Μια πρώτη προσέγγιση είναι η επαφή και αλληλεπίδραση των ομάδων που βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους. Ακόμη περισσότερο θα ωφελούσε η επαφή των μελών κάθε ομάδας ως ανεξάρτητες οντότητες και όχι ως μέλη ομάδων. Η επαφή και αλληλεπίδραση των μελών κάθε ομάδας επιτρέπει την ανάπτυξη θετικότερων, ενδεχομένως και φιλικών συναισθημάτων, για ουσιαστικότερη προσέγγιση, κάτι που δε συμβαίνει στον ίδιο βαθμό όταν η επαφή συντελείται στα πλαίσια των ομάδων (Pettigrew, 1998:67). Επίσης απαιτείται να μειωθεί η έμφαση που δίνεται στην κοινωνική κατηγοριοποίηση και να ενισχυθεί η επαφή ανάμεσα στις ομάδες. Είναι σημαντικό τα άτομα να μην αντιμετωπίζονται ως μέλη ομάδων, αλλά να είναι ανεξάρτητα από αυτές και να ενδυναμώνονται οι κοινές τους ταυτότητες. Η επαφή αυτή των ανθρώπων είναι πολύ πιθανό να μειώσει την προκατάληψη και να αλλάξει τις στάσεις τους. Στη συνέχεια με την ενίσχυση των ομοιοτήτων σταδιακά θα καταστεί εφικτό να αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που θέτουν το «εμείς» και το «εκείνοι» (Χρυσόχου, 2005:176). Κατά τον ίδιο τρόπο θετικά μπορούν να

λειτουργήσουν η πληροφόρηση και η γνώση για την ομάδα αφού συντελούν αποφασιστικά στην αντικατάσταση των αρνητικών απόψεων από θετικές, άρα και στη μείωση της προκατάληψης και του ρατσισμού. (Pettigrew, 1998: 67).

Η προσπάθεια άμβλυνσης του ρατσισμού σε ατομικό επίπεδο είναι επίσης πολύ σημαντική. Κάθε πρόσωπο είναι ένα θαύμα, είναι το σύμβολο της ζωής και κάθε ζωή αξίζει σεβασμό. Κάθε άνθρωπος έχει την αξιοπρέπεια του και δεν επιτρέπεται σε κανέναν να τον ταπεινώνει. Δείχνοντας σεβασμό και αξιοπρέπεια στον άλλο, δείχνουμε σεβασμό στον ίδιο μας τον εαυτό (Τζελούλ,1998:16). Χρειάζεται κανείς να αντιμετωπίσει τις δικές του ρατσιστικές προκαταλήψεις που πιθανόν ενυπάρχουν μέσα του συνειδητά ή ασυνειδήτα, γιατί πολλές φορές οι φανατικοί πολέμιοι του ρατσισμού είναι δυνατόν να μετατραπούν σε ρατσιστές αν πιστέψουν ότι οι «διαφορετικοί» από αυτούς πρέπει να αλλάξουν ή να αποκλειστούν.

Ο αγώνας ενάντια στο ρατσισμό πρέπει να είναι ένα καθημερινό αντανακλαστικό. Να μην μειώνεται η επαγρύπνηση πάνω σε αυτό το θέμα. Απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή των λέξεων που χρησιμοποιούμε, γιατί οι λέξεις είναι επικίνδυνες και μπορεί να πληγώσουν, να ταπεινώσουν, να δημιουργήσουν μίσος και καχυποψία. Να αποφεύγονται ρητά και παροιμίες που τείνουν προς γενικεύσεις και, κατά συνέπεια, προς τον ρατσισμό. Ο αγώνας εναντίον του ρατσισμού ξεκινά από τη δουλειά πάνω στη γλώσσα (Τζελούλ,1998:16).

Μια άλλη διάσταση είναι να λύσουν τα κράτη το πρόβλημα της ανεργίας και των ανισοτήτων. Να εξοβελίσουν τις προκαταλήψεις και να δράσουν αντιρατσιστικά. Σημαντικό μερίδιο κατέχουν και οι πολίτες οι οποίοι καλούνται να αντιδράσουν και να αναλάβουν πρωτοβουλίες. Υπάρχουν ενώσεις και κινήματα που μάχονται εναντίον του ρατσισμού και έχουν θεαματικά αποτελέσματα. Να διατρανωθεί η απαίτηση όλων των λαών της γης για ισότητα και ελευθερία σε όλους, λευκούς, μαύρους, Εβραίους και Άραβες, χριστιανούς και μουσουλμάνους. Η νεολαία, πάντα πρωτοπόρα, πρέπει να στηρίζει αντιρατσιστικές κινητοποιήσεις όχι μόνο σε εθνικό, αλλά διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο.

Σχετικά με το πρόβλημα του ρατσισμού στην Ελλάδα το πρώτο βήμα αντιμετώπισης είναι η επισήμανσή του, καθώς πολλοί στη χώρα μας θεωρούν ότι ο ρατσισμός αφορά μόνο τους άλλους και ποτέ εμάς. Όταν το κοινωνικό περιβάλλον είναι ρατσιστικό, τότε πρέπει να υπάρξει κινητοποίηση από όλους για αλλαγή της υπάρχουσας κουλτούρας. Δεν μπορεί να επιβάλλεται η κουλτούρα των γηγενών, της «κυρίαρχης» ομάδας. Εδώ σημαντικός είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης. Θα ήταν

σωστό το εκπαιδευτικό σύστημα να στραφεί περεταίρω από τον εθνοκεντρισμό προς τα ιδεώδη μιας ανοιχτής πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Ο χώρος του σχολείου, όπου παρατηρούνται φαινόμενα ρατσισμού, αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η αντιμετώπιση και ο περιορισμός των συγκεκριμένων φαινομένων στο σχολικό περιβάλλον επιβάλλονται, δεδομένου ότι οι μαθητές του σήμερα είναι οι πολίτες του αύριο. Συνεπώς οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις που διαμορφώνει το σχολείο, είναι απαραίτητο να καλλιεργούν τις προϋποθέσεις για κλίμα αρμονικής και δημιουργικής συνύπαρξης μεταναστών και ημεδαπών. Για το λόγο αυτό τα τελευταία χρόνια οι ειδικοί εκδηλώνουν έντονο ενδιαφέρον προς την αναζήτηση παιδαγωγικών μεθόδων και γενικότερων εκπαιδευτικών κατευθύνσεων με απώτερο στόχο την εξοικείωση με τη μετανάστευση, την αποδοχή της ετερότητας, τον περιορισμό των προκαταλήψεων και του ρατσισμού σε βάρος των μεταναστών μαθητών στο σχολικό περιβάλλον. Καθώς είναι δεδομένη η ανάγκη για ομαλή ένταξη αυτών και για τη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων που υποστηρίζουν την ενσωμάτωσή τους στην εκάστοτε κοινωνία υποδοχής, αναζητούνται προσανατολισμοί που θα ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες.

Μέσα από το θεσμό της εκπαίδευσης αναζητούνται οι κατευθύνσεις που θα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την αρμονική συνύπαρξη των ατόμων με διαφορετική κουλτούρα και εθνικότητα. Στο σχολείο μπορούν να αλλάξουν οι αντιλήψεις για τους άλλους, μέσα από τα κείμενα των βιβλίων να αναδειχθεί η κουλτούρα και ο πολιτισμός των εισερχόμενων ομάδων και να οδηγηθούν σε μια αφομοίωση και ομαλή συνύπαρξη των ετερογενών στοιχείων. Αυτά είναι η ελπίδα για ένα ελπιδοφόρο μέλλον που θα βασίζεται στην αλληλεγγύη και αδερφοσύνη όλων των λαών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ρατσισμός θεωρείται ως θεμελιώδης παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα άτομα που υφίστανται τις συνέπειες του ρατσισμού ουσιαστικά δέχονται πλήγματα σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και καθημερινότητας.

Η ετερότητα είναι η διαφορετικότητα του ατόμου, η ιδιαίτερη εξωτερική του εμφάνιση αλλά και το πολιτισμικό φορτίο που κουβαλά τα οποία αποτελούν στοιχεία που συμπληρώνουν, διαφοροποιούν και βάζουν μια επιπλέον πινελιά στο μοτίβο της

πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως αφορμή εκδήλωσης ρατσιστικών φαινομένων.

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που κουβαλάμε και οδηγούν σε αρνητικές διαθέσεις και συμπεριφορές, πρέπει να τεθούν σε αναθεώρηση και περιορισμό. Πρέπει να βασίζονται σε μελέτη και ενημέρωση για τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και όχι σε απλή και άκριτη οικειοποίηση αυτών. Μόνο τότε θα υπάρξει σεβασμός στη διαφορετικότητα και παροχή ίσων ευκαιριών για όλους.

Ο ρατσιστικός λόγος επιβάλλεται να αντιμετωπίζεται και να περιορίζεται. Δεν μπορούμε να στερήσουμε σε κάθε άτομο ή ομάδα να εκφράζεται, αλλά από την άλλη πλευρά δεν μπορούμε να μην ασκούμε κριτική, όταν η χρήση του λόγου οδηγεί σε πράξεις μισαλλοδοξίας ή όταν προσβάλλεται η μνήμη ή η προέλευση των μελών μιας κοινωνικοπολιτισμικής ομάδας.

Το αντιρατσιστικό μοντέλο εκπαίδευσης στοχεύει στη δημιουργία ενός σχολείου που αντιμετωπίζει όλους τους μαθητές το ίδιο και έχει τις ίδιες υψηλές προσδοκίες για όλους ανεξάρτητα από την εθνική τους ή την πολιτιστική τους ταυτότητα. Γι αυτό πρέπει να υπάρχει συνεχής και έγκαιρη ενημέρωση όλων των εμπλεκόμενων: μαθητών, γονέων, δασκάλων ώστε να εξαλείφονται εν τη γένεσή τους τα ρατσιστικά φαινόμενα.

Ως επιπλέον μέτρο για την μείωση του ρατσισμού θα πρέπει να βελτιώσουμε τη παιδεία μας. Να βελτιώσουμε το εκπαιδευτικό μας σύστημα με νέα βιβλία που θα έχουν περισσότερα κείμενα πρόσφορα προς επεξεργασία, που θα στηλιτεύουν ρατσιστικές συμπεριφορές και επιπλέον, θα είναι απαλλαγμένα από τυχόν στερεοτυπικές αντιλήψεις.

Χρειάζονται περισσότερα σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς, ώστε να είναι έτοιμοι, από τη μια να προλαβαίνουν και από την άλλη να χειρίζονται σωστά κάθε περίπτωση ρατσιστικής συμπεριφοράς που συναντούν.

Από πολιτική πλευρά, σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο, όπως οι Διεθνείς Οργανισμοί, πρέπει να μην ενθαρρύνονται και να τιμωρούνται οι ρατσιστικές εκδηλώσεις και συμπεριφορές. Πρέπει να ασκείται υπεύθυνη πολιτική για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, για τους αλλοεθνείς, για τις μειονότητες δίνοντας ίσες ευκαιρίες σε όλους.

Ορμώμενοι από την ηθική διάσταση του ζητήματος του ρατσισμού, μπορούμε να πούμε ότι η αναγνώριση της αξίας του ανθρώπου, ως ανθρώπου, είναι ηθική απαίτηση η οποία όμως παραμένει στη σφαίρα της φιλοσοφίας και υπάρχει μόνο στη

θεωρία, καθώς ο σημερινός άνθρωπος δεν υπακούει στις ηθικές απαιτήσεις, επιδιώκοντας την ικανοποίηση των δικών του συμφερόντων και αναζητά με το λόγο και τις πράξεις του το ατομικό καλό και την προσωπική ευημερία (Καραφύλλης,2011:252).

Καλούμαστε όλοι να σταθούμε με αξιοπρέπεια μπροστά στις συνταρακτικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία μας και να φερθούμε ως άνθρωποι γιατί όπως είπε και ο Γληνός: «ο άνθρωπος πρέπει να μείνει άνθρωπος», να συμμορφώνεται προς την ανάπτυξη της συνείδησής του και να αντιδιαστέλλει τη συμπεριφορά του από αυτή των ζώων. Αυτό πρέπει να είναι η πεμπτουσία του ανθρώπου, δηλαδή η αρμονική σχέση μεταξύ ουσίας και μορφής σε όλες τις ανθρώπινες εκδηλώσεις. Σε αντίθεση με τις άλλες ηθικές αρετές, η αξιοπρέπεια δεν είναι αθέατη σαν την φιλευσπλαχνία ή την ευαισθησία στις οποίες μπορεί κάποιος να προσποιείται. Αξιοπρεπής είναι αυτός που φαίνεται και αυτό αποδεικνύεται από τη στάση του και τη συμπεριφορά του απέναντι στους συνανθρώπους του. Και η αξιοπρέπεια αν και υπολογίζεται ως ηθική αρετή μοιάζει πιο πολύ με αισθητική αξία και, όπως η ομορφιά, αναδεικνύεται μέσα από την εικόνα της κοινωνίας που ο καθένας από εμάς συγκροτεί (Πελεγρίνης, 2002:131).

Τέλος, πρέπει να δοθεί έμφαση στην παιδεία. Η παιδεία πρέπει να είναι ανθρωπιστική και η εθνική συνείδηση πρέπει να θεμελιώνεται πάνω σε σωστές βάσεις με γνώση και αποδοχή της ταυτότητας μας αλλά και της διαφορετικής ταυτότητας των άλλων. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι πολιτισμοί αλληλοσυμπληρώνονται και δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσά τους.

Όλα τα παραπάνω συνοψίζονται στα λόγια του μεγάλου πολέμιου του ρατσισμού, του Nelson Mandela:

«Κανείς δεν γεννιέται, μισώντας κάποιον για το χρώμα του δέρματος, την καταγωγή ή τη θρησκεία του. Οι άνθρωποι πρέπει να μάθουν να μισούν κι αν μπορούν να διδαχθούν το μίσος, μπορούν να διδαχθούν και την αγάπη, γιατί η αγάπη έρχεται πολύ πιο φυσικά στην ανθρώπινη καρδιά, παρά το αντίθετό της».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allport, G. The Nature of Prejudice (1954). Στο: Dovidio, J., Glick, P. & Rudman, L. (επιμ), (2005). On the Nature of Prejudice: Fifty years after Allport, Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Αμπατζοπούλου, Φ., (1998). Ο Άλλος εν διαγωγώ. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ανδρούσου, Α. Μάγος, Κ. (2001). «Η καθημερινή εκπαιδευτική πράξη» στο Εκπαίδευση : πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες, Τόμος Β, εθνοπολιτισμικές διαφορές και εκπαίδευση, Πάτρα.
- Ασκούνη, Ν. (2001) «Εθνοκεντρισμός και πολυπολιτισμικότητα: η αναζήτηση ενός νέου προσανατολισμού της εκπαίδευσης» στο Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες, Τόμος Β, Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Εκπαίδευση, Πάτρα.
- Ball, H. (1998). Law, History and political science: Attacking the Architecture of race in America and More. London: Lawrence Erlbaum Associates publishers.
- Balibar, E., Wallerstein, J. (1991). Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες. Αθήνα: Ο Πολίτης.
- Cole, M. & Cole, S. (2001), Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία. (μτφρ) Μ. Σόλμαν. Αθήνα: τυπωθήτω.
- Clay, J. George, R. (2000). Intercultural Education: a code of practice for the twenty first century, European journal of teacher Education.
- Γαλάνης, Ν., (1990). Παραβατικότητα ανηλίκων και σχολική εκπαίδευση. Επιστημ. Επετηρίδα ΠΤΔΕ Ιωαννίνων (ανάτυπο).

- Γαζάκης, Α., Συρρή, Δ., Τάκης, Α.(2014). Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα. Θεσσαλονίκη:Heinrich Boll Stiftung.
- Γεωργογιάννης,Π.(1996). Θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας, τόμος 2. Αθήνα:Gutenberg.
- Γεωργογιάννης, Π.(1999). Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αθήνα:Gutenberg.
- Γκόβαρης, Χ.(2011). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα: Διάδραση.
- Γκότοβος, Α. (1996). Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ
- Γκότοβος,Ε.Α(2002).Εκπαίδευση και Ετερότητα. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δαμανάκης, Μ.(1995).Μετανάστευση και εκπαίδευση, Αθήνα: Gutenberg.
- Δραγώνα, Θ. (2001). «Κοινωνικές ταυτότητες / ετερότητες» στο Εκπαίδευση : πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες, τόμος Α, Κοινωνικές Ταυτότητες / Ετερότητες - Κοινωνικές Ανισότητες, Διγλωσσία και Σχολείο, Πάτρα.
- Δραγώνα, Θ.(2007). Στερεότυπα και Προκαταλήψεις. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ
- Δραγώνα-Μονάχου,Μ.(1995). Σύγχρονη Ηθική φιλοσοφία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ευαγγέλου, Οδ.-Κάντζου, Ν. (2005). Πολυπολιτισμικότητα και Εκπαιδευτικός Ρατσισμός. Αθήνα: Δίπτυχο.

- Essinger, H., «Intercultureller Erziehung in multiethnischen Gesellschaften», στο: G. Pommerin, Und im Ausland sind die Deutsche auch Fremde, Frankfurt, 1988, σσ. 58-72
- Ζωγράφου,Α.(2003). Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Καβουνίδη, Τ.(2002). Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών. Αθήνα: Σάκουλας.
- Καστοριάδης, Κ.(1992). Ο θρυμματισμένος κόσμος. Αθήνα: Ύψιλον.
- Κάτσικας, Χ,& Πολίτου,Ε.(1999). Τσιγγάνοι, Μειονοτικοί, Παλινοστούντες και Αλλοδαποί στην Ελληνική εκπαίδευση: Εκτός «τάξης» το «διαφορετικό»; Αθήνα: Gutenberg
- Καραφύλλης,Γ.(2011). ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής και Ηθικής Συγκρότησης. Αθήνα:Gutenberg.
- Λιάκος,Λ.(1998). «Αντινομίες στην ανάλυση του ρατσισμού», στο: Κίνηση πολιτών κατά του ρατσισμού. Έξι κείμενα για το ρατσισμό. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Λίποβατς, Θ. (1991). Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Λίποβατς,Θ.(2003). Η ψυχοπαθολογία του Πολιτικού, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μάρκου, Γ,. Βασιλειάδου, Μ.,(1996). Στερεότυπα και προκαταλήψεις. Δημιουργία και αντιμετώπιση. Αθήνα: αυτοέκδοση.
- Μπαμπινιώτης, Γ.(1998). Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο λεξικογραφίας, σ.1676.

- Modgil, S., Verma, G., Mallick, K., & Modgil, C.,(1997). Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση. Προβληματισμοί - Προοπτικές, Α. Ζώνιου-Σιδέρη - Π. Χαραμής (επιμ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μύτιλης, Α.(1998). Οι μειονότητες μέσα στη σχολική τάξη. Μια σχέση αλληλεπίδρασης. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Οικονόμου, Χ., Φερόνας,Α.(2006).Οι εκτός των τειχών, φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες. Αθήνα: Διονίκος.
- Παπαδημητρίου, Ζ., Δ.(2000). Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπάς, Ε.Α. (1998). Διαπολιτισμική παιδαγωγική και διδακτική. Τόμος Α Αθήνα.
- Παπαστάμου Σ.(1990). Διομαδικές σχέσεις. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παύλου, Μ.(2004). Οι μετανάστες σαν κι εμάς: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στον τόμο: Η Ελλάδα της μετανάστευσης, κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη. Αθήνα: κριτική.
- Πελεγρίνης,Θ.(2002). Ασκήσεις φιλοσοφίας για τη ζωή και την τέχνη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Pettigrew,Τ. F. (1998). Intergroup contact theory. Annual Review of Psychology, τεύχος 49.
- Πλάτων.(1993). Πολιτεία. Αθήνα.
- Rachels,J., (2012).Στοιχεία ηθικής φιλοσοφίας Αθήνα. Εκδόσεις οκτώ.

- Στενού, Κ.(1998). Εικόνες του άλλου. Η ετερότητα: από το μύθο στην προκατάληψη. Αθήνα: Εξάντας.
- Sydell,E.J.& Nelson E.S.(2000). Modern racism on campus: a survey of attitudes and perception, The social science journal 37.
- Stephan,W.G. Stephan,C.W.& Oskamp,S.(1996). Reducing prejudice and discrimination, N. Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.Inc.
- Taguieff, P.-A.(1998). Ο ρατσισμός, Αθήνα: Εκδ. Π. Τραυλός.
- Τσαούσης, Δ. (1989). Χρηστικό Λεξικό κοινωνιολογίας, Αθήνα: Gutenberg
- Τσιάκαλος,Γ.(2000).Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τζελούν Ταχάρ Μπεν.(1998). Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου. Αθήνα: Λιβάνης
- Goffman, E.(2001). ΣΤΙΓΜΑ. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
- Χαραλάμπης, Δ.(1998). Δημοκρατία και Παγκοσμιοποίηση. Αθήνα: Εξάντας.
- Χριστόπουλος. Δ.(2002). Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας. Όψεις της ελληνικής βαλκανικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας. Αθήνα: Κριτική.
- Χρυσόχου, Ξ. (2005). Πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πραγματικότητας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Jones J.M.,(1972)Prejudice and Racism, Addison-Wesley, Reading Mass.

ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΥΚΤΙΟ

- Ανθόπουλος, Μπ. Πληροφόρηση και ρατσισμός διαθέσιμο στο: <http://www.theseis.com>. [ημ. πρόσβ. 9/2/15].
- Balibar, E. Έρευνες πάνω στον εθνικισμό και το ρατσισμό, διαθέσιμο στο: <http://www.theseis.com>. [ημ. πρόσβ. 5/5/15].
- Teun A. van Dijk, Racism and the Press. London: Routledge, διαθέσιμο στο <http://tvxs.gr>. [ημ. πρόσβ. 5/2/15].
- <http://www.unhcr.gr/1againstracism/>. [ημ. πρόσβ. 5/5/15].
- <http://www.ambaftance.gr.org>. [ημ. πρόσβ. 5/2/15].
- www.eled.auth.gr . [ημ. πρόσβ. 12/2/15].
- www.pspa.uoa.gr . [ημ. πρόσβ. 18/2/15].
- Όψεις του ρατσισμού στο: foundation.parliament.gr. [ημ. πρόσβ. 5/4/15].
- <http://Wikipedia.qwika.com/en/>. [ημ. πρόσβ. 9/2/15].
- <http://edu09.pbworks.com>. [ημ. πρόσβ. 5/1/15].
- <http://www.amnesty.org.gr>. [ημ. πρόσβ. 5/2/15].
- <http://www.i-red.eu>. [ημ. πρόσβ. 5/8/15].
- Balibar, E. Έρευνες πάνω στον εθνικισμό και το ρατσισμό, διαθέσιμο στο: <http://www.theseis.com>. [ημ. πρόσβ. 15/8/15].
- Θεολόγου, Κ. Μήπως είμαι ρατσιστής; στο: <http://cohen.gr>. [ημ. πρόσβ. 7/7/15].

- Κωνσταντίνου, Δ. Μια ιστορική αναδρομή των καταβολών του ρατσισμού ως ιδεολογία, διαθέσιμο στο: <https://istoriatexnespolitismos.wordpress.com>. [ημ. πρόσβ.9/6/15].
- Πανταζόπουλος, Α.(2008, 5 Σεπτεμβρίου). Taguieff, P.-A: Από τον βιολογικό στον διαφοριστικό ρατσισμό. Βιβλιοθήκη Ελευθεροτυπία. [ημ. πρόσβ. 6/5/15].
- Πανταζής, Β. Καθημερινός ρατσισμός και απαγόρευση των διακρίσεων, διαθέσιμο στο: <http://www.unhcr.gr/1againstracism> [ημ. πρόσβ. 25/2/15].
- Πάντζιου Χριστίνα. Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος, διαθέσιμο στο <http://tvxs.gr>. [ημ. πρόσβ. 30/2/15].
- ΔΤ της ΕΕΔΑ, Εκκλησία και ρατσιστικός λόγος ή το μισαλλόδοξο κήρυγμα, διαθέσιμο σε <http://www.i-red.eu/?i=institute.el.search&c>. [ημ. πρόσβ. 4/2/15].

Σημείωση: όλοι οι Νόμοι, οι Εγκύκλιοι και οι Υπουργικές Αποφάσεις, που αναφέρονται στην παρούσα διπλωματική εργασία, είναι διαθέσιμοι σε Ηλεκτρονική μορφή στο δικτυακό τόπο: <http://edu.klimaka.gr/>